

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ**

**ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ
Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ**

**ΓΚΟΛΦΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ
Α.Μ 7242**

**ΕΠΟΠΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : ΠΑΠΑΔΗΜΑ ΜΑΡΙΑ
ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ΚΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ, ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ
ΣΩΤΗΡΙΑ**

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΛΙΟΣ 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	1
Βιογραφία του Φερνάντο Πεσσόα.....	1
Εργογραφία.....	2
Ο Φερνάντο Πεσσόα στη σύγχρονη Πορτογαλία και τον κόσμο.....	3

Κεφάλαιο 1

1. Ο Φερνάντο Πεσσόα στην Ελλάδα.....	4
1.1 Μεταφράσεις του ποιητικού και συγγραφικού του έργου.....	5
1.1.1. Αυτοτελή έργα.....	5
1.1.2. Ανθολογήσεις.....	8
1.2 Ποιοτική ανάλυση της υποδοχής του έργου του από τον ελληνικό τύπο.....	10

Κεφάλαιο 2

2. Το έργο του Φερνάντο Πεσσόα ως έναυσμα καλλιτεχνικών παραγωγών.....	22
2.1 Ο Φερνάντο Πεσσόα μέσα στο έργο Ελλήνων συγγραφέων και ποιητών.....	22
2.2 Παραγωγές – διασκευές του έργου του.....	25
2.3 Παραγωγές εμπνευσμένες από το έργο του.....	27

Κεφάλαιο 3

3. Συνεντεύξεις Ελλήνων δημιουργών: Κατερίνα Ζαχαροπούλου, Στέλιος Χαραλαμπίδης, Θανάσης Ακοκαλίδης.....	31
3.1 Συνέντευξη: Κατερίνα Ζαχαροπούλου.....	31
3.2 Συνέντευξη: Στέλιος Χαραλαμπίδης.....	33
3.3 Συνέντευξη: Θανάσης Ακοκαλίδης.....	36

Κεφάλαιο 4

4. Ο Φερνάντο Πεσσόα μέσα από τα μάτια των μεταφραστών του στα ελληνικά.....	38
--	----

Κεφάλαιο 5

5. Φερνάντο Πεσσόα – Κωνσταντίνος Καβάφης : Ομοιότητες και διαφορές των δύο ποιητών.....	40
--	----

Κεφάλαιο 6

6. Ο διαχρονικός Φερνάντο Πεσσόα και η περίπτωση του Αναρχικού τραπεζίτη.....	44
---	----

Κεφάλαιο 7

7. Προτεινόμενες ασκήσεις δημιουργικής γραφής για την Ε' τάξη του δημοτικού σχολείου.....	47
7.1 Τι σημαίνει « Πεσσόα » ;.....	47
7.2 Αλμπέρτο Καέιρο – Ο φύλακας των κοπαδιών ΧΙ.....	51
7.3 Άλβαρο ντε Κάμπος – Θαλασσινή ωδή.....	57
7.4 Φερνάντο Πεσσόα – Ο οδοιπόρος.....	63
Επίλογος – Συμπεράσματα.....	66
Βιβλιογραφία.....	69
Ελληνόγλωσση.....	69
Ξενόγλωσση.....	77
Περίληψη.....	78
Abstract	79

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ

Ο Φερνάντο Αντόνιο Νουγκέιρα ντε Σεάμπρα Πεσσόα γεννήθηκε στις 13 Ιουνίου του 1888 στη Λισαβόνα. Σε ηλικία πέντε ετών χάνει τον πατέρα του από φυματίωση. Η μητέρα του παντρεύεται ξανά, το 1895, τον Πρόξενο της Πορτογαλίας στο Ντέρμπαν της Νότιας Αφρικής με αποτέλεσμα τη μετακόμιση όλης της οικογένειας εκεί. Έκανε όλες τις σπουδές του στην αγγλική γλώσσα ενώ το 1903 βραβεύτηκε με το Queen Victoria Memorial Prize για την καλύτερη έκθεση στα αγγλικά μεταξύ χιλίων αγγλόφωνων υποψηφίων στις εισαγωγικές εξετάσεις του Πανεπιστημίου του Ακρωτηρίου της Καλής Ελπίδας. Το 1905 επιστρέφει οριστικά στη Λισαβόνα όπου εγγράφεται στη Φιλοσοφική Σχολή χωρίς όμως να καταφέρει να ολοκληρώσει τις σπουδές του. Για να βιοποριστεί δεν επεδίωξε μόνιμη εργασία. Εργάστηκε ως μεταφραστής, αλληλογράφος και κειμενογράφος σε πολλούς εμπορικούς οίκους της Λισαβόνας αλλά και ως διαφημιστής και επιχειρηματίας ιδρύοντας το τυπογραφείο Ibis και την επιχείρηση Olisipo, επιχειρηματικές απόπειρες που ωστόσο απέτυχαν. Έζησε όλη του τη ζωή σε σπίτια συγγενών και σε φτωχικά ενοικιαζόμενα δωμάτια. Μοναδικός του έρωτας υπήρξε η νεαρή δακτυλογράφος Οφέλια Κεϊρός με την οποία γνωρίστηκαν το 1919, όταν εκείνη ήταν 19 χρονών και ο Πεσσόα 32. Απόδειξη της σχέσης τους που εξελίχθηκε σε δύο περιόδους αποτελεί η αλληλογραφία τους η οποία περιλαμβάνει έναν δυσανάλογο αριθμό επιστολών, συνολικά 59 από τη μεριά του Πεσσόα και 289 από τη μεριά της Οφέλια. Παρά την ηλικιακή τους διαφορά, εκείνη επιθυμεί να τον παντρευτεί. Ο ίδιος, παραμένει αφοσιωμένος στο έργο του απορρίπτοντας την προοπτική του γάμου. Κύριο χαρακτηριστικό του αποτελούν οι 126 ετερόνυμοι που δημιούργησε. Πρόκειται για ολοκληρωμένες συγγραφικές και ποιητικές προσωπικότητες με ξεχωριστά σωματικά χαρακτηριστικά, συγκεκριμένη βιογραφία και διαφορετικό λογοτεχνικό ύφος ακόμα και από τον ίδιο τον Πεσσόα. Συχνά γνωρίζονται μεταξύ τους και ανταλλάσσουν επιστολές. Κορυφαία θέση κατέχουν ο ναυπηγός μηχανικός Άλβαρο ντε Κάμπος, μεγάλος σχήμος, υμνητής της τεχνολογίας και του σύγχρονου πολιτισμού, ο νεοκλασικός ποιητής και αρχαιολάτρης φιλόλογος Ρικάρντο Ρέις, εξόριστος στη Βραζιλία λόγω των φιλομοναρχικών του πεποιθήσεων και ο δάσκαλος όλων, παγανιστής και πανθεϊστής βοσκός Αλμπέρτο Καέιρο. Άλλοι ετερόνυμοι είναι ο Αλεξάντερ Σερτς, ο Αντόνιο Μόρα αλλά και ο ημιετερόνυμος βοηθός λογιστή Μπερνάντο Σοάρες, συγγραφέας του Βιβλίου της ανησυχίας. Το μεγαλύτερο

μέρος του έργου του συμπεριλαμβανόταν στα 25.426 χειρόγραφα του θρυλικού πλέον μπαούλου του και έμεινε αδημοσίευτο μέχρι το θάνατό του.

Κατά τη διάρκεια της ζωής του, υπήρξε ο ιδρυτής του μοντερνιστικού περιοδικού *Ophéu* (1915) , *Athena* (1924) και *Contemporânea* ενώ δημοσίευσε έργα του μόνο σε περιοδικά. Εξάιρεση αποτελεί η ποιητική συλλογή με τίτλο « Μήνυμα » (*Mensagem*) , το μοναδικό του βιβλίο που είδε τυπωμένο το 1934 και που έλαβε βραβείο από το Εθνικό Γραφείο Προπαγάνδας. Πεθαίνει στις 30 Νοεμβρίου του 1935 στο γαλλικό νοσοκομείο της Λισαβόνας. Τα τελευταία λόγια του τα έγραψε στα αγγλικά. Ήταν η φράση « I know not what tomorrow will bring » (Δεν γνωρίζω τι θα φέρει το αύριο) .

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ

Το πλούσιο και πολυποίκιλο ποιητικό και συγγραφικό έργο του Φερνάντο Πεσσόα μπορεί να ταξινομηθεί στις παρακάτω κατηγορίες:

- Ποίηση ο Ορθώνυμη ο Ετερώνυμη - Μυθοπλασία ο Διηγήματα ο Αστυνομικά διηγήματα ο Το βιβλίο της ανησυχίας του Μπερνάντο Σοάρες	- Δοκίμια ο Έργα δραματικά ο Φιλοσοφικά κείμενα ο Κείμενα αυτοανάλυσης ο Δοκίμια και κριτικές ο Κοινωνιολογία και πολιτική ο Σχετικά με την Πορτογαλία ο Αλληλογραφία ο Γραπτά προσωπικά

Ο ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Κατά τη διάρκεια της ζωής του ο Φερνάντο Πεσσόα ήταν σίγουρα γνωστός μεταξύ ενός ορισμένου κύκλου λογοτεχνών. Το έργο του ωστόσο άρχισε να γίνεται ευρύτερα γνωστό μετά τον θάνατό του το 1935. Το 1942, το καθεστώς Σαλαζάρ ευνοεί την έκδοση των Απάντων του την οποία επιμελήθηκαν διάφοροι μελετητές αλλά και μια ανθολογία ποιημάτων του προωθώντας το έργο του υπό το εθνικιστικό πρίσμα. Περίπου την ίδια χρονιά μέσω δημοσιευμάτων γνωστών διανοητών όπως ο J.G Simões αρχίζει η σταδιακή αναγνώριση και εκτίμηση της συνολικής αξίας του έργου του. Μία δεκαετία αργότερα, ο ποιητής και μεταφραστής Έντουαρντ Ροντάιτ δημοσιεύει στο αγγλικό περιοδικό « Poetry » ένα άρθρο με τίτλο « The Several Names of Fernando Pessoa » κάνοντας τον Πορτογάλο γνωστό στον αγγλόφωνο κόσμο. Αλλά και στη Βραζιλία κυκλοφορούν το 1960 τα « Ποιητικά Άπαντα » σε μία πλήρη έκδοση. Την ίδια δεκαετία, αρκετοί επιμελητές συγκεντρώνουν, κατηγοριοποιούν και εκδίδουν τα πεζά κείμενα του Πεσσόα ανά είδος και ανά θέμα. Στην Πορτογαλία, η μεταστροφή των κριτικών απέναντι στον ίδιο τον Πεσσόα και το έργο του κατ' επέκταση έρχεται τη δεκαετία του '70 όταν μετά την Επανάσταση των Γαριφάλων ο Ζόρζε ντε Σένα, από τις ΗΠΑ όπου ζει αυτοεξόριστος, δημοσιεύει στο περιοδικό « Seara Nova » κάποια αντιδικτατορικά κείμενα του Πεσσόα. Προς τα τέλη της δεκαετίας του '80 ξεκινά η συστηματική μελέτη και έκδοση του τεράστιου σε όγκο έργου που άφησε πίσω ο Φερνάντο Πεσσόα το οποίο αριθμούσε περίπου 26.000 χειρόγραφα στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Πορτογαλίας. Παράλληλα, έχει προηγηθεί η κυκλοφορία αρκετών ποιημάτων και πεζών του έργων σε εκδόσεις τσέπης. Την ίδια εποχή ωστόσο, στη Γαλλία, έχει ήδη μεταφραστεί και εκδοθεί σημαντικό μέρος του έργου του ενώ την άνοιξη του 1985 στο Κέντρο Ζώρζ Πομπιντού έλαβε χώρα μια μεγάλη έκθεση αφιερωμένη στον Πορτογάλο και το έργο του. Τη δεκαετία του 1990, στην Πορτογαλία, αρχίζουν να δημοσιεύονται τα Άπαντα του Πεσσόα από διάφορους επιμελητές. Αξίζει να αναφέρουμε εδώ ότι αρκετοί από τους μελετητές και επιμελητές του έργου του δεν είναι Πορτογάλοι αλλά ξένοι οι οποίοι άφησαν τη χώρα τους για να εγκατασταθούν στη Λισαβόνα. Το 1993 εγκαινιάζεται στη Λισαβόνα το πολιτιστικό ίδρυμα « Casa Fernando Pessoa » το οποίο στεγάζεται μέχρι σήμερα στο κτίριο όπου έζησε ο ποιητής τα τελευταία 15 χρόνια της ζωής του. Σαν στόχο έχει τη διαφύλαξη και παράλληλα την ανάδειξη της πνευματικής κληρονομιάς του ποιητή που έχει χαρακτηριστεί και ως Εθνικός Θησαυρός. Ταυτόχρονα, λειτουργεί ως μουσείο, εκθεσιακός χώρος και τόπος εκδηλώσεων. Η μελέτη, η σύνθεση και η έκδοση του έργου του συνεχίζεται μέχρι σήμερα καθώς νέα στοιχεία αναδύονται και έρχονται να προστεθούν στα υπάρχοντα μαζί με έριδες και διαμάχες αρκετές

φορές μεταξύ των επιμελητών του . Σήμερα, το έργο του Φερνάντο Πεσσόα έχει μεταφραστεί σε πάνω από 30 γλώσσες ενώ ο ίδιος αποτελεί πλέον ένα εμπορικό και εξαγωγίμο προϊόν της Λισαβόνας. Η μορφή του αποτυπώνεται σε πόστερ, σελιδοδείκτες, φωτογραφίες, μαγνητάκια, πλακάκια και κατασκευές από φελλό προορισμένα για την τουριστική κατανάλωση. Γλυπτά με τη μορφή του, πίνακες ζωγραφικής και ανατυπώσεις των χειρόγραφών του κοσμούν διάφορα σημεία της Λισαβόνας , από τα μέρη που έζησε και σύχναζε μέχρι σταθμούς του μετρό. Τέλος, εκτός των πορτογαλικών συνόρων, περπατώντας κανείς κατά μήκος της παραλίας της Οστάνδης, μπορεί να διαβάσει στίχους του ποιήματος « Θαλασσινή ωδή » χαραγμένους σε πλάκες στο έδαφος και σε πασσάλους ενώ μια μεγάλη προτομή του ποιητή κοσμεί την πλατεία της « πορτογαλικής » συνοικίας των Βρυξελλών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1. Ο ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1 ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟΥ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

1.1.1 ΑΥΤΟΤΕΛΗ ΕΡΓΑ

Η πρώτη γνωριμία του ελληνικού αναγνωστικού κοινού με το έργο του Φερνάντο Πεσσόα γίνεται τη δεκαετία του 1980. Συγκεκριμένα, το 1982 όταν ο Φίλιππος Δ. Δρακονταειδής μεταφράζει το βιβλίο « Τα ποιήματα του Αλμπέρτο Καέιρο » (Αθήνα: Γνώση, 1982). Πέντε χρόνια αργότερα, η Σόνια Κουμαντάρου μεταφράζει από τα ισπανικά « Το βιβλίο της ανησυχίας » (Αθήνα: Ευθύνη, 1987) το οποίο προλογίζει ο Κώστας Ε. Τσιρόπουλος ενώ εκδίδεται ο πρώτος « Αναρχικός τραπεζίτης » μεταφρασμένος από τη γαλλική γλώσσα από τον Αντώνη Γκίκα και κυκλοφορεί σε επιμέλεια Βασίλη Τομανά (Θεσσαλονίκη: Κατσάνος, 1987). Την ίδια δεκαετία κυκλοφορεί ξανά ο « Αναρχικός τραπεζίτης » (Αθήνα: Γράμματα, 1989) σε μετάφραση Γιάννη Κοιλή από τη γερμανική γλώσσα αυτή τη φορά. Το ίδιο έτος, κυκλοφορεί στα βιβλιοπωλεία μία ακόμα έκδοση του Βιβλίου της ανησυχίας (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1989), σε επιμέλεια της Άννυς Σπυράκου, μεταφρασμένο απευθείας από την πορτογαλική γλώσσα. Επανεκδόθηκε τέσσερις ακόμα φορές μέσα στη δεκαετία του '90.

Λίγο αργότερα, το 1994 εκδίδεται από τις εκδόσεις Printa το βιβλίο « Χωρίς μάσκες » (Αθήνα: Printa, 1994) το οποίο αποτελεί το πρώτο απάνθισμα στοχασμών και στίχων του Πορτογάλου τους οποίους επέλεξε και μετέφρασε ο Αλέξανδρος Βέλιος. Θα εκδοθεί ξανά με τον τίτλο « Πίσω από τις μάσκες: Σημειώσεις ενός λαθρεπιβάτη της ζωής » (Αθήνα: Ροές, 2007 / 2^η έκδοση 2005 / 3^η έκδοση 2007). Τον Οκτώβριο του 1998, η εταιρεία θεάτρου Μνήμη, παρουσίασε στο θέατρο της οδού Κυκλάδων το θεατρικό έργο του Φ.Πεσσόα « Ο Ναυτικός » σε σκηνοθεσία των Μ.Βιρβιδάκη – Κ.Σφυρικήδη. Την ίδια χρονιά κυκλοφορεί το κείμενο – πρόγραμμα της παράστασης (Αθήνα: Εταιρεία Θεάτρου «Μνήμη», Εταιρεία των Φύλων της Τέχνης του Θεάτρου «Η Νέα Σκηνή», 1998) σε μετάφραση των Μανώλη Βιρβιδάκη - Άντζης Σιγούρου και επιμέλεια Μαρίας Κυρτζάκη. Εκτός από το πλήρες κείμενο του έργου, η έκδοση περιλάμβανε ημερολογιακά κείμενα και δοκίμια των Φερνάντο Πεσσόα, Antonio Tabucchi, Jose Augusto Seabra και Teresa Rita Lopes.

Το 2000, η Μαρία Παπαδήμα μεταφράζει από τα πορτογαλικά το διήγημα « Η ώρα του διαβόλου » (Αθήνα: Εξάντας, 2000), έργο το οποίο ανασύρθηκε από το διάσημο μπαούλο του ποιητή και δημοσιεύτηκε στη Γαλλία μόλις το 1989 σε δίγλωσση έκδοση (πορτογαλικά/γαλλικά). Θα επανακυκλοφορήσει από τις εκδόσεις Νεφέλη σε μετάφραση και επίμετρο της ίδιας το 2011 (Η ώρα του διαβόλου, Αθήνα: Νεφέλη, 2011). Την επόμενη χρονιά, οι εκδόσεις Εξάντας εκδίδουν σε μετάφραση της από τα πορτογαλικά, το βιβλίο « Γράμματα στην Οφέλια » (Αθήνα: Εξάντας, 2001) . Πρόκειται για μια ανασύνθεση της συστηματικής αλληλογραφίας μεταξύ του Φ.Πεσσόα και της νεαρής δακτυλογράφου Οφέλια Κεϊρός και ταυτόχρονα απόδειξη της ιδιόμορφης ερωτικής τους σχέσης. Το ίδιο βιβλίο, αναθεωρημένο και εμπλουτισμένο θα επανεκδοθεί το 2014 (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2014). Έναν χρόνο αργότερα, εκδίδεται για πρώτη φορά το βιβλίο « Ηρόστρατος: Η αναζήτηση της αθανασίας » (Αθήνα: Εξάντας, 2002) μεταφρασμένο από τον Χάρη Βλαβιανό. Θα επανακυκλοφορήσει δώδεκα χρόνια μετά με τον ίδιο τίτλο (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2014). Κομμάτια ημερολογιακών σημειώσεων, επιστολών και ποιημάτων βρίσκει κανείς στο βιβλίο « Εγώ και οι άλλοι » (Αθήνα: Printa, 2002 / 2^η έκδοση 2006) το οποίο επιμελήθηκε ο Ε.Καρτάκης και μετέφρασε ο Β.Πουλάκος. Η « Θαλασσινή Ωδή και άλλα ποιήματα » εκδίδεται ένα χρόνο μετά σε μετάφραση Μ.Παπαδήμα (Αθήνα: Εξάντας, 2003) και θα επανακυκλοφορήσει αυτοτελώς εννιά χρόνια αργότερα ως « Θαλασσινή Ωδή του Άλβαρο ντε Κάμπος » (Αθήνα: Νεφέλη, 2012). Μέσα στο 2004 εκδίδεται το δίτομο αυτή τη φορά έργο του Μπερνάντο Σοάρες « Το Βιβλίο της Ανησυχίας » (Αθήνα: Εξάντας, 2004) μεταφρασμένο από τη Μ.Παπαδήμα για το οποίο μάλιστα τιμήθηκε το 2008 με το Κρατικό Βραβείο Λογοτεχνικής Μετάφρασης Έργου Ξένης Λογοτεχνίας στην Ελληνική Γλώσσα. Την επόμενη χρονιά, η ίδια σε συνεργασία με τον Χάρη Βλαβιανό μεταφράζουν το βιβλίο με τίτλο « Marginalia: Αφορισμοί και Αποφθέγματα » το οποίο εκδίδεται από τις εκδόσεις Εξάντας (Αθήνα: Εξάντας, 2005) και θα επανεκδοθεί υπό τον ίδιο τίτλο μια δεκαετία αργότερα (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2015). Το 2006, εκδίδονται στη χώρα μας πέντε ακόμη βιβλία που αφορούν τον Φερνάντο Πεσσόα. Πρόκειται για τον «Αναρχικό Τραπεζίτη» (Αθήνα: Εξάντας, 2006) σε μετάφραση από τα πορτογαλικά της Μ.Παπαδήμα, το οποίο αποτελεί επανέκδοση του ίδιου τίτλου των εκδόσεων Νεφέλη (Αθήνα: Νεφέλη, 1997), τα βιβλία « Η αγωγή του στωικού » (Αθήνα: Ροές, 2006), « Ταξίδι στην άβυσσο. Η ώρα του διαβόλου » (Αθήνα: Ροές, 2006) σε επιμέλεια Ε.Καρτάκη και μετάφραση Β.Πουλάκου καθώς και τα « Λογοτεχνικά δοκίμια » (Αθήνα: Printa, 2006) μεταφρασμένο από τη Μαρία Ζ. Παπαδοπούλου και το βιβλίο «Αντίνοος» (Αθήνα: Αρμός, 2006 / 2^η έκδοση 2009) σε μετάφραση Κ.Λάνταβου . Το τελευταίο θα κυκλοφορήσει

το 2007 από άλλο εκδοτικό οίκο και σε νέα μετάφραση του Γ.Σουλιώτη (Αθήνα: Παρουσία,2007). Από τον ίδιο μεταφραστή και τις εκδόσεις Printa κυκλοφορεί το ίδιο έτος το βιβλίο « Fernando Pessoa Ποιήματα » (Αθήνα: Printa, 2007). Ένα ιδιόμορφο γλωσσάρι που αποτελεί ταυτόχρονα για τον αναγνώστη εγχειρίδιο του πεσσοανικού ποιητικού σύμπαντος δημιούργησε η Μ.Παπαδήμα το 2008 με το βιβλίο της « ΠεσσόΑ-Ω » (Αθήνα: Εξάντας, 2008). Πρόκειται για ανθολόγηση πεζών και ποιητικών κειμένων που αναθεωρήθηκε, εμπλουτίστηκε και επανεκδόθηκε το 2018 (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2018). Την επόμενη χρονιά, εκδίδεται το « Fernando Pessoa / Ultimatum: Η ηθική της δύναμης και άλλα σημαντικά κείμενα » (Αθήνα: Αρμός, 2009) μεταφρασμένο και πάλι από τον Γ.Σουλιώτη αλλά και « Ο Αναρχικός Τραπεζίτης Και Πέντε Διάλογοι για την Τυραννία » (Αθήνα: Παρουσία,2009) σε μετάφραση του ίδιου και επιμέλεια Ντίνας Σαμοθράκη. Έναν χρόνο αργότερα, κυκλοφόρησε το σύντομο διήγημα του Πεσσόα « Ο οδοιπόρος » (Αθήνα: Νεφέλη, 2010) .

Την επόμενη χρονιά, ο Γ.Σουλιώτης μεταφράζει από τα αγγλικά το βιβλίο του Πεσσόα με τίτλο « Λισαβόνα: Τι πρέπει να δει ο επισκέπτης » (Αθήνα: Ροές, 2011) αλλά και από τα πορτογαλικά το ήδη γνωστό στο ελληνικό κοινό μονόπρακτο στατικό δράμα « Ο ναυτικός » (Αθήνα: Σοκόλη,2011). Το ίδιο έτος , οι εκδόσεις Ροές παρουσιάζουν το βιβλίο « Σημειώσεις στη μνήμη του δασκάλου μου Καέιρο » (Αθήνα: Ροές, 2011) μεταφρασμένο από τη γαλλική γλώσσα από τον Β.Πουλάκο ενώ κυκλοφορεί και η συλλογή « Ποιήματα » (Θεσσαλονίκη: Εκδοτική Θεσσαλονίκης, 2011) μια ανθολογία ποιημάτων του Πεσσόα μεταφρασμένα από τον Αθανάσιο Τσακνάκη. Οι εκδόσεις Νεφέλη από την άλλη, μας συστήνουν μια διαφορετική διάσταση του πεσοϊκού λογοτεχνικού σύμπαντος , εκείνη της αστυνομικής λογοτεχνίας μέσα από το βιβλίο του « Υπόθεση Βάργκας » (Αθήνα: Νεφέλη, 2011) σε μετάφραση Μ.Παπαδήμα και την « Κλεμμένη περγαμηνή » (Αθήνα: Νεφέλη,2012).Ο Γ.Σουλιώτης επίσης μεταφράζει τις « Αστυνομικές ιστορίες από το βιβλίο Κουαρέσμα ο Αποκρυπτογραφητής » (Αθήνα: Σοκόλη,2012). Την ίδια χρονιά κυκλοφορεί άλλο ένα βιβλίο του Πεσσόα μεταφρασμένο από τη Μ.Παπαδήμα « Ο ερημίτης του Μαύρου Βουνού: Συμβουλές, αξιώματα και τρόποι του καλώς ονειρεύεσθαι » (Αθήνα: Νεφέλη,2012) όπως και « Ο δρόμος του φιδιού » (Αθήνα: Αρμός,2012) μεταφρασμένο από τον Γ.Σουλιώτη και η « Θαλασσινή ανθολογία » (Αθήνα: Σοκόλη,2012) σε μετάφραση ξανά του ίδιου. Το 2014, οι αναγνώστες έρχονται σε επαφή με το διήγημα τρόμου του Πεσσόα με τίτλο « Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο » (Αθήνα, Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός,2014) γραμμένο από τον Αλεξάντερ Σερτς, νεανικό ετερόνυμο του συγγραφέα. Τη μετάφραση έκανε ο Κ.Αρμάος. Το ίδιο έτος κυκλοφορούν σε μετάφραση της Μ.Παπαδήμα « Τα ποιήματα του Άλβαρο ντε Κάμπος » (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος

& Κώστας Δαρδανός, 2014) και « Τα ποιήματα του Αλμπέρτο Καέιρο (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2014). Έναν χρόνο αργότερα, οι εκδόσεις Μίνωας εκδίδουν για μία ακόμα φορά τον « Αναρχικό τραπεζίτη » (Αθήνα: Μίνωας, 2015) ενώ το βιβλίο κυκλοφορεί ταυτόχρονα και με τη μορφή e-book. Παράλληλα, δημοσιεύεται μεταφρασμένη από τη Μ.Παπαδήμα η « Η ουσία του εμπορίου » (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2015). Εδώ ο Πεσσόα αναλύει διάφορες θεωρητικές πλευρές της οικονομίας και διατυπώνει πρακτικές συμβουλές. Το 2016, ο Γ.Σουλιώτης συλλέγει ποιήματα και αποφθέγματα στο βιβλίο « Το μπερδεμένο κουβάρι » (Αθήνα: Αρμός, 2016). Η Μ.Παπαδήμα επιμελείται την ανθολόγηση με τίτλο « Ω ,Λισαβόνα , σπίτι μου! » (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2016) ενώ επανεκδίδεται και ο « Αναρχικός τραπεζίτης » μεταφρασμένος από την ίδια (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2016). Ακόμα ένας « Αναρχικός τραπεζίτης » εκδίδεται το 2017 σε μετάφραση Αθ.Τσακνάκη (Θεσσαλονίκη: Βιβλιοβάρδια, 2017). Τέλος το 2018, είναι ένα εξίσου πλούσιο σε πεσσοϊκές εκδόσεις έτος. Για άλλη μια φορά, ο « Αναρχικός τραπεζίτης » (Αθήνα: Οξύ, 2018) εμφανίζεται στα ράφια των βιβλιοπωλείων μεταφρασμένος από τον Θ.Καραγιαννόπουλο. Επανεκδίδονται οι δυο τόμοι του εμβληματικού « Βιβλίου της Ανησυχίας » (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2018) αλλά και το βιβλίο « Η ώρα του διαβόλου και άλλα διηγήματα » (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2018) σε μετάφραση της Μ.Παπαδήμα.

1.1.2 ΑΝΘΟΛΟΓΗΣΕΙΣ

Το 2002 εκδίδεται το πρόγραμμα μιας θεατρικής παράστασης βασισμένης μεταξύ άλλων και στο έργο του Φ. Πεσσόα, με τίτλο « Φάουστ , J.W von Goethe, Α.Σ Πούσκιν, F.Pessoa, J.Louvet, Στρ. Πασχάλης (Πάτρα: Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο Πάτρας, 2002). Την ίδια χρονιά ποιήματα του Πεσσόα και των ετερονύμων του συγκαταλέγονται στο βιβλίο με τίτλο « Ωδές και ποιήματα.Ποιήματα Fernando Pessoa, Alvaro de Campos, Ricardo Reis, Carlos Drummond de Andrade » (Αθήνα: Άγκυρα, 2004) σε μετάφραση, επιμέλεια και ανθολόγηση Α.Παγουλάτου. Η συγκεκριμένη έκδοση δεν κυκλοφόρησε στο εμπόριο αλλά διανεμήθηκε δωρεάν την ίδια χρονιά μαζί με το περιοδικό « Νεά Συντέλεια » (τχ 1-2).

Μια πενταετία αργότερα, το 2007, ποιήματα του Πορτογάλου συμπεριλαμβάνονται στο βιβλίο της Μ. Λαϊνά με τίτλο «Ξένη ποίηση του 20ού αιώνα / Επιλογή από ελληνικές μεταφράσεις» (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2007) ενώ ακόμα μία ανθολόγηση κειμένων και ποιημάτων

του εκδίδεται το 2009 με τίτλο « Φερνάντο Πεσσόα , Κ.Π Καβάφης: Τα εξαίσια όργανα του μυστικού θιάσου » (Αθήνα: Μεταίμιο, 2009). Στο βιβλίο που είναι χωρισμένο σε δύο μέρη, συμπεριλαμβάνονται ποιήματα και πεζά του Αλεξανδρινού ποιητή μιας και ο συγγραφέας του, Γιάννης Σουλιώτης θεωρεί ότι υπάρχουν ομοιότητες ανάμεσα στο έργο των δυο ποιητών παρόλο που εκείνοι δεν συναντήθηκαν ποτέ. Η κυκλοφορία του στα ελληνικά βιβλιοπωλεία συνδυάστηκε με τη διανομή της κινηματογραφικής ταινίας του Στέλιου Χαραλαμπίδου « Τη Νύχτα που ο Φερνάντο Πεσσόα συνάντησε τον Κωνσταντίνο Καβάφη » . Τέλος, τέσσερα χρόνια αργότερα συναντάμε ποιήματα του Φερνάντο Πεσσόα στην « Ανθολογία ερωτικής ποίησης: Κρατώ την καρδιά σου (την κρατώ μες στην καρδιά μου) » (Αθήνα: Πατάκη, 2013) που μεταφράστηκε από τον Χ.Βλαβιανό.

1.2 ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ

Στη συγκεκριμένη ενότητα επιχειρείται η διερεύνηση στον ελληνικό τύπο (έντυπο και ηλεκτρονικό) της απήχησης και της αναγνωρισιμότητας του Φερνάντο Πεσσόα στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Για τον λόγο αυτό επιλέχθηκε η μέθοδος της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου του υλικού που αφορά δέκα από τα ευρέως γνωστά βιβλία του στην Ελλάδα. Μελετήθηκαν άρθρα και κριτικές που δημοσιεύτηκαν σε εφημερίδες, λογοτεχνικά και ποιητικά περιοδικά έντυπης ή ηλεκτρονικής μορφής αλλά και σε ιστολόγια ενώ συγκεντρωτικά είναι διαθέσιμα στη βάση δεδομένων του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου, Βιβλιονέτ. Τα έργα του ποιητή στα οποία βασίστηκε η συγκεκριμένη ενότητα είναι των εξής εκδόσεων:

- Ο αναρχικός τραπεζίτης (Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός , 2016)
- Ο αναρχικός τραπεζίτης [e-book] (Μίνωας, 2015)
- Ο αναρχικός τραπεζίτης (Μίνωας, 2015)
- Ο αναρχικός τραπεζίτης. Και πέντε διάλογοι για την τυραννία (Παρουσία, 2009)
- Ο αναρχικός τραπεζίτης (Εξάντας, 2006)
- Τα ποιήματα του Αλμπέρτο Καέιρο (Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός , 2014)
- Τα ποιήματα του Άλβαρο ντε Κάμπος (Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός , 2014)
- Γράμματα στην Οφέλια (Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός , 2014)
- Το βιβλίο της ανησυχίας (Αλεξάνδρεια, 1997)
- Θαλασσινή ωδή του Άλβαρο ντε Κάμπος (Νεφέλη, 2012)
- Η ώρα του διαβόλου (Νεφέλη, 2011)
- Ο οδοιπόρος (Νεφέλη, 2010)
- Ηρόστρατος: Η αναζήτηση της αθανασίας (Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός , 2014)
- Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο (Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός , 2014)

Με κριτική προσέγγιση και λαμβάνοντας υπόψιν την ποικιλία των πληροφοριών κάθε άρθρου η επεξεργασία του υλικού κινήθηκε γύρω από δυο άξονες :

A. Ο άνθρωπος Πεσσόα

B. Ο λογοτέχνης Πεσσόα

Κάθε άξονας διαιρέθηκε σε υποκατηγορίες με γνώμονα τη νοηματική συνοχή προκειμένου να διαμορφωθεί μια σφαιρική και πλήρης εικόνα για τη ζωή και το έργο του Φερνάντο Πεσσόα. Πιο συγκεκριμένα :

A. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΠΕΣΣΟΑ	B. Ο ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ ΠΕΣΣΟΑ
A.1 Βιογραφία	B.1 Ετερόνυμοι B.1.2 Μια ψυχαναλυτική προσέγγιση της δημιουργίας ετερόνυμων
A.2 Φιλικές σχέσεις	B.2 Επιρροές από άλλους συγγραφείς – συγκρίσεις B.2.1 Έντγκαρ Άλαν Πόε B.2.2 Λουίς ντε Καμόες
A.3 Ερωτικές σχέσεις	B.3 Αναγνώριση στην Πορτογαλία και το εξωτερικό B.3.1 Αποστροφή για το έργο του
A.4 Πολιτικοοικονομικές απόψεις	B.4 Κριτική B.4.1 Κριτική για το έργο του Φερνάντο Πεσσόα B.4.2 Κριτική για την έκδοση και το έργο των μεταφραστών

A. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΠΕΣΣΟΑ

A.1 ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σε αρκετά από τα άρθρα που αφορούν τα παραπάνω βιβλία αναφέρονται κάποια βιογραφικά στοιχεία του Φερνάντο Πεσσόα. Στα περισσότερα ωστόσο γίνεται λόγος για τη φήμη που απέκτησε μετά θάνατον. *Στις 30 Νοεμβρίου 1935 πέθανε στη Λισαβόνα ο συγγραφέας Φερνάντο Πεσσόα από κίρρωση του ήπατος. Όσο ζούσε δημοσίευσε αρκετά πρωτότυπα κείμενα και μεταφράσεις, αλλά εξέδωσε μόνο μια ποιητική συλλογή με τίτλο Mensagem (Μήνυμα). [...] Ανάμεσα στα πράγματα που άφησε ήταν και ένα μπουλού. Εκείνοι που το άνοιξαν βρέθηκαν μπροστά σε μία έκπληξη. Το μπουλού περιείχε 25.426 χειρόγραφα. Ποιήματα, διηγήματα, μεταφράσεις, δοκίμια, κριτικές, σημειώσεις για πλείστα όσα. [...] Κι όταν άρχισε η μελέτη των χειρογράφων του, διαπιστώθηκε ότι στο μπουλού κρυβόταν το έργο ενός από τους σημαντικότερους και ευφυέστερους ποιητές του 20ού αιώνα.* (Βιστωνίτης, 2014)

A.2 ΦΙΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Ο ίδιος συντάκτης επισημαίνει ότι ο Φερνάντο Πεσσόα υπήρξε *χαρακτήρας κλειστός*. Λίγοι ήταν εκείνοι που γνώριζαν περισσότερα για την προσωπική του ζωή ενώ όσο έζησε απέκτησε φήμη μεταξύ ενός μικρού κύκλου λογοτεχνών. (Βιστωνίτης, 2014). Αγαπημένος φίλος του υπήρξε ο Μάριο ντε Σα Καρνέιρο, Πορτογάλος ποιητής που γνώρισε ένα σύντομο θρίαμβο καθώς αυτοκτόνησε το 1915 σε ηλικία είκοσι έξι ετών. Η Α.Δανιήλ (Δανιήλ, 2014) επισημαίνει εδώ ένα σημαντικό στοιχείο της γέννησης ενός από τους σημαντικότερους ετερόνυμους του Πεσσόα καθώς αν αφαιρεθεί από το όνομα του Καρνέιρο το «ρ» και το «ν», που παραπέμπουν στη λέξη σάρκα (carne), προκύπτει το όνομα του Αλμπέρτο Κάιρο, κορυφαίου ετερόνυμου του ποιητή.

A.3 ΕΡΩΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Μοναδικός έρωτας της ζωής του ήταν η νεαρή δακτυλογράφος Οφέλια Κεϊρός. Απόδειξη της σχέσης τους αποτελεί η αλληλογραφία τους η οποία αριθμεί 59 επιστολές από τη μεριά του Πεσσόα και 289 από τη μεριά της αγαπημένης του (Παπαδήμα, 2014: 10). Όταν γνωρίστηκαν, κατά την πρώτη περίοδο της σχέσης τους, η Οφέλια ήταν 19 ετών ενώ ο Πεσσόα 32 έχοντας ήδη ωριμάσει ποιητικά. Αποτελεί γεγονός η επιθυμία της να τον παντρευτεί παρά το ηλικιακό τους χάσμα. Ο Πεσσόα από τη μεριά του παραμένει

αφοσιωμένος στο έργο του απορρίπτοντας με τον τρόπο του την προοπτική του γάμου δηλώνοντας πως *«Το πεπρωμένο μου ορίζεται από άλλους νόμους που η Οφελίνια αγνοεί ακόμη και την ύπαρξή τους...»* (29/10/1920). Αργότερα, επανασυνδέονται . Η Οφέλια είναι πλέον 28 ετών και ο Πεσσόα 41. Αν και δεν υπάρχει ο πρότερος ερωτισμός , γεννιούνται νέες ελπίδες για γάμο στην Οφέλια . Αντίθετα, ο Πεσσόα , επιστρέφει μάλλον για να βιώσει την οριστική του απομάκρυνση. Εντούτοις, το φανταστικό μπλέκεται και πάλι με το πραγματικό μιας και η Οφέλια εμπλέκεται εκούσια με το παιχνίδι της ετερωνυμίας. Άλλοτε αναγκάζεται να τηλεφωνήσει στον Ρικάρντο Ρέις και άλλοτε να διαπληκτιστεί με τον Άλβαρο ντε Κάμπος (Σαΐνης, 2014). Παρά την ηλικιακή αλλά και την πνευματική τους διαφορά, η Οφέλια δείχνει να διαισθάνεται το ανάστημα του Πεσσόα , που εκείνη την περίοδο ήταν σχεδόν άσημος. Το φθινόπωρο του 1929 η αλληλογραφία τους αρχίζει να φθίνει από τη μεριά του Πεσσόα . Η Οφέλια από τη μεριά της επιμένει για διάστημα δυο ετών γεγονός που εξηγεί τη δυσαναλογία στον αριθμό των επιστολών που αντάλλαξαν μεταξύ τους. Ένα μήνα πριν από το θάνατό του, ο Πεσσόα διαισθανόμενος (;) τη δημοσίευση των επιστολών του γράφει ένα άκρως αυτοσαρκαστικό ποίημα ,ως Άλβαρο ντε Κάμπος , με σκοπό να διαφυλάξει την υστεροφημία του. Οι πρώτοι στίχοι είναι ενδεικτικοί: *«Όλες οι ερωτικές επιστολές είναι/Γελοίες. / Δεν θα ήταν ερωτικές επιστολές αν δεν ήταν/Γελοίες./ Κι εγώ στον καιρό μου έγραψα ερωτικές επιστολές./ Σαν και των άλλων,/ Γελοίες./ Οι ερωτικές επιστολές, αν έρωτας είναι,/Πρέπει να είναι/Γελοίες./ Αλλά, τελικά,/Μόνο οι υπάρξεις που ποτέ δεν έγραψαν/Ερωτικές επιστολές/Αυτές είναι/ Γελοίες»*. (Στάμου, 2014)

Α.4 ΠΟΛΙΤΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

Σύμφωνα με το άρθρο του Α.Βιστωνίτη (Βιστωνίτης 2014) εξαιτίας των φιλομοναρχικών ιδεών του Πεσσόα καθυστέρησε για μεγάλο διάστημα η μελέτη και η παγκόσμια καταξίωση του έργου του. Ωστόσο, όπως αναφέρει σε άλλο σημείο του άρθρου, αν και του απονεμήθηκε τον Φεβρουάριο του 1935 ένα από τα κρατικά βραβεία λογοτεχνίας για το Mensagem (Μήνυμα), ο ποιητής όχι μόνο δεν παρευρέθη στην εκδήλωση του Εθνικού Γραφείου Προπαγάνδας αλλά ένα μήνα αργότερα έγραψε το πρώτο από τα ποιήματά του εναντίον του Σαλαζάρ και του Νέου Κράτους με τίτλο Libertade (Ελευθερία). Με αφορμή την κριτική σε ένα από τα πιο γνωστά και επανεκδιδόμενα βιβλία του Πεσσόα, τον « Αναρχικό Τραπεζίτη », η Α.Δανιήλ (Δανιήλ, 2016) αναφέρει ότι στη βιβλιοθήκη του συγγραφέα εντοπίζονται έργα αναρχικά, πράγμα ενδεικτικό της ενημέρωσης που είχε πάνω στους προπαγανδιστές των

αναρχικών. Σύμφωνα με το άρθρο, ο Πεσσόα ασχολείται συχνά με θέματα ιστορικά, κοινωνιολογικά, πολιτικά καθώς στα άρθρα που έγραψε σε εφημερίδες και περιοδικά βρίθουν οι πολιτικές σκέψεις. Ο Δ.Φύσσας, στο δικό του άρθρο με αφορμή το ίδιο βιβλίο εκτιμά πως ο Πεσσόα ο οποίος δούλεψε σε όλη τη διάρκεια της σύντομης ζωής του στον ιδιωτικό τομέα, είχε διαμορφώσει πλήρως αντικρατιστική αντίληψη για τα οικονομικά πράγματα ενώ ο ίδιος παρέμενε ανεξάρτητος και εκπονητής αρκετών επιχειρηματικών ή άλλων σχεδίων και εφευρέσεων ελάχιστα από τα οποία ολοκλήρωσε. (Φύσσας, 2016).

B. Ο ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ ΠΕΣΣΟΑ

B.1 ΕΤΕΡΩΝΥΜΟΙ

Ο Α.Σταμάτης (Σταμάτης, 2015) χαρακτηρίζει τον Φερνάντο Πεσσόα ως *serial father*, σαν ένα κατά συρροήν γεννήτορα, χαρακτηρισμός αρκετά εύστοχος μιας και το μεγαλύτερο μέρος του έργου του δόθηκε μέσω των λογοτεχνικών δημιουργών που ο ίδιος έπλασε. Οι ετερώνυμοι ήταν ολοκληρωμένες ποιητικές προσωπικότητες, διακριτές μεταξύ τους που η καθεμία έγραφε διαφορετικά από την άλλη αλλά και από τον ίδιο τον Πεσσόα έχοντας και σχέσεις μεταξύ τους (Φύσσας, 2016). Σε άλλο άρθρο (Ξένιος, 2014), πληροφορούμαστε πως ήδη από την ηλικία των έξι ο Πεσσόα έγραφε με το ψευδώνυμο Ιππότης ντε Πα ενώ κάποια από τα παιδικά του ψευδώνυμα ήταν τα ευρηματικά Δόκτωρ Πανγκράσιο, Ντέιβιντ Μέρικ, Τσαρλς Ρόμπερτ Άντον αλλά και το νεανικό ετερώνυμο Αλεξάντερ Σερτς έργο του οποίου αποτελεί το διήγημα τρόμου « Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο». Μεγαλώνοντας, έγινε ο νεοκλασικός ποιητής και αρχαιολάτρης φιλόλογος Ρικάρντο Ρέις, εξόριστος στη Βραζιλία λόγω των φιλομοναρχικών του πεποιθήσεων. Έγινε ο Άλβαρο ντε Κάμπος, οι αντίποδες του προηγούμενου, μηχανικός και υμνητής της μοντέρνας τεχνολογίας [...], ο βοηθός λογιστή Μπερνάντο Σοάρες, ο ερμηνευτής και σχολιαστής τους Αντόνιο Μόρα (Ξένιος 2014) αλλά και ο Αλμπέρτο Καέιρο ο οποίος παρόλο που δεν μορφώθηκε, δεν εργάστηκε ποτέ και έζησε σχεδόν όλη του τη ζωή στην εξοχή σαν βοσκός, υπήρξε ο δάσκαλος όλων (Γιαννακόπουλος, 2014).

B.1.2 ΜΙΑ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΕΤΕΡΩΝΥΜΩΝ

Ο Γ.Βέης στο άρθρο του (Βέης, 2014) ορμώμενος από τη θεωρία του Ζακ Λακάν και πιο συγκεκριμένα από το ότι «αν το ασυνείδητο μας έμαθε κάτι, είναι πρώτα-πρώτα το εξής: ότι κάπου, μέσα στον Άλλο, υπάρχει κάτι που γνωρίζει. Γνωρίζει, διότι στηρίζεται ακριβώς από εκείνα τα σημαίνοντα που στοιχειοθετούν το υποκείμενο», θεωρεί πως το εγχείρημα του Πορτογάλου ποιητή να επινοήσει ή να ιδιοποιηθεί καταχρηστικά αυτόν ακριβώς τον Άλλο και μάλιστα εξ ολοκλήρου και μάλιστα απολύτως συνειδητά συνιστά εξαιρετικά ενδιαφέρουσα περίπτωση όχι απλού φιλολογικού σκανδάλου, αλλά εξέχουσας δημιουργικής υπέρβασης ορίων.

B.2 ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΑΠΟ ΑΛΛΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ – ΣΥΓΚΡΙΣΕΙΣ

Στα περισσότερα άρθρα γίνεται αναφορά/σύγκριση/ παραλληλισμός με πλήθος συγγραφέων, ποιητών αλλά και καλλιτεχνών προγενέστερων, σύγχρονων και μεταγενέστερων του Φερνάντο Πεσσόα. Ενδεικτικά αναφέρονται οι : Όσκαρ Ουάιλντ, καθώς ο Α.Στεργιόπουλος (Στεργιόπουλος, 2015) κάνει λόγο για ερμηνείες του έργου « Ο αναρχικός τραπεζίτης » οι οποίες εντοπίζουν ομοιότητες με το έργο του Ουάιλντ « The portrait of mystery W.H » . Με τη σειρά της η Π.Κουμούτση (Κουμούτση, 2017) θεωρεί ότι ο αναρχικός τραπεζίτης του Πεσσόα θυμίζει αρκετά τον επαναστατημένο άνθρωπο του Αλμπέρ Καμύ ενώ ο Γ.Αντωνιάδης (Αντωνιάδης, 2015) γράφει πως ο Βίλχεμ Ράιχ στο « Άκου ανθρώπακο» ακολουθεί την ίδια φιλοσοφία με τον αναρχικό τραπεζίτη για τον *μικρόψυχο και μικροπρεπή άνθρωπο* αλλά από άλλη οπτική γωνία. Ο Γ. Βέης (Βέης, 2014) διατυπώνει την άποψη πως ο Πεσσόα , ο οποίος χρησιμοποιούσε άριστα την αγγλική γλώσσα , υποστήριξε με το έργο του *το κήρυγμα μιας ραγδαίας αποδέσμευσης της γραφής από ένα συμβατικό, εν πολλοίς προκαθορισμένο τομέα λεκτικής εφαρμογής* όπως διατυπώθηκε από τον Χένρυ Τζεϊμς το 1884. Σύμφωνα με τον Χ.Γιαννακόπουλο (Γιαννακόπουλος,2014) ο Φερνάντο Πεσσόα και ο Αμερικάνος ποιητής και συγγραφέας Ε.Ε Κάμινγκς αν και διαφορετικοί, μοιράζονται την ίδια ρομαντική αντίληψη κατά την οποία *το αίσθημα, η φύση, η αθωότητα της ματιάς , η ποίηση και η καθαρότητα της ψυχής* κατέχουν τα πρωτεία και όχι η σκέψη και τα επακόλουθά της. Ο Α.Βιστωνίτης (Βιστωνίτης, 2014) διακρίνει στο « Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο» σαφείς επιρροές του Αμερικανού ποιητή και συγγραφέα Ουώλτ Ουίτμαν . Εντοπίζει όμως και διαφορές καθώς ο Ουίτμαν *χαιρετίζει τη δημοκρατία* ενώ ο Πεσσόα ως Άλβαρο ντε Κάμπος είναι οπαδός του φουτουρισμού, των μηχανών και των εργοστασίων. Τέλος, η Α. Δανιήλ στις διαφορετικές κριτικές που έχει γράψει για τα βιβλία του Πεσσόα « Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο» και « Τα ποιήματα του Αλμπέρτο Καέιρο » , κάνει αναφορά σε αρκετούς ποιητές και συγγραφείς Έλληνες και μη. Χαρακτηριστικά, επικαλείται τον Αρθούρο Ρεμπώ και την ευρύτερα γνωστή φράση του « Εγώ είμαι ένας άλλος » που θυμίζει αρκετά το « Να ζεις σημαίνει να είσαι ένας άλλος » του Πεσσόα. Πιστεύει πως ο Πεσσόα μέσω των ετερώνυμων του, προσπάθησε να δώσει εκείνες τις διαστάσεις της προσωπικότητας που ο ίδιος θα ήθελε να είχε όπως ακριβώς ο Νίκος Καζαντζάκης με τον Αλέξη Ζορμπά ή ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης με τον βοσκό στο έργο του « Όνειρο στο κύμα » (Δανιήλ, 2014). Επίσης, μας πληροφορεί για την ύπαρξη δυο ετερώνυμων του Γιώργου Σεφέρη υπό το όνομα Ιγνάτης Τρελός και Μαθιός Πασχάλης αλλά και ότι το « Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο» συσχετίζεται με το έργο του Μολιέρου « Dom Juan ou le Festin de pierre» και την όπερα του Βόλφγκανγκ Αμαντέους Μότσαρτ Ντον Τζοβάνι (Δανιήλ,2014). Παρακάτω μελετάται διεξοδικότερα η

λογοτεχνική σχέση- συγγένεια του Φερνάντο Πεσσόα με τους Έντγκαρ Άλαν Πόε και Λουίς ντε Καμόες .

B.2.1 ΕΝΓΚΑΡ ΑΛΑΝ ΠΟΕ

Στο άρθρο της Α.Δανιήλ (Δανιήλ, 2014) που αφορά την κριτική στο « Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο» , έργο που έγραψε ο Φερνάντο Πεσσόα σε ηλικία δεκαεννιά χρονών, πληροφορούμαστε ότι ήδη από τα παιδικά του χρόνια διάβαζε μυθιστορήματα τρόμου και περιπέτειας και ότι τα γούστα του « πήγαιναν προς το απίστευτο » και « το φύσει αδύνατο». Λογικό λοιπόν που το παραπάνω έργο αποτίνει φόρο τιμής στο γοτθικό μυθιστόρημα του 18^{ου} αιώνα , στο διήγημα τρόμου «με τον τρόπο» του Έντγκαρ Άλαν Πόε, τον οποίο ο Πεσσόα θαύμαζε και γνώριζε καλά (Σταμάτης, 2015). Από τον Γ.Ε Στάμου (Στάμου 2014) , μαθαίνουμε ότι ο Πεσσόα μετέφρασε πρώτος τον Πόε στα πορτογαλικά ενώ είχε γράψει και δυο δοκίμια σχετικά με τις αρχές του αστυνομικού διηγήματος. Σύμφωνα με τις παραπάνω απόψεις είναι και ο Α.Βιστωνίτης (Βιστωνίτης,2014) ο οποίος θεωρεί πως ο Πεσσόα δεν επηρεάστηκε απλώς από τον Πόε λόγω των μεταφράσεων του έργου του στα πορτογαλικά αλλά σχεδόν τον μιμήθηκε σε τέσσερα δικά του διηγήματα.

B.2.2 ΛΟΥΙΣ ΝΤΕ ΚΑΜΟΕΣ

Αξίζει να αναφέρουμε δυο άρθρα στα οποία γίνεται αναφορά και σύγκριση του Φερνάντο Πεσσόα με τον Λουίς ντε Καμόες (1524-1580) ο οποίος θεωρείται εθνικός ποιητής της Πορτογαλίας και ένας από τους μεγάλους Ευρωπαίους ποιητές της εποχής του. Ο συντάκτης του πρώτου άρθρου (Βέης,2014), αναφέρει πως οι Πορτογάλοι τους οποίους συναναστρέφεται ενώ τρέφουν απεριόριστο θαυμασμό για τον εθνικό τους ποιητή τον οποίο ταυτίζουν με τη μείζονα Πορτογαλία των πολλών Θαλασσών , των ατερμόνων νησιωτικών συμπλεγμάτων και των άλλων τόσο υπέροχων Ηπείρων , δεν αντιμετωπίζουν με τον ίδιο ενθουσιασμό και τον Πεσσόα. Σίγουρα τον εκτιμούν αλλά τον ταυτίζουν περισσότερο με την εθνική τους παρακμή, τον μάλλον αναμενόμενο κοινωνικό τους μαρασμό και τη φυσιολογική εντέλει συρρίκνωσή τους. Ο Α.Βιστωνίτης (Βιστωνίτης, 2014) θεωρεί πως είναι εμφανείς οι επιρροές του Καμόες στο έργο του Πεσσόα.

B.3 ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Σε συνέντευξή της στον Γ.Ν Μπασκόζο (Μπασκόζος, 2014) , η Μαρία Παπαδήμα, συστηματική μεταφράστρια του Πεσσόα στην Ελλάδα, μας πληροφορεί ότι την εποχή που

έζησε ο ποιητής είχε σχέσεις όχι μόνο με άλλους σύγχρονους του Πορτογάλους λογοτέχνες αλλά και με νεότερους ποιητές που θαύμαζαν το έργο του. Η ίδια πιστεύει ότι λειτούργησε πιο πολύ ως *μύθος ποιητικός* και προσθέτει ότι ο *Σαραμάγκου* του αφιέρωσε ένα μυθιστόρημά του με τίτλο « *Τη χρονιά που πέθανε ο Ρικάρντο Ρέις* », ο *Μάριο Κλαούντιο* το « *Καληνύχτα, κ.Σοάρες*» αλλά και ο *Αντόνιο Ταμπούκι* το βιβλίο « *Οι τρεις τελευταίες μέρες του Φερνάντο Πεσσόα: Ένα παραλήρημα* » και « *Η νοσταλγία του πιθανού: Γραπτά για τον Φερνάντο Πεσσόα* ». Ωστόσο, η αναγνώριση του έργου του Πεσσόα ήρθε πρώτα από το εξωτερικό και μετά από τη χώρα του. Πρώτοι οι Γάλλοι ήταν εκείνοι που μετέφρασαν πολλές φορές το έργο του . Αποτελεί γεγονός ότι πολλοί από τους μελετητές και επιμελητές του έργου του δεν είναι Πορτογάλοι αλλά ξένοι οι οποίοι άφησαν τη χώρα τους και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη Λισαβόνα. Σήμερα, Ο Φερνάντο Πεσσόα ανήκει στο πάνθεον της πορτογαλικής λογοτεχνίας και είναι αναρίθμητα τα αφιερώματα, οι ταινίες , τα αγάλματα και τα μουσεία προς τιμήν του (Σταμάτης, 2015). Ο ίδιος συντάκτης επισημαίνει πως στο παλιό του σπίτι , που σήμερα είναι μουσείο , *υπάρχει ένα υπέροχο ποδοσφαιράκι όπου 11 ξύλινοι Πεσσόα παίζουν εναντίον μιας ομάδας καλλιτεχνικών και λογοτεχνικών προσωπικοτήτων.*

B.3.1 ΑΠΟΣΤΡΟΦΗ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Είναι αξιοσημείωτο το ότι η επιρροή που άσκησε ο Πεσσόα στους ξένους μελετητές αλλά και σε εκείνους που μιμήθηκαν το ύφος του ήταν τέτοια που κάποιος έγραψε « *Tanto pessoa /ja enjõa* » δηλαδή « *Τόσος Πεσσόα προκαλεί εμετό*» (Ξένιος, 2015).

B.4 ΚΡΙΤΙΚΗ

B.4.1 ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ

Το κύριο στοιχείο που διαφοροποιεί το έργο του Φερνάντο Πεσσόα από τους λογοτέχνες της εποχής του είναι η αποπροσωποποίηση που αποτελεί κεντρικό πυρήνα της ποιητικής του. Ο δεσμός που συνδέει ένα άτομο με τη μοναδική του βιογραφία και ένα έργο με συγκεκριμένη ταυτότητα, στην περίπτωση του Πεσσόα καταλύεται και οδηγούμαστε στην *κατάργηση και ταυτόχρονα τη μυθοποίηση του ίδιου του υποκειμένου, την αποποίηση ή την απώλεια και ταυτόχρονα τον πολλαπλασιασμό του εγώ*. Κατά συνέπεια, η μετάφραση του έργου του είναι αρκετά απαιτητική γιατί δεν πρόκειται πλέον για έναν ποιητή αλλά για πολλούς ποιητές με διαφορετικό ύφος και ρυθμό. (Μπασκόζος,2014).

Ο Πεσσόα ως Άλβαρο ντε Κάμπος παρουσιάζεται ως *οπαδός της τεχνολογίας, τεχνοκράτης και φουτουριστής* (Φύσσας 2016). Ενώ αρχικά γράφει σε ελεύθερο στίχο, περνάει στη συνέχεια στο μέτρο και την ομοιοκαταληξία δημιουργώντας εκ των υστέρων ένα παρελθόν στίχων και σονέτων. Κινείται από την αμφιβολία και τη διαπίστωση της αποτυχίας στον μηδενισμό και την απόλαυσή του. Είναι πρωτοποριακός, μπλαζέ, δανδής, ειρωνικός, σκερτσόζος αλλά κυρίως *ένα λογοτεχνικό πρόσωπο που δημιουργεί με τη σειρά του λογοτεχνία* (Δανιήλ,2014).

Αντίθετα, ο ετερόνυμος του Αλμπέρτο Καέιρο ο παγανιστής και αισθησιοκράτης αγράμματος βοσκός (Φύσσας, 2016) , χαρακτηρίζεται από ελεύθερο στίχο, απουσία ομοιοκαταληξίας , καινοτομεί στις αλλαγές στροφών , καταργεί τις μεταφορές και χρησιμοποιεί χρόνο Ενεστώτα (Ξένιος,2014).

Το ημιετερόνυμο του Πεσσόα, Μπερνάντο Σοάρες έγραψε το « Βιβλίο της ανησυχίας » , ένα αφήγημα που δεν περιλαμβάνει γεγονότα και δράση αλλά παραγράφους με θεματική και υφολογική συνοχή, με αφοριστικό ύφος και περιεχόμενο στην πλειοψηφία τους. Συχνά μοιάζουν με ημερολογιακή καταγραφή, *άλλοτε με αφηγηματικά κείμενα που απογειώνονται με ποιητική ορμή* και άλλες φορές με περιεκτικούς στοχασμούς χωρίς περιτυλίγματα (Νικολαΐδου, 2008) . Ο Δ.Παλάζης (Παλάζης, 2010) πιστεύει πως στο συγκεκριμένο έργο, ανιχνεύονται τα μοντερνιστικά στοιχεία όπως ο εσωτερικός μονόλογος, η δοκιμακή και ημερολογιακή γραφή, το πεζό ποίημα αλλά και η απουσία κεντρικού θέματος.

Στο έργο του με τίτλο « Ηρόστρατος – Η αναζήτηση της αθανασίας» , έργο γραμμένο στα αγγλικά, ο Φερνάντο Πεσσόα ασχολείται με το ζήτημα της υστεροφημίας. Το θέμα εξετάζεται μέσα από κομμάτια, αποσπάσματα, ιστορικές γνώσεις, στοχασμούς και ιδέες , ποιητικές αναλαμπές. *Και ανάμεσά τους, συνεχώς, οι μαρμαρυγές της μεγαλοφυΐας* (Μπαμπασάκης,2014).

Στα « Γράμματα στην Οφέλια» , ο Δ.Μαρίνος (Μαρίνος , 2015) εικάζει πως κάνει τη μη προσχεδιασμένη εμφάνισή του ένας ενδιάμεσος ετερώνυμος του Πεσσόα *αδιαμόρφωτος ακόμη, νεφροσκεπής,περιδεής αλλά και παιγνιώδης ταυτοχρόνως* , μιας και στην επιστολογραφία του με την Οφέλια Κεϊρός δεν είναι ο γνωστός Πεσσόα αλλά ούτε και κάποιος ετερώνυμός του.

Στον « Οδοιπόρο» , ανιχνεύονται σύμφωνα με τον Α.Λασκαράτο (Λασκαράτος, 2011) όλα τα χαρακτηριστικά της γραφής του Πεσσόα όπως η ηδονική του γλώσσα, το παιχνίδι και η αντιστροφή των εννοιών αλλά και η αναφορά σε πρωταρχικές έννοιες/σύμβολα χωρίς να βαραίνει το κείμενο. *Με εκφραστική απλότητα, στοχαστική διαύγεια, αλληγορική δύναμη και με τη γοητεία των τρόπων του παραμυθιού, Ο Πεσσόα αφηγείται μια ιστορία ενηλικίωσης, συμπυκνώνοντας, σε ένα ολιγοσέλιδο διήγημα, τη μακρά διαδικασία εξέλιξης από την άγνοια στη γνώση, που απαντά στην παράδοση των μυθιστορημάτων μαθητείας του ύστερου Διαφωτισμού και στα ανατολίτικα φιλοσοφικά παραμύθια μύησης και αυτογνωσίας (Κουζέλη,2011).*

Το αντίθετο της διαισθητικής σκέψης του « Οδοιπόρου » αποτελεί ο ορθολογισμός του διηγήματος « Ο αναρχικός τραπεζίτης». Πρόκειται για ένα άκρως πολιτικό, κοινωνικό, φιλοσοφικό βιβλίο που ενώ μοιάζει ρεαλιστικό είναι στην πραγματικότητα μια σύγχρονη αλληγορία για τον ανελεύθερο άνθρωπο και μια μαρτυρία για την υποκρισία της εκάστοτε εξουσίας (Κουμούτση, 2017). Ο λόγος του τραπεζίτη είναι επαγωγικός, κατηχητικός και ασταμάτητος (Στεργιόπουλος, 2015) ενώ η οπτική του Πεσσόα μέσα από το συγκεκριμένο διήγημα προβληματίζει, διχάζει αλλά ταυτόχρονα συναρπάζει για την οξύνοια και την αφηγηματική της ροή (Κάπος,2014).

Τέλος, ο Ν.Ξένιος (Ξένιος, 2014) επισημαίνει πως το χαρακτηριστικό γνώρισμα των πεζών και των ποιητικών συνθέσεων του Φερνάντο Πεσσόα εκφράζεται με το λατινικό *taedium vitae* δηλαδή *απαρέσκεια προς τη ζωή και τα φαινόμενά της, ένα είδος θανατολαγνίας,αίσθημα τελεσίδικης αποτυχίας και απιθανότητας απόκτησης των ποθούμενων αγαθών.*

B.4.2 ΚΡΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ

Η συγκεκριμένη εργασία στηρίχθηκε σε άρθρα τα οποία γράφτηκαν με αφορμή την κυκλοφορία στα ελληνικά των βιβλίων του Φερνάντο Πεσσόα από τις εκδόσεις Gutenberg-Γιώργος&Κώστας Δαρδανός, Μίνωας, Νεφέλη, Παρουσία, Εξάντας και Αλεξάνδρεια. Σε αυτά, πλειοψηφούν οι συντάκτες που αφιέρωσαν λίγες ή περισσότερες γραμμές στη μετάφραση ή/και την έκδοση κάθε έργου του Πορτογάλου λογοτέχνη. Ο Χάρης Βλαβιανός « Ηρόστρατος- Η αναζήτηση της αθανασίας » , ο Κωνσταντίνος Αρμάος « Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο» και η Μαρία Παπαδήμα δέχονται διθυραμβικές κριτικές σχεδόν σε όλα τα άρθρα για την εξαιρετική απόδοση στα ελληνικά του έργου του Πεσσόα (Στάμος, 2014/ Μπαμπασάκης,2014 / Δανιήλ,2014 / Ξένιος,2014) αλλά και για τα προσεγμένα και κατατοπιστικά κείμενα (εισαγωγή, επίμετρο, σχόλια) που συνοδεύουν κάθε έκδοση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ ΩΣ ΕΝΑΥΣΜΑ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ

Τα έργα του Φερνάντο Πεσσόα γραμμένα είτε από τον ίδιο αυτοπροσώπως είτε από το πλήθος των ετερονύμων του αλλά και ο ίδιος ο ποιητής με τον ιδιόρρυθμο βίο και την προσωπικότητά του, γοήτευσαν εκτός από το αναγνωστικό κοινό και αρκετούς λογοτέχνες, ποιητές και συγγραφείς αλλά και πολλούς καλλιτέχνες από τον χώρο του θεάτρου, του κινηματογράφου, της μουσικής και των εικαστικών. Το αποτέλεσμα είναι εντυπωσιακό μιας και οι θεατρικές παραστάσεις, performances, ταινίες, εκδηλώσεις, ποιητικές αναγνώσεις, εικαστικές εκθέσεις, μελοποιήσεις, τραγούδια και κονσέρτα που προέκυψαν δεν αποτελούν μόνο απόδοση ή διασκευή του έργου του, αλλά πηγάζουν από αυτό.

2.1 Ο ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΩΝ

Αναφορές είτε στο πρόσωπο του Πορτογάλου είτε στο έργο του εντοπίζονται σε αρκετά κείμενα, διηγήματα και ποιήματα σύγχρονων Ελλήνων συγγραφέων. Στη συλλογή διηγημάτων του Κώστα Αρκουδέα με τίτλο « Όλες οι μέρες Κυριακή » (Κέδρος, 2000) συναντάμε το « Πεσσόα και αντιπεσσόα » με θέμα τους φιλόλογους *τύπου Πεσσόα που είναι ήσυχoi, θλιμμένοι, άχρωμοι, ονειροπόλοι και απρόβλεπτοι. Εργένηδες κατά κανόνα που ζουν στα περίχωρα της πόλης, σε χαμηλού κόστους διαμερίσματα.* Στο μυθιστόρημα του Κώστα Ακρίβου με τίτλο « Αλλάζει πουκάμισο το φίδι » (Μεταίχμιο, 2013) διαβάζουμε για τη γενέθλια κάρτα που λαμβάνει ο αφηγητής η οποία απεικονίζει έναν άντρα ίδιο με την όψη με του Πεσσόα στο εξώφυλλο του Βιβλίου της Ανησυχίας, προκαλώντας του ποικίλους συνειρμούς ενώ η Μαρία Αθανασοπούλου επιλέγει να « συνομιλήσει » με τον ποιητή και τον ετερόνυμό του Αλμπέρτο Καέιρο στο βιβλίο της « Συνομιλώντας με τους Αλμπέρτο Καέιρο και Φερνάντο Πεσσόα » (Γκοβόστη, 2015). Ο Βαγγέλης Κάσσος στο « Ατελεύτητο τέλος- Κείμενα για την ποίηση » (Ίνδικτος, 2007), στο κεφάλαιο « Η βιογραφία του ποιητή », χρησιμοποιεί ως παράδειγμα ποιητή που αποφεύγει τη βιογραφία τον Φερνάντο Πεσσόα *ο οποίος εφευρίσκει πολλά και διαφορετικά πρόσωπα για να δείξει ίσως ότι ο ποιητής είναι απρόσωπος, δεν προσδιορίζεται, όπως δεν προσδιορίζεται και η ποίηση.*

Χαρακτηριστικό είναι και το ποίημα της Michèle Μπαστιά από την ποιητική συλλογή « Είπες Rilke ή Rilken » (Γαβριηλίδης, 2011) :

*Αναζητώ τον Καβάφη
Στα σοκάκια με τα ερωτικά δωμάτια
Στην Αλεξάνδρεια.
Αναζητώ τον Καββαδία
Στις προβλήτες των λιμανιών
Στον τρόπο του πνιγμού
Αναζητώ τον Πεσσόα
Με τα πολλά πρόσωπα
Βαπτισμένο στη δύση του ποτού.
Αναζητώ δρόμους δικούς μου
Γνωρίζοντας πως σίγουρα θα πεθάνω
« Χωρίς να σχίσω τη θολή γραμμή των οριζόντων ».*

Αλλά και ο Δημήτρης Φύσσας στο βιβλίο του « Οι αστικοί χώροι είναι ποίηση από μόνοι τους, Ποιήματα 1972-2007 » (Γιαου Κε. , 2008) αναφέρεται σε ένα ποίημα του στον Φερνάντο Πεσσόα το οποίο μάλιστα φέρει τον τίτλο « Οι ετερόνυμοι » :

*Η ποίηση είναι δοκιμή αθανασίας
κι ένα σκληρό ναρκωτικό του κερατά,
προετοιμασία για θάνατο μετ' αξιοπρεπείας,
και εξαίρεση εξωστρέφειας προς άγνωστα μυαλά.*

*Πώς γίνεται να ισχύουν όλα συγχρόνως;
Πεσσόα απόντος, θ' αρκεστούμε κατ' ανάγκην
στο ντε Κάμπος, στον Καέιρο και στο Ρέις
και στους λοιπούς (ελάσσονες!) ετερονύμους
που στιχουργούν και δημοσιεύουν μέχρι σήμερα
λανθάνοντας με συγκατάβαση ανάμεσά μας.*

Η Μαριάννα Κουμαριανού συνομιλεί με τον Πεσσόα στο ποίημα « Τόνος στη Γαλήνη » το οποίο είναι ένα ποίημα-διάλογος με ένα άτιτλο ποίημα του Πορτογάλου από το βιβλίο « Θαλασσινή Ωδή και άλλα ποιήματα » σε μετάφραση Μ.Παπαδήμα (Αθήνα: Εξάντας,2003, σελ. 267). Με έντονα γράμματα είναι τα λόγια του ποιήματος του Πεσσόα.

Αρχίζω να με γνωρίζω. Δεν υπάρχω.

Δεν σου χρειάζεται αυτή η γνώση. Είσαι. Και επειδή είσαι ξέρεις. Υπάρχεις.

Είμαι το μεσοδιάστημα μεταξύ αυτού που επιθυμώ να είμαι και αυτού που με έκαναν οι άλλοι,

Οι άλλοι είναι άλλοι. Εσύ εσύ. Όχι εδώ ή αλλού. Εσύ.

ή το μισό αυτού του μεσοδιαστήματος, γιατί υπάρχει κι η ζωή...

Ζωή ως φορέας; Με σώμα; Στο σύμπαν; Θα μπορούσε κανείς να το πει κι έτσι.

Ναι, αυτό ακριβώς...

Η διάνοια θα στο δώσει. Αρκεί να την αφήσεις.

Σβήσε το φως, κλείσε την πόρτα, και μην κάνεις θόρυβο με τις παντούφλες σου στο διάδρομο.

Δεν χρειάζεσαι φως για να δεις. Μπορείς να την φτιάξεις μόνος σου τη μουσική.

Να μείνω στο δωμάτιο μόνος με την απέραντη γαλήνη του εαυτού μου.

Ναι, Άλβαρο! Το βρήκες. Γέμισες το δωμάτιο.

Είναι ένα σύμπαν φτηνό.

Παρασύρθηκες. Κράτα τη γαλήνη. Τα άλλα είναι σκέψεις.

Μείνε στο τώρα.

Τέλος, ο Πεσσόα αποτέλεσε πηγή έμπνευσης και για τον ηθοποιό και ποιητή Γιώργο Ζιόβα στην ποιητική συλλογή του οποίου με τίτλο «Το τραγούδι της συμφιλίωσης και του πολέμου» (Ιδιωτική έκδοση, 2018) περιλαμβάνεται το ποίημα «Χαιρετισμός στον Φερνάντο Πεσσόα ».

[...] Χαίρε λοιπόν Φερνάντο χαρτοποντικέ που 'χεις καρδιά θηρίου
χαίρετε κι όλοι εσείς ο βουερός μυστήριος μυστηριακός χορός
Γουίτμαν κίναιδε που τρίβεσαι πάνω σ' όλα τα πράγματα και τα καρπίζεις
κύκλωπα Ουγκώ μ' όλα τα τέρατά σου να γελούν και να χορεύουν
και συ προπάντων Ουίλλιαμ αινιγματικέ με τ' αναγεννησιακό ραβδί σου [...]

2.2 ΠΑΡΑΓΩΓΕΣ – ΔΙΑΣΚΕΥΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ

Στην Ελλάδα το έργο του Φερνάντο Πεσσόα ξεκίνησε να εκδίδεται και να μελετάται συστηματικά από το 1980 και μετά. Έπρεπε ωστόσο να περάσει περισσότερο από μια δεκαετία μέχρι το θεατρόφιλο και όχι μόνο κοινό να απολαύσει τις θεατρικές απόπειρες απόδοσής του. Η αρχή γίνεται τον Οκτώβριο του 1998 όταν η εταιρεία θεάτρου Μνήμη, παρουσίασε στο θέατρο της οδού Κυκλάδων, στην Αθήνα, το θεατρικό έργο του Φ.Πεσσόα «Ο Ναυτικός» σε σκηνοθεσία των Μ.Βιρβιδάκη – Κ.Σφυρικήδη και ερμηνεία των Θ.Παπαχριστοφίλου, Ε.Μποζά, Α.Βέντη, Κ.Χρυσαΐδου. Το κείμενο - πρόγραμμα μάλιστα της παράστασης εκδόθηκε την ίδια χρονιά όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα (Αθήνα: Εταιρεία Θεάτρου «Μνήμη», Εταιρεία των Φίλων της Τέχνης του Θεάτρου «Η Νέα Σκηνή», 1998) σε μετάφραση των Μ. Βιρβιδάκη – Α. Σιγούρου και επιμέλεια Μ. Κυρτζάκη.

Την επόμενη δεκαετία, ανεβαίνουν κι άλλες παραστάσεις που αφορούν τον Πορτογάλο ποιητή. Η πρώτη, αποτέλεσε μια αρκετά πρωτοποριακή ιδέα από τη θεατρική ομάδα «ΚΟΝΕΟΜΠΑΝΕ» που ανέλαβε τη σκηνοθεσία και το συγκρότημα «Ρόδες» που επιμελήθηκε τη μουσική καθώς και μια ομάδα από skateboarders προκειμένου να παρουσιάσουν το έργο «Η ώρα του διαβόλου» βασισμένο στο ομώνυμο διήγημα του Πεσσόα (μετάφραση Μ.Παπαδήμα). Το πρωτότυπο αυτό εγχείρημα θα λάμβανε χώρα στη Βαρβάκειο Αγορά, στην Αθήνα, τα τέσσερα Σάββατα του Οκτωβρίου του 2007. Οι ηθοποιοί που πλαισίωναν το έργο ήταν οι Χ. Γεωργαντά, Νικήτας Κλίντ, Ι. Χαϊδοπούλου – Βρυχέα και Π. Ψάφος. Στόχος η σύνδεση της καθημερινότητας της Πόλης με την Τέχνη αλλά και η συνεργασία ομάδων νέων καλλιτεχνών με παρόμοιες ανησυχίες. Δυστυχώς, το συγκεκριμένο πρότζεκτ δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

Η ίδια θεατρική ομάδα, «ΚΟΝΕΟΜΠΑΝΕ» σκηνοθέτησε και παρουσίασε ωστόσο το ίδιο έργο, τον χειμώνα της ίδιας χρονιάς στο «Bartesera» στην Αθήνα. Έπαιξαν οι Χ.Γεωργαντά, Β. Αλυμάρα.

Το επόμενο έτος, τον Μάιο και τον Οκτώβριο του 2008 παρουσιάστηκε στο θέατρο «Σφενδόνη» στην Αθήνα από την ομάδα «Φιλιατρό» και για λίγες μόνο παραστάσεις το ποίημα «Θαλασσινή Ωδή» γραμμένο από τον ετερόνυμο του Πεσσόα, Άλβαρο ντε Κάμπος. Την παράσταση σκηνοθέτησε ο Β.Ναχμιάς και ερμήνευσε η Μ.Τριανταφυλλίδου.

Από τότε μέχρι σήμερα, ο χώρος του θεάτρου ακολούθησε με τη σειρά του τον πεσοϊκό εκδοτικό πυρετό με αποτέλεσμα οι παραστάσεις που αφορούν το έργο του Πεσσόα να υπερτριπλασιαστούν. Τον Μάιο του 2011 μεταφέρθηκε στη σκηνή για πρώτη φορά το ποίημα «Αντίνοος» στο «Studio Κυψέλη» σε σκηνοθεσία Γ.Λιβανού και ερμηνεία Σ. Κακαβούλη.

Ο « Αναρχικός τραπεζίτης » δραματοποιήθηκε και παρουσιάστηκε για δυο σεζόν , τον χειμώνα και το φθινόπωρο του 2014 ,στο θέατρο « Άλμα » και στο θέατρο «Βαφείο-Λάκης Καραλής», σε σκηνοθεσία Γ.Κουνδουράκη. Η υπόθεση ωστόσο μεταφέρεται σε έναν σουρεαλιστικό τηλεοπτικό σταθμό όπου οι δημοσιογράφοι Ε. Τζίτζη και Ι.Κασάπογλου τολμούν να ανακρίνουν τον αναρχικό τραπεζίτη (Γ.Ζώη). Την παράσταση συνόδευσε ζωντανά το ροκ συγκρότημα « Midnight Notes » .

Τον Δεκέμβριο του 2015 παρουσιάστηκε στη Θεσσαλονίκη στο θέατρο «Αριστοτέλειον» για περιορισμένο αριθμό παραστάσεων, ξανά το έργο « Η ώρα του διαβόλου » σε σκηνοθεσία Γρ.Αποστολόπουλου και πρωταγωνιστές τους Γ.Χρανιώτη και Τ.Λεωνορά. Η ίδια παράσταση, ανέβηκε από την ίδια ομάδα στο ίδιο θέατρο στη Θεσσαλονίκη, δυο χρόνια αργότερα, τον Οκτώβριο του 2017 με την Ε.Σαμαρά στο ρόλο της Μαρίας. Ωστόσο το δεύτερο αυτό ανέβασμα προκάλεσε αντιδράσεις από μέλη της οργάνωσης « Ιερός Λόχος » τα οποία κατηγορώντας την παράσταση ως βλάσφημη προσπάθησαν ανεπιτυχώς να τη σταματήσουν με συγκεντρώσεις έξω από το θέατρο.

Ακόμη μια προσέγγιση του έργου « Η ώρα του διαβόλου » παρουσιάστηκε τον Μάρτιο του 2016 στο θέατρο « Τσάι στη Σαχάρα » με τη μορφή performance αυτή τη φορά σε σκηνοθεσία Ξ.Ταβουλαρέα και ερμηνεία της ίδιας και της Φ.Μαρσώ.

Το 2018 αποδείχτηκε μια πλούσια σε πεσοϊκά ερεθίσματα χρονιά φέρνοντας στο κοινό τρεις παραστάσεις-εκδηλώσεις.

Στις 21 Μαρτίου , με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης και υπό την αιγίδα της Πορτογαλικής Πρεσβείας , πραγματοποιήθηκε η ανάγνωση του ποιήματος « Θαλασσινή Ωδή » στο καφέ του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης από τους Μ.Παπαδήμα , Δ.Δημητριάδη, Β.Αμανατίδη και Σ.Γάτσου υπό την καλλιτεχνική διεύθυνση της Μ.Κενανίδου.

Τον Απρίλιο , έλαβε χώρα στο καφέ-τσαγερία Ζώγια ξανά στη Θεσσαλονίκη, μια βραδιά ανάγνωσης αφιερωμένη στον Φ.Πεσσόα με τίτλο « Fernando Pessoa: Κατάστημα ψιλικών και άλλες ιστορίες αστικού τοπίου ». Η ανάγνωση των ποιημάτων του Άλβαρο ντε Κάμπος σε μετάφραση Μ.Παπαδήμα έγινε από τους Σ.Γάτσου και Κ.Πασσιά . Τον πρόλογο έκανε η Μ.Κενανίδου.

Τέλος, τον Μάιο, είκοσι χρόνια μετά την πρώτη παρουσίασή του στο ελληνικό κοινό ανέβηκε στην Αθήνα στο θέατρο Skrow με την υποστήριξη της Πορτογαλικής Πρεσβείας και για περιορισμένο αριθμό παραστάσεων το μονόπρακτο στατικό δράμα του Πεσσόα « Ο Ναυτικός » σε σκηνοθεσία Η.Κουντή. Τους ρόλους ερμήνευσαν οι Μ.Εξαρχάκου, Ε.Λεχουρίτη και Χ.Ελευθεριάδου.

2.3 ΠΑΡΑΓΩΓΕΣ ΕΜΠΝΕΥΣΜΕΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Εκτός από τους καλλιτέχνες που επιχείρησαν να διασκευάσουν το έργο του Πεσσόα, υπήρξαν και αρκετοί που εμπνεύστηκαν από αυτό ενσωματώνοντάς το στο δικό τους έργο ή δημιουργώντας πρωτότυπες παραστάσεις, performances και μουσικές. Ανατρέχοντας πίσω, στο 2002, το ΔΗΠΕΘΕ Πάτρας ανεβάζει τη θεατρική παράσταση « Φάουστ, J.W von Goethe, A.Σ Πούσκιν, F.Pessoa, J.Louvet, Στρ. Πασχάλης » βασισμένη μεταξύ άλλων και στο έργο του Πεσσόα. Όπως αναφέρθηκε σε άλλη ενότητα παράλληλα εκδόθηκε και το πρόγραμμα της παράστασης (Πάτρα: Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο Πάτρας, 2002).

Το καλοκαίρι του 2006, η εικαστικός Κατερίνα Ζαχαροπούλου, στα πλαίσια της έκθεσης « La première image » που διοργάνωσε το Centre Regional d'Art Contemporain Occitanie στη Γαλλία, παρουσίασε το βίντεο με τίτλο « Circa 6mn » (About 6') και θέμα τον διάλογο μεταξύ του εγώ/εαυτού και της αντίθετης πλευράς του. Το « Βιβλίο της ανησυχίας » του Πεσσόα αποτέλεσε μία από τις πηγές έμπνευσής της. Από τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς μέχρι τον Ιανουάριο της επόμενης παρουσιάστηκε και στην Αθήνα, στη γκαλερί Bernier/Eliades ενώ η έκθεση φιλοξενήθηκε και από το Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στα πλαίσια του 50^{ου} Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης .

Είναι το ίδιο Φεστιβάλ στο οποίο δύο χρόνια αργότερα, το 2008, θα προβληθεί η ταινία/ντοκιμαντέρ που σκηνοθέτησε ο Στέλιος Χαραλαμπίδης με τίτλο « Τη νύχτα που ο Φερνάντο Πεσσόα συνάντησε τον Κωνσταντίνο Καβάφη ». Το φιλμ που απέσπασε το βραβείο για την καλύτερη ελληνική ταινία της χρονιάς από την Πανελλήνια Ένωση Κριτικών αλλά και το πρώτο κρατικό βραβείο ποιότητας, άρχισε να προβάλλεται στους κινηματογράφους την επόμενη χρονιά, το 2009 κόβοντας χιλιάδες εισιτήρια στο διάστημα προβολής του. Πραγματεύεται τη φανταστική συνάντηση του Φερνάντο Πεσσόα και του Κωνσταντίνου Καβάφη . Στις 21 Οκτωβρίου του 1929, στο υπερωκεάνιο Saturnia που ξεκινά από την Τεργέστη το ταξίδι του προς την Αμερική μαζεύοντας μετανάστες από τα λιμάνια της Μεσογείου ένας νεαρός Έλληνας που επιβιβάζεται στην Πάτρα θα γίνει μάρτυρας της απρόσμενης αυτής συνάντησης. Αν και πρόκειται για ένα δημιουργικό μπλέξιμο μυθοπλαστικών στοιχείων με άλλα αληθινά και τεκμηριωμένα, δεν ήταν λίγοι οι θεατές που πίστεψαν ότι η συνάντηση του Πορτογάλου με τον Καβάφη συνέβη στ' αλήθεια νιώθοντας παραπλανημένοι και απογοητευμένοι ανακαλύπτοντας ότι στην πραγματικότητα οι δυο ποιητές δεν συναντήθηκαν ποτέ.

Τον Μάιο του 2009, έλαβε χώρα στην Αθήνα, σε χώρο στον Βοτανικό μια πρωτότυπη performance σε σκηνοθεσία- χορογραφία της Φ.Λούβαρη με τίτλο « Με λένε δρόμο ».

Πρόκειται για τρεις ηθοποιούς - χορευτές που επαναδιαπραγματεύονται τον κόσμο, την πατρίδα, την ταυτότητα, το ταξίδι, τη φυγή, το όνειρο. Αφορμή η ποίηση και οι σκέψεις του Πεσσόα μέσω του ετερόνυμου Άλβαρο ντε Κάμπος. Στην παράσταση συμμετείχε φιλικά και η σοπράνο Σ.Θεοδωρίδου.

Η Φ.Λούβαρη με την ομάδα « Σύρμα » παρουσίασαν το φθινόπωρο του 2010 στο ΤΑΦ, στην Αθήνα, τη site-specific performance με τίτλο « Το Πανδοχείο Πεσσόα » συνεχίζοντας έτσι την έρευνά τους πάνω στο έργο του ποιητή και των ετερόνυμών του ποιητών. Αποτέλεσε ένα ξεχωριστό εγχείρημα μιας και κατά τη διάρκεια των παραστάσεων ο χώρος του ΤΑΦ μετατράπηκε σε ένα αλληγορικό πανδοχείο όπου οι ετερόνυμοι συγκατοικούσαν, συνθέτοντας μια φανταστική κοινότητα που αντικατόπτριζε τον κόσμο του Πορτογάλου. Έτσι το πραγματικό συνυπήρχε με το ονειρικό, το υλικό με το άυλο το κωμικό με το τραγικό ενώ οι θεατές και οι ερμηνευτές (ένας λογιστής, ένας τραγουδοποιός, μια γυναίκα, ένα παιδί, ένας ξενοδόχος, κ.ά.) περιηγούνταν από χώρο σε χώρο και από δωμάτιο σε δωμάτιο όπου οι ένοικοι του φανταστικού αυτού πανδοχείου ζούσαν, φιλοσοφούσαν και ονειρεύονταν.

Ο κόσμος της μουσικής δεν έμεινε διόλου ανεπηρέαστος από το έργο του Πεσσόα. Το μουσικό σύνολο « Guitarte ensemble » παρουσίασε τον Νοέμβριο του 2011 σε μια σειρά παραστάσεων τη μουσική σύνθεση του Ν.Χατζηελευθερίου με τίτλο « Τα ημερολόγια ενός διαβόλου » που βασίστηκε σε ποίηση των Κ.Π Καβάφη και Φ.Πεσσόα.

Χαρακτηριστικό είναι το τραγούδι του ανατρεπτικού καλλιτέχνη Zorz Pilali (Γιώργος Πιλάλας) με τον τίτλο "PESSOA: αδαούς εγκώμιον μέγας εστί... ψόγος", το οποίο ηχογραφήθηκε στο « KYTTARO live club » το 2012 ενώ ένα ακόμα τραγούδι εμπνευσμένο από τη ζωή και το έργο του Φερνάντο Πεσσόα είναι το « Rua da bella vista» του Θ.Παπακωνσταντίνου (2012) το οποίο έχει ερμηνεύσει ο ίδιος αλλά και ο Σ.Μάλαμας και η Μ.Φριντζήλα.

Για δύο Κυριακές του Ιανουαρίου και άλλες δυο του Φεβρουαρίου το 2012 , παρουσιάστηκε από την ομάδα « Θεώρηση » στο « Cabaret Voltair » στο Μεταξουργείο η παράσταση με τίτλο « Στο καπνοπωλείο του Φερνάντο Πεσσόα ο Κωνσταντίνος Καβάφης σχεδιάζει-σκηνοθετεί την οριστική μορφή του ». Το κείμενο έγραψε η Π. Χατζημανωλάκη, την παράσταση σκηνοθέτησε η Μ.Σεβαστοπούλου ενώ τους ρόλους ερμήνευσαν οι Α.Ζάκας, Δ.Μαγγίνας , Δ.Σαμαρτζής και Σ.Κολόζου.

Επιστρέφοντας στη μουσική, τον Μάρτιο του 2016, στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης παρουσιάστηκε από το μουσικό σύνολο « Plaza Ensemble » η μουσική παράσταση – performance « Plaza Pessôa » σε συνδυασμό με την προβολή οπτικοποιημένου ποιητικού λόγου, θεατρική απαγγελία ποιημάτων, αλλά και σκηνοθετημένη αισθητική φωτισμού. Η

παράσταση βασίστηκε σε ποιήματα του Φερνάντο Πεσσόα από τις συλλογές *Fernando Pessoa – Ποιήματα* (Printa), *Η θαλασσινή ωδή και άλλα ποιήματα* (Εξάντας), καθώς και κείμενα από το *Βιβλίο της ανησυχίας* (Εξάντας) και από τις συλλογές *Marginalia* (Εξάντας) και *Πίσω από τις μάσκες* (Εξάντας) σε μετάφραση των Γ.Σουλιώτη και Μ.Παπαδήμα.

Το έτος 2016 αποδεικνύεται μια πολύ πλούσια σε πεσοϊκά έργα χρονιά. Δυο νεαροί συνθέτες από την Κρήτη, τα αδέρφια Παντελής και Μιχάλης Καλογεράκης, κυκλοφόρησαν τότε τον δίσκο « Προσωπικό » (εκδ. Μικρή Άρκτος) όπου μεταξύ άλλων μελοποιούν ποίηση του Φ.Πεσσόα. Σε συνέντευξή τους στην εφημερίδα Αυγή και τον Θ.Μαντζάνα, (28/1/2017) ο ένας εκ των δύο, ο Μ.Καλογεράκης , αναφέρει πως το αγαπημένο του στιχουργικά τραγούδι από τον δίσκο, είναι το ποίημα του Πεσσόα με τίτλο « Αγάπη μου ».

Παραμένοντας στο ίδιο έτος ,τον Αύγουστο , στα πλαίσια του 3^{ου} Φεστιβάλ « Θεάτρου Ερμηνείες στην Ερμιονίδα » και υπό την αιγίδα της Πορτογαλικής Πρεσβείας, παρουσιάστηκε η παράσταση « Μονήρης Εξομολόγηση » σε σκηνοθεσία Δ.Αβδελιώτη και ερμηνεία Α.Καγιαλόγλου. Στην παράσταση , το ποίημα του Πεσσόα « Θαλασσινή Ωδή » συναντά παλιά, αγαπημένα fados της Λισσαβόνας. Αρκετά χρόνια πριν, το 2007, η ίδια τραγουδίστρια είχε κυκλοφορήσει τον δίσκο « Η Αλίκη Καγιαλόγλου Τραγουδά Fados και διαβάζει τη θαλασσινή ωδή του Fernando Pessoa » (Συν Αθηνά και χείρα κίνει-Αλίκη Καγιαλόγλου - No 003).

Αλλά και η μουσικοθεατρική ομάδα « Αδέσποτες Σκύλες » , χρησιμοποίησε κείμενα του Πορτογάλου στην παράσταση « Το βαλς των Βρώμικων Δρόμων » που σχολίαζε την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα και ανέβηκε στο Θέατρο του Νέου Κόσμου το φθινόπωρο του 2016.

Τον Φεβρουάριο του 2017 παρουσιάστηκε στο Θέατρο Ροές μια ιδιαίτερη παράσταση με τίτλο « Aurora » σε σκηνοθεσία Β.Νικολούζου και ερμηνεία Η.Νικολούζου. Πρόκειται για τον μονόλογο μιας γυναίκας που ακροβατεί στα όρια του πραγματικού, ανάμεσα στους ήχους και το σώμα. Το κείμενο περιλάμβανε λέξεις και φράσεις εμπνευσμένες από ποιήματα και κείμενα μεταξύ άλλων και του Φερνάντο Πεσσόα.

Την περσινή χρονιά, τον Απρίλιο, παρουσιάστηκε στο Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης το έργο « Pessoa », μια παράσταση που προσπάθησε να σκιαγραφήσει τον κόσμο και τα πολλαπλά προσώπια του Πορτογάλου συγγραφέα, σε σύλληψη και σκηνοθεσία Θ.Ακοκαλίδη και ερμηνεία των Π.Ζάχρα, Κ.Καρβουνιάρη , Λ.Παπαγεωργίου και Α.Χωματιανού.

Τον Ιούνιο του 2018 παρουσιάστηκε στην Εναλλακτική Σκηνή της Εθνικής Λυρικής Σκηνής στο Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος η παράσταση «Η θαλασσινή ωδή του Φερνάντο Πεσσόα και τα φάντος της εφηβείας μου» από την Α.Καγιαλόγλου σε σκηνοθεσία

Δ.Αβδελιώτη. Η ίδια παράσταση είχε παρουσιαστεί ξανά στο κοινό τον Δεκέμβριο του 2014 στο Θέατρο Τέχνης Κάρολος Κουν αλλά και στο Κηποθέατρο Μάνος Χατζιδάκις τον Αύγουστο του 2017 στο πλαίσιο του 3ου Φεστιβάλ «Κρήτη, μια ιστορία, πέντε συν ένας πολιτισμοί» του Δήμου Ηρακλείου.

Φτάνοντας στο έτος 2019, έτος συγγραφής της παρούσας μελέτης, το ελληνικό κοινό είχε ξανά την ευκαιρία να παρακολουθήσει τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο το έργο «Pessoa» του Θ.Ακοκαλίδη, αυτή τη φορά στο θέατρο της Οδού Κυκλάδων Λευτέρης Βογιατζής ενώ τον Απρίλιο διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη ένα ξεχωριστό λογοτεχνικό παιχνίδι με τίτλο « από το Μπαούλο του ΠΕΣΣΟΑ » και διάρκεια μιας εβδομάδας. Το κοινό κλήθηκε να συντονιστεί με συγκεκριμένη ραδιοφωνική εκπομπή, να λύσει τον γρίφο της ημέρας και αφού αναζητήσει στον προτεινόμενο Σταθμό τον δεύτερο γρίφο, απαντώντας τον σωστά να κερδίσει ένα βιβλίο.

Τέλος αξίζει να αναφέρουμε την περίπτωση του νεαρού stand-up κωμικού Θανάση Σαμαρά ο οποίος, μέσα από το κανάλι του στο YouTube με τίτλο « Cain ILUBRO » σχολιάζει με μοναδικό και καυστικό τρόπο την κοσμοθεωρία του Πορτογάλου και την κυκλοφορία των βιβλίων του από τις ελληνικές εκδόσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ : ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΣΤΕΛΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ , ΘΑΝΑΣΗΣ ΑΚΟΚΑΛΙΔΗΣ

Ακολουθούν οι σύντομες συνεντεύξεις τριών Ελλήνων καταξιωμένων δημιουργών που άντλησαν έμπνευση από τη ζωή και το έργο του Πορτογάλου. Πρόκειται για την εικαστικό Κατερίνα Ζαχαροπούλου, τον σκηνοθέτη-κινηματογραφιστή Στέλιο Χαραλαμπόπουλο και τον ηθοποιό-σκηνοθέτη Θανάση Ακοκαλίδη.

3.1 ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ : ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

- Ποια ήταν η πρώτη σας επαφή με το έργο του Φερνάντο Πεσσόα;

Το 2004, μόλις είχε κυκλοφορήσει «Το βιβλίο της Ανησυχίας» με την εξαιρετική μετάφραση της Μαρίας Παπαδήμα είδα το εξώφυλλο του βιβλίου στο βιβλιοπωλείο Ναυτίλος. Ουσιαστικά η πρώτη μου επαφή ήταν το εξώφυλλο με την φωτογραφία του Πεσσόα αλλά με το όνομα Μπερνάντο Σοάρες. Καθώς εκείνο τον καιρό δούλευα πάνω στην ιδέα της αυτοπροσωπογραφίας στην σύγχρονη εκδοχή της το εξώφυλλο μου κίνησε την περιέργεια. Διαβάζοντας στο οπισθόφυλλο τα περί ετερωνυμίας και λίγο πιο κάτω μια παράγραφο από το περιεχόμενο η έλξη μου έγινε πολύ ισχυρή.

- Έχει κάποια σημασία για εσάς και σε επίπεδο προσωπικό;

Η σημασία του έργου του Πεσσόα για μένα είναι καθοριστική όχι μόνο καλλιτεχνικά αλλά και προσωπικά. Ίσως να είναι ιδιοσυγκρασιακή, ένας κόσμος που συχνά με παρηγορεί αλλά και με διασκεδάζει. Ο Πεσσόα είναι από τους συγγραφείς που μπορείς να λατρέψεις ή να προσπεράσεις, αναλόγως του τρόπου που τον αντιλαμβάνεται κανείς. Εγώ βρίσκω στον τρόπο που κοιτά τον κόσμο μια μεγάλη ανακούφιση γιατί μέσα από μια φαινομενική ακινησία τον ακουμπά. Περιγράφει ένα παλτό ή έναν άνθρωπο σαν να μιλά για όλα τα παλτά και όλους τους ανθρώπους, μαζί με την υπαρξιακή τους υπόσταση. Αντιλαμβάνεται το καθημερινό, το τετριμμένο, το τίποτα ως ικανό να παραγάγει Τέχνη χωρίς καν να το επιδιώκει. Αυτό είναι μεγάλο επίτευγμα. Και σπουδαίο δίδαγμα για έναν καλλιτέχνη.

- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν κοινά στοιχεία ανάμεσά σας ως καλλιτέχνες;**

Θα ήταν υπερβολή να πω κάτι τέτοιο και μάλλον υπερφίαλο. Μπορώ όμως να πω ότι κι εγώ μέσα στη δουλειά μου έχω στοιχεία που παραπέμπουν σε ετερωνυμίες. Δεν είμαι η μόνη φυσικά. Πολλοί εικαστικοί καλλιτέχνες έχουν δουλέψει με τον Άλλο τους εαυτό. Συχνά μέσα από μεταμφιέσεις, από ταυτίσεις, από διαλόγους. Ο Πεσσόα κάνει πολύ περισσότερα, γεννάει κυριολεκτικά τους ετερώνυμους του, υπάρχουν ως πραγματικά πρόσωπα, αισθάνονται και ζουν μέσα στην δική τους ζωή. Χωρίς τον ίδιο τον Πεσσόα ωστόσο δεν θα υπήρχαν. Κοινό στοιχείο λοιπόν δεν υπάρχει, υπάρχει όμως η παραδοχή πως ο Εαυτός δεν είναι πάντα ομώνυμός μας, ζητά να βιώσει τον κόσμο σε πολλές άλλες εκδοχές και μορφές πλην αυτής με την οποία εμφανίζεται στους άλλους. Είναι κάτι που και εγώ συνειδητοποίησα νωρίς. Προσπαθώ όσο μπορώ να δίνω την ελευθερία σε αυτές τις άλλες εκδοχές να εμφανίζονται μέσα από τη δουλειά μου.

- **Εκτός από το Βιβλίο της Ανησυχίας στο οποίο βασίστηκε το About 6', έχετε εμπνευστεί και σε άλλα πρότζεκτ από το έργο του;**

Νομίζω πως τα δύο αυτά βιβλία μαζί με το βιογραφικό του Πεσσόα και τη γνωριμία με τους βασικούς ετερώνυμους του είναι σε μεγάλο βαθμό ικανά να τροφοδοτούν διαρκώς τα έργα μου. Π.χ, ο τρόπος που χρησιμοποιεί τις λέξεις μέσα στις φράσεις, οι απρόσμενες αντιστροφές της λογικής συνέχειας των πραγμάτων, που φαίνονται πιο αληθινά έτσι όπως εκείνος τα ξεγυμνώνει από τις συμβάσεις, το χιούμορ ακόμη που ξεφυτρώνει δίπλα στη ματαιότητα της ζωής, όλα αυτά είναι πηγή απ' όπου μπορώ να αντλώ διαρκώς.

- **Αν όχι, υπάρχει περίπτωση να συμβεί αυτό στο μέλλον;**

Μα ήδη συμβαίνει όπως σας περιέγραψα πριν, μόνο που δεν χρειάζεται πάντα να το λες. Ο Πεσσόα είναι ολόκληρος σαν Ένα βιβλίο, δεν μπορώ να τον δω ανά τίτλο. Συνεπώς ό,τι επίδραση ασκεί είναι μόνιμη και καθολική. Άλλοτε φαίνεται και άλλοτε όχι. Ο ίδιος εδώ θα έλεγε «Ας μην το κάνουμε θέμα...» για να χαριτολογήσουμε λίγο.

3.2 ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ: ΣΤΕΛΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

- Ποια ήταν η αφορμή για να γυριστεί η ταινία; Γιατί επιλέξατε τον Πεσσόα και τον Καβάφη;

Δεν μπορώ να πω σαν αφορμή ότι υπήρχε μια συγκεκριμένη στιγμή που έγινε κάτι. Γενικώς μου αρέσει η ποίηση. Κινηματογράφο είχα κάνει, δεν ξέρω αν έχεις δει και παλιότερα τα « Ημερολόγια καταστρώματος Γιώργος Σεφέρης» είναι μέσα στα ενδιαφέροντά μου σταθερά και κάποια στιγμή έτσι όπως διάβαζα κάποια ποιήματα του Πεσσόα μου δημιουργήθηκε η ανάγκη ξαφνικά να ξανακοιτάξω λίγο τον Καβάφη. Ίσως κάτι στα ποιήματα που διάβαζα. Και μετά βέβαια όλα αυτά τα κοινά στοιχεία που άρχισα να βλέπω αμέσως, δηλαδή ότι και οι δυο όσο ζούσαν δεν είχαν δημοσιεύσει σε βιβλία τα ποιήματά τους, ο Καβάφης έβγαζε μόνο κάτι μονόφυλλα και ο Πεσσόα έβγαλε μόνο κάτι στα αγγλικά, μετά βρέθηκε το περίφημο μπαούλο. Απ' την άλλη υπήρχανε πολλές ομοιότητες ας πούμε και στον βίο τους, κατά έναν σχεδόν μεταφυσικό τρόπο, και οι δυο ήτανε απλοί υπάλληλοι ας το πούμε, ο ένας στην υπηρεσία Αρδεύσεων στην Αλεξάνδρεια, ο άλλος μετέφραζε εμπορική αλληλογραφία στη Λισαβόνα, ουσιαστικά κολλημένοι στον τόπο τους. Ο Καβάφης είναι ζήτημα αν είχε κάνει τρία με τέσσερα ταξίδια, ο Πεσσόα απ' όταν πήγε στη Λισαβόνα μόνο σε μια γειτονική πόλη που είχε αναλάβει ένα τυπογραφείο όταν πέθανε η γιαγιά του ή η θεία του αν θυμάμαι καλά. Παρόλα αυτά άλλαξε περίπου είκοσι σπίτια μέσα στη Λισαβόνα. Ουσιαστικά, λέω κοίτα να δεις δύο άνθρωποι κλεισμένοι έτσι μέσα σ' ένα δωμάτιο και επινόησαν ένα ολόκληρο ποιητικό σύμπαν και σήμερα όλος ο κόσμος επικοινωνεί με το έργο τους. Αλλά αυτά τα πράγματα δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα της μιας στιγμής, κάποια ποιητική αφορμή υπήρχε η οποία δεν μπορώ να πω συγκεκριμένα ποια ήταν, να κοιτάξω την ώρα που διάβαζα τον Πεσσόα να ξανακοιτάξω τον Καβάφη και σιγά σιγά μετά άρχισαν να βγαίνουν όλα αυτά τα στοιχεία, δηλαδή κινείτο ας πούμε και στο έργο και στη ζωή, έχασαν τον πατέρα τους σε πολύ μικρή ηλικία, δέθηκαν με τη μητέρα τους φοβερά, είναι πολλά τα κοινά στοιχεία.

- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν στοιχεία που σας συνδέουν σαν καλλιτέχνες, εσάς και τον Πεσσόα κυρίως, αν υπάρχουν όχι σημεία ταύτισης, ίσως κοινά σημεία στη δημιουργία σας;**

Όχι, δε νομίζω ότι υπάρχουν κοινά. Ούτως ή άλλως ένας σκηνοθέτης, ένας κινηματογραφιστής όσο και να δουλεύει εσωτερικά είναι υποχρεωμένος να κινείται, να συναναστρέφεται πολύ κόσμο, να μοιράζεται και να σχεδιάζει τα οράματά του μαζί με άλλους ανθρώπους, ο κινηματογράφος είναι μια συλλογική δουλεία. Υπάρχουν πολλές διαφορές. Από κει και πέρα βέβαια νομίζω σε όλες τις μορφές τέχνης, υποδυόμαστε κάποια προσωπεία, κάτι το οποίο έγινε πάρα πολύ φανερό κυρίως στον Πεσσόα με τους περίφημους ετερόνυμους του. Προσωπείο όχι για να κρυφτούμε αλλά για να μιλήσουν οι πολλαπλοί μας εαυτοί σε δημιουργικό επίπεδο όπως είναι γνωστό ο Πεσσόα ήθελε να είναι ο Αλμπέρτο Καέιρο να γράφει μια ποίηση πιο παραδοσιακή, ο Άλβαρο ντε Κάμπος ήταν φουτουριστής κτλ. Πιστεύω αυτό το έκανε όχι τόσο εκτεταμένα βέβαια και ο Καβάφης με τα ιστορικά προσωπεία για να μιλήσει για τις εποχές που τον ενδιέφεραν κυρίως των ελληνιστικών χρόνων και λίγο πολύ όλοι μας σε κάθε ταινία που κάνουμε, κάθε θεατρικό που γράφουμε με κάποιο τρόπο μπαίνουμε στο παιχνίδι ενός άλλου εαυτού για να ταξιδέψουμε ας πούμε μαζί με το ίδιο το έργο. Υπάρχει δηλαδή μια ταύτιση με το ίδιο το έργο στη διαδικασία της δημιουργίας του και σαφώς μετά μια αποξένωση απόλυτη, είναι δηλαδή το τελικό δημιούργημα, δεν σου ανήκει είναι πλέον κτήμα όλων και ο καθένας μπορεί να κάνει αναγνώσεις και παρααναγνώσεις και ό,τι θέλει πάνω σε αυτό.

- **Όσον αφορά την ταινία δε διευκρινίζετε ούτε στο τέλος ότι η συνάντηση Πεσσόα-Καβάφη είναι εντελώς φανταστική. Σας ανησύχησε το ότι μπορεί μια μερίδα του κοινού να νιώσει ότι παραπλανήθηκε ή να πιστέψει ότι όντως αυτοί οι δύο συναντήθηκαν;**

Όχι, δε με ανησύχησε καθόλου γιατί πρώτον ήθελα κι εγώ να κάνω ένα παιχνίδι όπως έκανε ο Πεσσόα με τους ετερόνυμους. Άλλωστε τα παιχνίδια δίνουν ζωή στην τέχνη. Ο Πεσσόα τους έφτιαχνε βιογραφικά, έλεγε ο Αλμπέρτο Καέιρο είναι δάσκαλος, είναι σε εκείνη την επαρχία, πέθανε νέος από φυματίωση, τους έβαζε μετά να γράφουν σε λογοτεχνικά περιοδικά επικήδειους για τους φανταστικούς ετερόνυμους του. Στον άλλον έδινε πολιτική υπόσταση, ήταν βασιλικός και αυτοεξόριστος ο Ρικάρντο Ρέις. Όλη η ομορφιά της τέχνης είναι αυτό. Αυτό που έλεγε ο Σαρτρ «η τέχνη πάντα ψεύδεται για να είναι αληθινή» επινοούμε κάτι άρα δεν είχα πρόθεση να παραπλανήσω κανέναν αλλά αυτά τα παιχνίδια δημιουργούν μια ομίχλη μεταξύ πραγματικού και

φανταστικού. Άλλωστε υπάρχουν προς το τέλος της ταινίας δύο τρία μικρά κλειδάκια για όσους θέλουν να ψάξουν να βρουν, που θα καταλάβουν ότι δεν είναι πραγματικό αυτό. Αλλά ήθελα να το στήσω όλο σαν να είναι πραγματικό. Και αυτός ο Καπόπουλος που υποτίθεται τους συναντάει, φανταστικό πρόσωπο είναι. Με αυτό όμως το όχημα εγώ μπόρεσα να μιλήσω για την ουσιαστική συνάντηση του έργου τους, κάνοντας τα δύο πρόσωπα να συναντηθούν ουσιαστικά μπόρεσα να μιλήσω για τη συνάντηση του έργου τους που αναδεικνύεται στην ταινία και νομίζω ότι υπάρχουν αρκετοί κοινοί τόποι στα έργα τους.

- **Αν ο Πεσσόα σκηνοθετούσε ταινίες αντί να γράφει ποίηση, μπορείτε να φανταστείτε πως θα ήταν ενδεχομένως το έργο του;**

Είναι τόσο μεγάλο το έργο του και αγγίζει τόσα πολλά πράγματα που πραγματικά δεν μπορώ να τον φανταστώ σαν σκηνοθέτη, προς ποιο είδος κινηματογράφου θα πήγαινε περισσότερο, δηλαδή θα μπορούσα να τον φανταστώ να κάνει και μια ολόκληρη ταινία κλεισμένος μέσα σ'ένα δωμάτιο. Δηλαδή αυτό το φοβερό ποίημα, το Καπνοπωλείο που κάθεται από πάνω και παρατηρεί είναι ουσιαστικά μια γωνιά λήψης από ένα παράθυρο παρατηρείς τι συμβαίνει. Θα ήταν μια ταινία δωματίου, κάτι που θα έφερνε στον Ρομπέρτ Μπρεσόν. Απ'την άλλη τα άλλα του ποιήματα με τη Θαλασσινή Ωδή κτλ. ούτε που ξέρει κανείς, από Μπουνιουέλ μέχρι ό,τι μπορεί να φανταστεί κανείς από τα πιο φαντασμαγορικά πράγματα στο σινεμά. Δε θα μπορούσα κάπου να τον εντάξω. Διαβάζοντας το έργο του περιδιαβαίνεις διάφορα κινηματογραφικά είδη νομίζω.

3.3 ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ : ΘΑΝΑΣΗΣ ΑΚΟΚΑΛΙΔΗΣ

- **Τι σημαίνει για εσάς ο Πεσσόα; Ποια ήταν η πρώτη σας επαφή με το έργο του;**

Η ιδέα της παράστασης προέκυψε με αφορμή την ενηλικίωση, την θεματική της θεατρικής και οπτικοακουστικής πλατφόρμας του Μαύρου Κουτιού στο Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης το 2017 και την απευθείας ανάθεση που μου έκανε ο τότε καλλιτεχνικός διευθυντής Χρήστος Παρίδης. Σε μια συνάντηση με τη συνεργάτιδά μου Ειρήνη Αναγνωστοπούλου όπου συζητάγαμε για το ποιο έργο θα παρουσιάσουμε σκεφτήκαμε ότι ο Πεσσόα είναι ο κατάλληλος συγγραφέας για να μιλήσουμε για την ενηλικίωση. Πιστεύω ότι στην πραγματικότητα ο Πεσσόα δεν ενηλικιώθηκε ποτέ στην πραγματική του ζωή ενώ στον φαντασιακό του κόσμο μεγαλούργησε. Οπότε ξεκινήσαμε με τον « Οδοιπόρο ». Αυτή ήταν η πρώτη μου συνάντηση με τον Πεσσόα. Έπειτα όμως μελετώντας τον Οδοιπόρο άρχισα να μελετώ περισσότερο και τα υπόλοιπα έργα του οπότε άρχισε να με ενδιαφέρει περισσότερο να σκιαγραφήσω την προσωπικότητά του παρά να παρουσιάσω ένα έργο του. Σαφώς σε αυτό το εγχείρημα βασική αρωγός υπήρξε η Μαρία Παπαδήμα, η πιο συστηματική μεταφράστρια των έργων του Πεσσόα στην Ελλάδα η οποία μας παραχώρησε και τα δικαιώματα της μετάφρασης αλλά και η Ειρήνη Αναγνωστοπούλου η οποία και πρότεινε να ανεβάσουμε τον Οδοιπόρο. Ο Πεσσόα για μένα είναι σύγχρονος, διαχρονικός και οικείος. Η γραφή του, αν και θα ακουστεί λίγο ποιητικό αυτό, εισχωρεί πολύ βαθιά στην ψυχή μου διαπερνώντας όλες τις αντιστάσεις που μπορώ να προβάλλω. Μου φαίνεται ότι τίποτα στο έργο του δεν είναι αυτό που πραγματικά είναι.

- **Σε ποια έργα του βασίστηκε η παράσταση;**

Μαζί με την Μαρία Παπαδήμα και την Ειρήνη Αναγνωστοπούλου που προανέφερα, επιλέξαμε κείμενα από τον Οδοιπόρο, τη Θαλασσίνη Ωδή, τα Γράμματα στην Οφέλια, την Ωρα του διαβόλου, το Βιβλίο της ανησυχίας και τους Αφορισμούς και αποφθέγματα. Ασφαλώς δεν ήταν δυνατό να εκθέσουμε όλα αυτά τα έργα μέσα σε μία ώρα και πέντε λεπτά οπότε η επιλογή των κειμένων έγινε από τη ρήση του στον Οδοιπόρο « Μην κοιτάζεις τον δρόμο, ακολούθησέ τον » και το « Α, να μην είμαι εγώ όλοι οι άνθρωποι και οι τόποι ».

- **Θεωρείτε πως υπάρχει κάτι που σας συνδέει με τον Πεσσόα σαν καλλιτέχνες;**

Σαφώς συνδέομαι σε πάρα πολλά κομμάτια μαζί του αλλά εκεί που κυρίως τα κείμενά του με συναντούν είναι σ' εκείνο που ουσιαστικά ο ίδιος προτάσσει την ανάγκη του σύγχρονου ανθρώπου να ζει σε έναν πλασματικό κόσμο, δηλαδή όπως λέει ο ίδιος « Θέλω να αισθάνομαι όλους τους τόπους, να έχω όλες τις απόψεις και να είμαι ειλικρινής αντιφάσκοντας κάθε λεπτό». Τα θέματα δηλαδή που τον απασχόλησαν ήταν σύγχρονα και αναγνωρίσιμα στην εποχή μας, γίνονται οικεία στον σημερινό κόσμο και απεικονίζουν τη θλιβερή πραγματικότητά του.

- **Αναμένατε την τόσο θερμή ανταπόκριση του κοινού;**

Δεν περίμενα ότι στην πραγματικότητα η παράσταση θα συνεχιστεί και δεύτερη χρονιά. Την πρώτη χρονιά το 2017 παρουσιάστηκε στο Black Box στο Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης και έπειτα στο θέατρο του Λευτέρη Βογιατζή στη Νέα Σκηνή. Η ανταπόκριση τη δεύτερη χρονιά ήταν ακόμη πιο θερμή. Νομίζω ότι όλοι γνωρίζουμε τα κείμενα του Πεσσόα απλά το κοινό βρήκε ενδιαφέρον. Δεν ξέρω αν ήρθε στην πραγματικότητα για να ακούσει τα κείμενα ή αν ήρθε να συναντήσει τον ίδιο του τον εαυτό γιατί το να σκιαγραφείς μια τόσο ισχυρή προσωπικότητα όπως είναι ο Πεσσόα...Νομίζω ότι όλοι είμαστε Πεσσόα, στην πραγματικότητα δηλαδή όλοι έχουμε πολλές προσωπικότητες όπου άλλες τις εκφράζουμε και άλλες όχι και πολλές φορές για τους περισσότερους αυτό δεν είναι συνειδητό, δεν γνωρίζουν δηλαδή ότι είναι πολλές προσωπικότητες ή αρνούνται να το δεχτούν. Αυτή είναι και η ομορφιά οπότε αυτό που προσπαθήσαμε και εμείς με την παράσταση είναι να αφήσουμε το κοινό να ταξιδέψει μέσα από τα κείμενα , μέσα από την εικόνα και τη μουσική της εποχής.

- **Έχετε σκοπό να ασχοληθείτε στο μέλλον με κάποιο πρότζεκτ που θα τον αφορά;**

Ο Πεσσόα είναι ακόμα πολύ ζωντανός σε μένα, το ίδιο και η παράσταση οπότε δεν αισθάνομαι ακόμα ότι έχω κλείσει το κεφάλαιο αυτό για να ασχοληθώ με κάτι καινούριο σε σχέση με τον Πεσσόα. Σαφώς θα ήθελα να δουλέψω περισσότερο με τα κείμενά του και να τον ανακαλύψω, νομίζω ότι δεν ανακαλύπτεται πολύ εύκολα. Η δουλειά και η έρευνα που κάναμε μαζί με τους συνεργάτες μου ήταν πολλών μηνών και παρόλα αυτά νιώθω ότι δεν έχουμε βρει ούτε ένα δέκατο των πραγμάτων με τα οποία ασχολείται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4. Ο ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ ΤΟΥ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ.

Εξετάσαμε νωρίτερα στην παρούσα εργασία την ανταπόκριση του ελληνικού έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου αλλά και του αναγνωστικού κοινού απέναντι στο έργο του Φερνάντο Πεσσόα. Πώς όμως βλέπουν τον Πορτογάλο ποιητή εκείνοι χάρη στους οποίους γνωρίζουμε και απολαμβάνουμε σήμερα το έργο του; Ποια στοιχεία της ποίησης και της πολύπλευρης προσωπικότητάς του προκάλεσαν το αναγνωστικό και μεταφραστικό τους ενδιαφέρον; Δοκιμάζουμε να απαντήσουμε στο παραπάνω ερώτημα αναλύοντας εισαγωγές και προλογικά σημειώματα δέκα συστηματικών και μη μεταφραστών του είτε για τα ίδια είτε για διαφορετικά βιβλία.

Ο Κώστας Λάνταβος (« Αντίνοος »/ Αθήνα: Αρμός,2009) τον θεωρεί ένα *ιερό τέρας* της λογοτεχνίας ενώ για τον Χάρη Βλαβιανό (« Ηρόστρατος : Η αναζήτηση της αθανασίας » / Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2014) πρόκειται για τον μεγαλύτερο Πορτογάλο ποιητή μετά τον Καμόενς και έναν από τους κορυφαίους συγγραφείς του 20^{ου} αιώνα . Σχολιάζοντας την ιδιαίτερη σχέση του Πεσσόα με την αγγλική γλώσσα - την οποία μιλούσε και έγραφε άπταιστα - τον αποκαλεί *ερημίτη* της αγγλικής ποίησης δεδομένου ότι έγραψε σε μια γλώσσα που τη διάβαζε ή τη φανταζόταν αλλά σπάνια τη μιλούσε ή την άκουγε.

Πρόκειται όμως στ'αλήθεια για έναν μεγάλο ποιητή και ταυτόχρονα έναν *ευαίσθητο, τρυφερό, ονειροπόλο, βαθιά σκεπτόμενο άνθρωπο* ή για έναν *μέθυσο, περιθωριακό, βλάσφημο, ακοινώνητο, μισογύνη και εθνικιστή νάρκισσο*; Ο Βασίλης Πουλάκος (« Εγώ και οι άλλοι » / Αθήνα: Printa, 2006) διερωτώμενος τα παραπάνω πιστεύει πως ακόμα και ο ίδιος ο ποιητής θα δυσκολευόταν να απαντήσει.

Για τον Αθανάσιο Τσακνάκη « Ο Αναρχικός τραπεζίτης » / Θεσσαλονίκη: Βιβλιοβάρδια, 2017) είναι ένας νηφάλιος και κατεξοχήν σαγηνευτικός ποιητής που με την *ήρεμη πορτογαλική του γραφίδα προσεγγίζει πολύπλευρα και αναλύει διεισδυτικά τον αναρχισμό και τον χαρακτήρα των αναρχικών*. Σε άλλο σημείο, (« Ποιήματα » / Θεσσαλονίκη: Εκδοτική Θεσσαλονίκης, 2011) τονίζει τις πολλές αντιθέσεις του βλέποντάς τον *ως φιλελεύθερο μέσα στον συντηρητισμό του, δημοκρατικά μοναρχικό, χριστιανό αντίθετο σε κάθε είδος οργανωμένης εκκλησίας , αντικομμουνιστή και αντισοσιαλιστή μνημένο στον Τεκτονισμό, οπαδό ενός ανθρωπιστικού και πνευματικού εθνικισμού συνοψισμένου στο ρητό « Τα πάντα για την Ανθρωπότητα, τίποτε ενάντια στο Έθνος ».*

Αυτός ο Άνθρωπος με τις Μάσκες λοιπόν, ο Πολλαπλός Ποιητής, ο λαθρεπιβάτης του εαυτού του, υπήρξε πραγματικά; Το ερώτημα απασχολεί τον Αλέξανδρο Βέλιο (« Πίσω από τις μάσκες:Σημειώσεις ενός λαθρεπιβάτη της ζωής » / Αθήνα: Ροές,2007)) που βλέπει τη ζωή του διάφανου και ασήμαντου ανθρωπάκου Πεσσόα σαν αχνά αποτυπώματα μιας σκιάς που ταυτόχρονα απαρνήθηκε την ταυτότητά του κρυμμένος πίσω από δεκάδες ετερόνυμους φιλοδοξώντας να δημιουργήσει μόνος του μια ολόκληρη λογοτεχνία. Ως δημιουργός που μας διαφεύγει εσαεί μέσα από το μοναδικό συγγραφικό μωσαϊκό του χαρακτηρίζεται από τον Θάνο Καραγιαννόπουλο (« Ο Αναρχικός τραπεζίτης » / Αθήνα: Οξύ, 2018) ενώ αδιαμφισβήτητος μετρ της ετερονυμίας και των πολλαπλών *persona* που δεν ξεχώρισε ποτέ τον κόσμο της φαντασίας από αυτόν της πραγματικότητας θεωρείται και από τη Μαρία Παπαδήμα (« Η ουσία του εμπορίου » / Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2015). Η ίδια , σε άλλο σημείο τον παρουσιάζει ως βουλιμικό βιβλιόφιλο και πλήρως ενημερωμένο αναγνώστη . Ο ποιητής που διάλεξε να εργαστεί ως αλληλογράφος και συντάκτης εμπορικών οίκων της Λισαβόνας δεν χαρακτηρίζεται επ' ουδενί ως ένας συνηθισμένος ταπεινός υπάλληλος, εγκλωβισμένος σε ωράρια και ιεραρχίες αλλά ως ένας πολύγλωσσος αστός που βιοπορίζεται από την παιδεία του και ο οποίος επέλεξε την ανεξαρτησία του ελεύθερου επαγγελματία από τη σκλαβιά ενός μισθωτού υπαλλήλου, ένας *freelancer* της εποχής του δηλαδή. Παράλληλα , στην εισαγωγή της ανθολόγησης « Ω,Λισαβόνα σπίτι μου! » (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2016) τον αποκαλεί *χωρικό της Λισαβόνας* δεδομένου ότι το όνομα και η λογοτεχνία του συνδέθηκαν άρρηκτα με την πορτογαλική πρωτεύουσα. Ο ίδιος, είναι ένας καθημερινός διαβάτης της Λισαβόνας που εργάζεται παράλληλα σε πολλά γραφεία ενώ βρίσκει καταφυγή και ανάπαυση σε καφενεία και εστιατόρια με κάποια από αυτά να του χαρίζουν τη θαλπωρή της κατοικίας. Λογοτεχνικά , εκείνη και ο Χ. Βλαβιανός (« Marginalia: Αφορισμοί και Αποφθέγματα / Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2015) βρίσκουν το πνεύμα του ειρωνικό, αιρετικό και σοφιστικό που έλκεται τα μέγιστα από τον λόγο και τον αντίλογο με αποτέλεσμα τη δημιουργία αναρίθμητων αποφθεγμάτων και αφορισμών.

Για την Άννυ Σπυράκου (« Το Βιβλίο της ανησυχίας » / Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1997), η ποίηση του Φερνάντο Πεσσόα κυμαίνεται ανάμεσα σε μια *απέριττη καθαρότητα και μια γραφή ελλειπτική και κρυφή*. Ο Κωνσταντίνος Αρμάος (« Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο » / Αθήνα, Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός,2014) μεταφράζοντας ένα από τα νεανικά διηγήματα του Πορτογάλου θεωρεί πως υπάρχει μια πιο *νοσηρή* πλευρά του με την οποία θα έρθουν σε επαφή οι πιστοί του αναγνώστες και ίσως ξαφνιαστούν. Τέλος, ο Γιάννης Σουλιώτης (« Ο Αναρχικός Τραπεζίτης Και Πέντε Διάλογοι για την Τυραννία » / Αθήνα: Παρουσία,2009) βρίσκει το ταλέντο του *αντιφατικό και προκλητικό*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5. ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ – ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΒΑΦΗΣ : ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΟΙΗΤΩΝ

Τον Ιούνιο του 1998 πραγματοποιήθηκε στο αμφιθέατρο του Υπουργείου Εξωτερικών, ένα συμπόσιο με τίτλο « Κ.Π Καβάφης – Φ.Πεσσόα: Εκλεκτικές συγγένειες ». Διοργανώθηκε από τις Εθνικές Επιτροπές της Ελλάδας και της Πορτογαλίας προς τιμήν των δυο ποιητών δεδομένου ότι εκτός από τον χαρακτηρισμό που φέρουν ως εθνικοί ποιητές για καθεμία από τις δυο χώρες, είναι αναμφισβήτητη και η λογοτεχνική τους απήχηση παγκοσμίως. Ο χαρακτηριστικός τίτλος του συμποσίου γεννά το ερώτημα για το αν όντως υπάρχει λογοτεχνική συγγένεια μεταξύ του Κ.Π Καβάφη και του Φερνάντο Πεσσόα , ερώτημα το οποίο καλούμαστε να διερευνήσουμε σε αυτήν την ενότητα.

Αποτελεί γεγονός άξιο αναφοράς ότι πριν ακόμα ο Φερνάντο Πεσσόα γίνει ευρέως γνωστός στην Ελλάδα , από τη δεκαετία του '80 και έπειτα, οι μεταφραστές του έργου του Κωνσταντίνου Καβάφη στα πορτογαλικά , Ζορζ ντε Σένα, Ζοζέ Πάουλο Πάες, Ζοακίν Μανουέλ Μαγκαλιάες αλλά και ο Ανρί Ντελύ που μετέφρασε το καβαφικό έργο στα γαλλικά, είχαν επισημάνει ομοιότητες μεταξύ των ποιητικών τους δημιουργιών. Μέχρι σήμερα όπου το έργο του Πορτογάλου έχει γνωρίσει αναρίθμητες μεταφράσεις στη χώρα μας με τον ίδιο να παίρνει διαστάσεις ποιητικού μύθου με φανατικό αναγνωστικό κοινό, οι φωνές που βρίσκουν ομοιότητες με το καβαφικό έργο έχουν πληθύνει.

Κοινά στοιχεία μπορεί να εντοπίσει κάποιος στις βιογραφίες των δύο ποιητών, στον τρόπο ζωής ακόμα και στο παρουσιαστικό τους. Γεννήθηκαν και έζησαν περίπου την ίδια εποχή, ο Καβάφης γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου το 1863 και ο Πεσσόα στη Λισαβόνα είκοσι πέντε χρόνια αργότερα το 1888. Ο πρώτος, πεθαίνει το 1933 σε ηλικία 70 ετών ενώ ο δεύτερος πεθαίνει δύο χρόνια αργότερα αρκετά νεότερος, μόλις 47 ετών. Τα στρογγυλά μυωπικά γυαλιά, η προσεγμένη εμφάνιση και οι καλοί τρόποι είναι χαρακτηριστικά εξωτερικά τους γνωρίσματα. Ο θάνατος του πατέρα σημαδεύει την παιδική τους ηλικία και τους ωθεί να αναπτύξουν ιδιαίτερη σχέση με τη μητέρα. Λαμβάνουν αγγλική παιδεία, μετακομίζουν από τη γενέτειρα πόλη τους ωστόσο επιστρέφουν σ' αυτήν και συνδέουν άρρηκτα το όνομα και το έργο τους μαζί της, ο μεν Πεσσόα με τη Λισαβόνα, ο δε Καβάφης με την Αλεξάνδρεια. Και οι δύο επέλεξαν αρκετά αδιάφορα επαγγέλματα για να εξασφαλίσουν τα προς το ζην, ο Πεσσόα εργάστηκε κυρίως ως συντάκτης-μεταφραστής της αλληλογραφίας εμπορικών οίκων της

Λισαβόνας και ο Καβάφης ως υπάλληλος στο Γραφείο Αρδεύσεων της Αλεξάνδρειας. Η σεξουαλικότητά τους εκφράστηκε με ιδιόμορφο τρόπο ενώ μοιράστηκαν το ίδιο πάθος και την ίδια ροπή στον αλκοολισμό και τον καπνό. Όλη τους η ζωή εκφράζεται έντονα από το δίπολο του ταυτόχρονου ηθελημένου εγκλεισμού από τη μία μεριά και της κοινωνικής δραστηριότητας από την άλλη. Ενώ ήταν γνωστοί στους λογοτεχνικούς και ποιητικούς κύκλους της εποχής τους, ο βίος τους ήταν μοναχικός, λιτός και ιδιόρρυθμος.

Αναφορικά με το έργο τους, έκαστος αφοσιώθηκε πλήρως στην ποιητική και λογοτεχνική του αποστολή ενώ και οι δυο χαρακτηρίζονται από την ιδιαιτερότητα της ποιητικής τους γλώσσας. Όσο ζούσαν δημοσίευαν κάποιο μέρος του έργου τους σε λογοτεχνικά περιοδικά και εφημερίδες χωρίς όμως να προβούν σε συστηματική του έκδοση. Ο μεγαλύτερος όγκος του έργου τους αναγνωρίστηκε μετά τον θάνατό τους. Κοινοί άξονες της ποιητικής τους αποτελούν *η πόλη, η ιστορία, ο εγκλεισμός, ο έρωτας και ο θάνατος* (Μ.Παπαδήμα, 2003). Στη συγκεκριμένη ομιλία, διατυπώνεται μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα άποψη-παρατήρηση σχετικά με την ετερωνυμία, γνώρισμα κυρίως του πεσοϊκού έργου. Κάθε ετερώνυμος που δημιουργήσε ο Πορτογάλος έχει τη δική του βιογραφία, ξεχωριστή εμφάνιση και παρουσιαστικό και το κυριότερο, διαφορετικό ποιητικό ή λογοτεχνικό ύφος και θεματική. Όσον αφορά τον Καβάφη, εμφανίζονται στο ποιητικό του σύμπαν πρόσωπα *ψευδοϊστορικά* με δικές τους ημερομηνίες γέννησης, θανάτου και λεπτομέρειες εμφάνισης ενώ ο ποιητής εστιάζει σε συγκεκριμένα περιστατικά της ζωής τους. Κάθε ποίημα δηλαδή *μοιάζει να παραπέμπει σε μια ετερωνυμία*.

Το ζήτημα της ετερωνυμίας εξετάζεται σχεδόν μια δεκαετία αργότερα στο βιβλίο του Γ.Σουλιώτη με τίτλο « Φερνάντο Πεσσόα, Κ.Π Καβάφης : Τα εξάισια όργανα του μυστικού θιάσου » (Αθήνα: Μεταίμιο, 2009). Πρόκειται για μια ανθολόγηση ποιημάτων (ενίοτε αποσπασμάτων τους) και πεζών των δυο δημιουργών επιλογής του συγγραφέα ο οποίος ανιχνεύει, παραθέτει και προσπαθεί να ερμηνεύσει τις ομοιότητες ανάμεσα στο έργο του Πορτογάλου και του αλεξανδρινού. Στο κεφάλαιο με τίτλο « Αντικριστοί Καθρέφτες » διατυπώνει τελικώς την άποψη πως ο Φερνάντο Πεσσόα ενδεχομένως να ήταν ένας ετερώνυμος του Κ.Π Καβάφη. Άποψη ακραία όχι μόνο κατά τη γνώμη μας αλλά κατά γενική ομολογία μιας και είναι αυθαίρετη και μη επαρκώς τεκμηριωμένη.

Το ίδιο έτος έκδοσης και κυκλοφορίας στα βιβλιοπωλεία του παραπάνω βιβλίου, το 2009, προβάλλεται στους κινηματογράφους η ταινία/ντοκιμαντέρ του Στέλιου Χαραλαμπίδου με τίτλο « Τη νύχτα που ο Φερνάντο Πεσσόα συνάντησε τον Κωνσταντίνο Καβάφη ». Πρόκειται για μεγάλη εισπρακτική επιτυχία ενώ νωρίτερα, το 2008 στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης απέσπασε το πρώτο κρατικό βραβείο ποιότητας και το

βραβείο για την καλύτερη ελληνική ταινία της χρονιάς από την Πανελλήνια Ένωση Κριτικών. Το φιλμ περιγράφει τη φανταστική συνάντηση του Φερνάντο Πεσσόα και του Κωνσταντίνου Καβάφη μέσα από τα μάτια ενός νεαρού Έλληνα που τους συνάντησε τον Οκτώβριο του 1929 στο υπερωκεάνιο *Saturnia* το οποίο ξεκίνησε από την Τεργέστη το μακρύ ταξίδι του προς την Αμερική μαζεύοντας μετανάστες και όχι μόνο από τα λιμάνια της Μεσογείου. Ακόμα ένας δημιουργός, αυτή τη φορά από το χώρο του κινηματογράφου επισημαίνει κοινά στοιχεία των δυο ποιητών. Εδώ βέβαια ελλοχεύει ο κίνδυνος διαστρέβλωσης της πραγματικότητας γιατί ενώ είναι γενικώς γνωστό στους ανθρώπους των τεχνών και των γραμμάτων ότι οι δυο ποιητές, ο Πεσσόα και ο Καβάφης όχι μόνο δε συναντήθηκαν ποτέ αλλά αγνοούσε μάλιστα ο ένας την ύπαρξη του άλλου, στην πλειοψηφία του κόσμου που είδε την ταινία γεννήθηκε η εντύπωση πως η συνάντηση των δύο όντως πραγματοποιήθηκε. Υπήρξαν μάλιστα κάποιοι που διαμαρτυρήθηκαν όταν έμαθαν την αλήθεια όπως αναφέρει σε άρθρο του στην εφημερίδα « Το Βήμα » ο Ι.Ζουμπουλάκης (Ζουμπουλάκης, 2009) ή θεώρησαν ότι θα έπρεπε στο τέλος της ταινίας να αναφέρεται ότι πρόκειται για μυθοπλασία.

Έκτοτε οι ομοιότητες ανάμεσα στους δύο ποιητές επισημαίνονται κατά καιρούς με ποικίλους τρόπους και μέσω διαφορετικών πεδίων. Σε προηγούμενη ενότητα καταγράφηκαν εκδηλώσεις που αφορούν ή πηγάζουν από το έργο του Πορτογάλου. Αξίζει να αναφερθεί ξανά σε αυτό το σημείο πως το μουσικό σύνολο « *Guitarte ensemble* » παρουσίασε τον Νοέμβριο του 2011 σε μια σειρά παραστάσεων τη μουσική σύνθεση του Ν.Χατζηελευθερίου με τίτλο « Τα ημερολόγια ενός διαβόλου » που βασίστηκε σε ποίηση των Κ.Π Καβάφη και Φ.Πεσσόα συντηρώντας τον μύθο γύρω από τους δυο αλλά και τον χειμώνα της επόμενης χρονιάς, το 2012 ανέβηκε από την ομάδα « Θεώρηση » στο « *Cabaret Voltaire* » στο Μεταξουργείο η παράσταση με τίτλο « Στο καπνοπωλείο του Φερνάντο Πεσσόα ο Κωνσταντίνος Καβάφης σχεδιάζει-σκηνοθετεί την οριστική μορφή του ».

Στα πρακτικά του συνεδρίου υπό τον τίτλο « *Synergies Pologne – Résonances de traduction: littérature, culture, histoire* » (τχ 10-2013) βρίσκει κανείς το άρθρο « *Pessoa chez les grecs: une histoire de famille* » όπου διατυπώνονται από τη Μ.Παπαδήμα στη γαλλική γλώσσα απόψεις που αναπτύχθηκαν νωρίτερα στην παρούσα εργασία. Συχνότερα , μέσω άρθρων όπου γίνεται κριτική στο έργο του Πεσσόα όπως της Α.Δανιήλ για το βιβλίο « *Ηρόστρατος: Η αναζήτηση της Αθανασίας* » και « *Τα ποιήματα του Αλμπέρτο Καέιρο* » (Δανιήλ, 2014) ή της Λ.Κουζέλη για το διήγημα « *Ο οδοιπόρος* » (Κουζέλη , 2011), όπου πιστεύει πως το ελληνικό αναγνωστικό κοινό μπορεί να εντοπίσει συγγένειες ανάμεσα στον Πορτογάλο και τον αλεξανδρινό, *στη ζωή τους, στην ποιητική τους, στην απήχυσή τους, ακόμη και στην όψη τους.* Στον αντίποδα της συγκεκριμένης άποψης Α. Βιστωνίτης (Βιστωνίτης, 2014), γράφει πως στο

παρελθόν οι αναγνώστες έπεσαν στην παγίδα να συγκρίνουν τον Πεσσόα με τον Καβάφη ενδεχομένως λόγω του «*μετά βίας απωθημένου ομοερωτισμού*» του Πεσσόα και πως μια τέτοια σύγκριση πρέπει να αποφευχθεί στο παρόν και στο μέλλον μιας και πιστεύει πως δεν έχουν καμία σχέση. Ομοίως και ο Ν.Βαγενάς σε άρθρο του στην εφημερίδα « Το Βήμα » (Βαγενάς, 2008) επισημαίνει πως ο Πεσσόα προκαλεί ενδιαφέρον περισσότερο λόγω της *ποιητικής τακτικής του* μέσω της χρήσης των ετερονύμων και της εναλλαγής των ποιητικών τεχνοτροπιών χωρίς όμως να ανοίγει έναν *καινούριο ποιητικό δρόμο* όπως στην περίπτωση της ποίησης του Κ.Π Καβάφη. Υπάρχει τελικά ουσιαστική ομοιότητα ανάμεσα στους δυο ποιητές; Εκτός από τις θεματικές τους στις οποίες αναφερθήκαμε παραπάνω και όπου αναμφίβολα εντοπίζονται κοινά στοιχεία , οι δυο τους *φαίνεται να συγκλίνουν στην ποίηση που σκέπτεται, στην ποίηση της διάνοιας, μια ποίηση αναδρομών και αναπλάσεων την οποία θεραπεύουν και οι δυο επιλέγοντας την ειρωνεία και τη λογοποιία* , επομένως θα πρέπει να τους προσεγγίσουμε ως δυο κορυφαίους δημιουργούς του 20^{ου} αιώνα με άλλη γλώσσα και διαφορετική κουλτούρα χωρίς να τους εξισώνουμε πόσο μάλλον να τους ταυτίζουμε. (Παπαδήμα, 2011)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

6. Ο ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΣ ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΡΧΙΚΟΥ ΤΡΑΠΕΖΙΤΗ

Το διήγημα με τον οξύμωρο τίτλο « Αναρχικός τραπεζίτης » γράφτηκε και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1922 στο λογοτεχνικό περιοδικό *Contemporânea*, εποχή όπου στην Πορτογαλία η πολιτική κατάσταση γνωρίζει πολλές αναταράξεις. Βρισκόμαστε πέντε χρόνια μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση και ένα χρόνο αφότου ιδρύθηκε το πορτογαλικό Κομμουνιστικό Κόμμα. Η διαδοχή των κυβερνήσεων και οι δολοφονίες ιστορικών αρχηγών είναι κάτι το σύνηθες. Εξίσου κακή και ασταθής είναι και η οικονομική κατάσταση της χώρας. Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Πεσσόα καταπιάνεται με πολιτικά και κοινωνικοιστορικά θέματα μιας και δημοσίευσε δώδεκα περίπου άρθρα πολιτικού περιεχομένου και σκέψεων σε εφημερίδες και περιοδικά ενώ στη βιβλιοθήκη του εντοπίστηκαν έργα που αντικατοπτρίζουν την αναρχική ιδεολογία. Πρόκειται για ένα διήγημα χωρίς πλοκή. Το κείμενο είναι ουσιαστικά ένας διάλογος όπου ο συγγραφέας/τραπεζίτης καλείται να απαντήσει στις ερωτήσεις του συνομιλητή του που φέρει την ιδιότητα του βοηθού λογιστή, προκειμένου να διαλευκανθεί η αντίφαση ανάμεσα στην ιδιότητα του αναρχικού και του τραπεζίτη αλλά και για να αποκαλυφθεί η πορεία του πρωταγωνιστή προς την προσωπική απελευθέρωση μέσω της κατάκτησης του χρήματος.

Για κάποιους, ο αναρχικός τραπεζίτης είναι ακόμα ένα ετερόνυμο του Πεσσόα, για άλλους υπάρχουν ομοιότητες με το έργο του Όσκαρ Ουάιλντ « *The portrait of mystery W.H* », με τον επαναστατημένο άνθρωπο του Αλμπέρ Καμύ ή τον μικρόψυχο άνθρωπο του Βίλχεμ Ράιχ στο « *Άκου ανθρωπάκο* ». Ο Πεσσόα έβλεπε στο συγκεκριμένο έργο « *ευρωπαϊκές δυνατότητες* » και σχεδίαζε λίγο πριν το θάνατό του μια νέα του μορφή την οποία θα μετέφραζε εν συνεχεία στα αγγλικά, σχέδιο το οποίο δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Μπορούμε ωστόσο να χαρακτηρίσουμε ως σωστή την πίστη του στις ευρωπαϊκές και παγκόσμιες, θα συμπληρώναμε, προοπτικές του έργου αν αναλογιστεί κανείς την τεράστια επιτυχία και τις συνεχείς αναμεταφράσεις του μέχρι σήμερα που το καθιστούν ως έναν από τους πιο αναγνωρίσιμους και ευπώλητους τίτλους της εργογραφίας του. Όσον αφορά τον αντικρουόμενο τίτλο που διάλεξε ο Πορτογάλος για το βιβλίο του, συχνά τον δανείζεται κανείς για να περιγράψει καταστάσεις ή να σχολιάσει την επικαιρότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό του Ιταλού αναρχικού τραπεζίτη μιας και έτσι κατονομάστηκε από τα ΜΜΕ της γειτονικής μας χώρας ο

διευθυντής ενός υποκαταστήματος τραπεζής που ένα χρόνο πριν υπεξαίρεσε ένα εκατομμύριο ευρώ από λογαριασμούς πλούσιων πελατών της τράπεζάς του για να τα διανείμει σε λογαριασμούς των πιο φτωχών αποταμιευτών. Υπήρχε πιο ταιριαστός τίτλος να του αποδώσει κανείς;

Στη χώρα μας ο « Αναρχικός τραπεζίτης » , μαζί με το « Βιβλίο της Ανησυχίας » είναι από τα πιο πολυμεταφρασμένα και πολυδιαβασμένα βιβλία του Φερνάντο Πεσσόα , ταυτισμένα απόλυτα με το όνομά του. Το βιβλίο με τον αντιφατικό τίτλο φιγουράρει πάντα στα ράφια των βιβλιοπωλείων, τα αποθέματά του εξαντλούνται στους εκδοτικούς οίκους, είναι εκείνο που θα σκεφτεί κανείς πρώτο για να χαρίσει ως δώρο σε βιβλιόφιλους και μη ενώ το εκδοτικό ρεκόρ που σπάει θα μπορούσε να συγκριθεί ενδεχομένως με τον « Μικρό Πρίγκιπα » του Αντουάν ντε Σαιντ Εξυπερύ και τις αλλεπάλληλες εκδόσεις του. Η πρώτη του έκδοση από τις εκδόσεις Κατσάνος στη χώρα μας εντοπίζεται στο 1987, αναμεταφρασμένο από τα γαλλικά από τον Αντώνη Γκίκα για να ακολουθήσει άλλη μια αναμετάφραση από τα γερμανικά αυτή τη φορά το 1989 από τον Γ.Κοιλή για τις εκδόσεις Γράμματα. Το 1997, η Μ.Παπαπαδήμα μεταφράζει από το πρωτότυπο, δηλαδή από τα πορτογαλικά, το βιβλίο που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Νεφέλη και θα επανεκδοθεί από τις εκδόσεις Εξάντας το 2006 ξανά σε μετάφραση της ίδιας. Το 2009 και οι εκδόσεις Παρουσία παρουσιάζουν το βιβλίο σε μετάφραση Γ.Σουλιώτη ενώ το 2015 κυκλοφορεί σε μετάφραση Ε.Ρείς Μεϊρά από τα πορτογαλικά από τις εκδόσεις Μίνωας όχι μόνο σε έντυπη μορφή αλλά και σε e-book. Τελειώνοντας την εκδοτική αναδρομή, το 2016 επανεκδόθηκε ξανά σε μετάφραση Μ.Παπαδήμα από τις εκδόσεις Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, το 2017 εκδίδεται και πάλι σε μετάφραση Αθ.Τσακνάκη (Θεσσαλονίκη: Βιβλιοβάρδια, 2017) ενώ το 2018 έχουμε την πιο πρόσφατη κυκλοφορία του έργου από τις εκδόσεις Οξύ μεταφρασμένο από την πορτογαλική γλώσσα από τον Θ.Καραγιαννόπουλο. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι δεν είναι όλες οι εκδόσεις του έργου αντάξιες του περιεχομένου του. Κάποιες είναι αναμεταφράσεις από άλλη γλώσσα και όχι από το πρωτότυπο ενώ άλλες είναι πιο πρόχειρες και ενίοτε εμπεριέχουν παραναγνώσεις και παρερμηνείες που απομακρύνουν τον αναγνώστη από το αρχικό νόημα του κειμένου.

Το ερώτημα που καλούμαστε να απαντήσουμε στην παρούσα ενότητα αφορά τον εκδοτικό πυρετό που προκαλεί το συγκεκριμένο διήγημα, πυρετός που ανταποκρίνεται φυσικά στο αυξανόμενο ενδιαφέρον και στη ζήτηση από την πλευρά του αναγνωστικού κοινού. Αρχικά οφείλει κανείς να εξετάσει τη δύναμη των λέξεων και τον συμβολισμό τους. Άνθρωπος, χρήμα, τράπεζα, τυραννία, κέρδος , πολιτική, ελευθερία. Για τον καθένα μας οι παραπάνω λέξεις σημαίνουν κάτι διαφορετικό ή έχουν μια κοινή συνισταμένη; Από την ευμάρεια των αρχών της νέας χιλιετίας, της υλικής αφθονίας και της επίπλαστης ευτυχίας περάσαμε απότομα

στην ολική κρίση όχι μόνο των τραπεζών αλλά και των ηθικών, ανθρώπινων και πολιτικών αξιών. Ενώ είμαστε σε θέση πλέον να αντιληφθούμε το σαθρό πολιτικό προσκήνιο, τη διαφθορά και την κοινωνική υποκρισία, είμαστε έτοιμοι άραγε να εκσυγχρονιστούμε απορρίπτοντας τα παραπάνω ή τελικά θα τα ανακυκλώσουμε ακόμα μια φορά; Το αλληγορικό διήγημα του Πεσσόα ερευνά σε βάθος το πάντα επίκαιρο θέμα της ελευθερίας του ανθρώπου στη σύγχρονη κοινωνία, θέμα που απασχολεί όλο και περισσότερο τον σημερινό άνθρωπο. Η εναλλακτική οπτική γωνία του Πορτογάλου προκαλεί διχασμό, σκεπτικισμό αλλά και την πιθανότητα οι δυο ιδιότητες του οξύμωρου τίτλου να συνδυάζονται. Είναι αυτή η πιθανότητα που ερεθίζει τα αντανάκλαστα του καθενός μας και κάνει τελικά τον πάντα και παντού επίκαιρο « Αναρχικό τραπεζίτη » βιβλίο γοητευτικό και ακαταμάχητο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

7. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Ε΄ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

7.1 ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ « ΠΕΣΣΟΑ » ;

Οι ασκήσεις που ακολουθούν εκπονήθηκαν στα πλαίσια του γλωσσικού μαθήματος από μαθητές της Ε΄ τάξης σε δημοτικό σχολείο της Ανατολικής Αττικής κατά το σχολικό έτος 2018 – 2019. Προτείνονται ωστόσο και για μαθητές της ΣΤ΄ τάξης.

Αρχικά, έχοντας ως στόχο τη διερεύνηση των απόψεων των μαθητών για το όνομα Πεσσόα σαν λέξη πρωτάκουστη ή ήδη γνώριμη αλλά και την έκταση της παιδικής περιέργειας και φαντασίας, τέθηκε το παρακάτω ερώτημα:

- Τι σημαίνει για τον καθέναν σας η λέξη πεσσόα;

Ακολουθεί η επεξεργασία των γλαφυρών περιγραφών και απαντήσεων που ταξινομήθηκαν σε κατηγορίες. Πρέπει να αναφερθεί εδώ πως οι πιο πολλοί μαθητές έδωσαν περισσότερες από μία ερμηνείες, γεγονός που δικαιολογεί και το πλήθος των απαντήσεων.

<u>ΖΩΟ</u> Όσοι θεώρησαν ότι πρόκειται για ζώο, φαντάστηκαν κυρίως ερπετό ή κάποιο τέρας χωρίς να αποκλείονται βέβαια και τα πτηνά ή τα σκυλιά.	▪ <i>Περίεργο και σπάνιο φίδι.</i> ▪ <i>Μεγάλο, θηλυκό φίδι του δάσους, δηλητηριώδες με μικρά μάτια και χρώμα μπεζ-καφέ.</i> ▪ <i>Αρχαίο μυθικό πλάσμα με θεόρατα δόντια. Μοιάζει με σαύρα ή φίδι αλλά είναι πιο τρομακτικό.</i> ▪ <i>Ράτσα πουλιών ή φιδιών.</i> ▪ <i>Πουλί του δάσους ή του νερού, αλεπού ή ράτσα σκύλου ή είδος ζώου υπό εξαφάνιση.</i>
--	--

	▪ Τρομερό τέρας της Τζαμάικα με φτερά και δύο κεφάλια.
<u>ΑΝΘΡΩΠΟΣ</u> Κάποιοι, έγραψαν ότι πρόκειται για άνθρωπο και όσοι το έκαναν του έδωσαν πρωταγωνιστικό ρόλο στο γήπεδο, στη λογοτεχνία ή στον κινηματογράφο. Άλλοι παρατήρησαν πως ηχητικά το όνομα του Πορτογάλου τους φέρνει στο νου τους πεζούς στον δρόμο.	▪ Παλιός ποδοσφαιριστής. ▪ Όνομα κοριτσιού ηρωίδας βιβλίου ή ταινίας. ▪ Σημαίνει πεζός ή πεζοί.
<u>ΦΥΤΟ</u> Αρκετά δημοφιλής ερμηνεία αυτή που θέλει τον Πεσσόα ως ένα πολύ ξεχωριστό φυτό που συνοδεύεται από μαγικές ιδιότητες. Άξιο παρατήρησης είναι το γεγονός ότι το περιέγραψαν με κάθε λεπτομέρεια.	▪ Πολύχρωμο αλλά παραμορφωμένο φυτό, ύψους 5 εκ. με πολλά κλαδιά. ▪ Λουλούδι για το οποίο γράφτηκε μικρή ιστορία που παρατίθεται παρακάτω. ▪ Μωβ φυτό, μεγάλο και σπάνιο με υπέροχο άρωμα. Όταν πέφτει πάνω του ο ήλιος γίνεται χρυσό και όποιος το βρει θα είναι πολύ τυχερός στη ζωή του.
<u>ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ</u> Μόνο συνηθισμένες δεν είναι οι απαντήσεις όσων μαθητών διάλεξαν να τον κάνουν προορισμό, πόλη ή χώρα.	▪ Ιστορική πόλη ή χώρα. ▪ Περίεργη χώρα στην άλλη άκρη της γης. ▪ Όαση στην Αφρική. ▪ Πόλη ή χώρα.
<u>ΆΛΛΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ</u> Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν οι αταξινόμητες ερμηνείες που θέλουν τον ποιητή μας να είναι βιβλίο, αρκτικόλεξο, αθλητικό σύλλογο, έργο τέχνης, αρχαία	▪ Τίτλος παλιού βιβλίου. ▪ Τίτλος βιβλίου παλιού Πέρση συγγραφέα. ▪ Ισπανικό βιβλίο τραγωδίας.

ελληνική λέξη, ασθένεια ή γιορτή και τέλος κάτι που απλώς σκέφτηκε η κυρία τους για να τους παιδέψει.	▪ Βιβλίο που λέει πως βαθιά μέσα στο δάσος ζούσε ένα τέρας. ▪ Ξένη ομάδα. ▪ Όνομα εταιρείας ή αρχικά ονομάτων. ▪ Λέξη της οποίας κάθε γράμμα είναι μια άλλη λέξη. ▪ Άθλημα με τα αρχικά ονόματα των αθλητών. ▪ Σύλλογος/οργάνωση/ομάδα. ▪ Έργο τέχνης καλλιτέχνη που θα έρθει στην τάξη. ▪ Τίτλος πίνακα ζωγραφικής του Πικάσο. ▪ Έχει αρχαία ελληνική σημασία. ▪ Αρχαία λέξη που σημαίνει πέφτω/έπεσα επειδή πήγα πολύ κοντά στον γκρεμό. ▪ Σημαίνει πολύ σώα και αβλαβής ή το αντίθετο, είναι δηλαδή εκείνη που έχει χτυπήσει παντού και κινδυνεύει συνέχεια. ▪ Σοβαρή ασθένεια όπως ο καρκίνος. ▪ Γιορτή όπου τα παιδιά φορούν στολές και παίζουν πολύ. ▪ Λέξη την οποία σκέφτηκε η κυρία με σκοπό την καλλιέργεια της φαντασίας.
<u>ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ</u>	Χθες, καθώς περπατούσα στο βουνό είδα μια γιαγιά. Τότε μου έδωσε ένα λουλούδι,

Η συγκεκριμένη ιστοριούλα ανήκει στην κατηγορία του φυτού αλλά παρατίθεται εδώ αυτούσια. Είναι αστεία και αρκετά παράδοξη.	<i>το έλεγαν πεσσόα. Το μύρισα και άρχισα να τρέχω πάνω κάτω. Η κυρία γελούσε και καθώς κατάλαβα πως ήταν φάρσα...προχώρησα προς τα κείνη. Την ακούμπησα στον ώμο και άρχισε να τρέχει. Έφυγα τρέχοντας για να μη με πιάσει αλλά τελικά έπεσε ένα δέντρο πάνω της επειδή έγινε σεισμός.</i>
---	--

7.2 ΑΛΜΠΕΡΤΟ ΚΑΕΪΡΟ – Ο ΦΥΛΑΚΑΣ ΤΩΝ ΚΟΠΑΔΙΩΝ XI

Στα πλαίσια του γλωσσικού μαθήματος της Ε' Δημοτικού και συγκεκριμένα σε συνδυασμό με τη διδασκαλία της 9^{ης} ενότητας του σχολικού βιβλίου της Γλώσσας (Γλώσσα Ε' Δημοτικού, Β' τεύχος , ΙΤΥΕ-ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ) δόθηκε στους μαθητές το παρακάτω φύλλο εργασίας. Οι μαθητές το επεξεργάστηκαν ανά τέσσερις σε ομάδες.

Η κυρία αυτή έχει ένα πιάνο.

Είναι ευχάριστο αλλά δεν είναι ο παφλασμός

του ποταμού

ούτε το μουρμούρισμα των δέντρων...

Τι μας χρειάζεται το πιάνο;

Το καλύτερο είναι να 'χεις αυτιά

Και ν' αγαπάς τη Φύση.

Ο φύλακας των κοπαδιών XI

Τα ποιήματα του Αλμπέρτο Καέιρο (Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός , 2014 , σελ.55)

- Υπάρχει ομοιοκαταληξία στο ποίημα;
- Δοκιμάστε να φτιάξετε τρεις δικούς σας στίχους που θα ομοιοκαταληκτούν. Ο πρώτος στίχος θα μείνει ίδιος, δηλαδή:

Η κυρία αυτή έχει ένα

.....

.....

.....

- Προσπαθήστε να φτιάξετε ένα φανταστικό μικρό βιογραφικό για τον ποιητή/ποιήτρια του παραπάνω τετράστιχου που δημιουργήσατε.

Ακολουθούν οι απαντήσεις των μαθητών ανά ομάδες:

1^η ΟΜΑΔΑ

Το ποίημα δεν ομοιοκαταληκτεί.

*Η κυρία αυτή έχει ένα παιδί
που μαθαίνει μουσική
τον κόσμο όλο τον μαγεύει
με τη φίλη του την Εύη.*

Βιογραφικό σημείωμα

Όνομα: Χάρυ Πεσσόα

Χρονολογία γέννησης: 1921

Τόπος γέννησης: Πελοπόννησος

Η ζωή του : Είναι ο γιος του Φερνάντο

Πεσσόα. Έκανε πολλά ταξίδια στο

εξωτερικό και έγραψε πολλά ποιήματα για τα αξιοθέατα που έβλεπε. Σπούδασε στη Λογοτεχνική Σχολή των Αθηνών. Η γυναίκα του λεγόταν Αριάδνη Πεσσόα. Απέκτησαν τρία παιδιά που ακολούθησαν το έργο του.
Τιμητικές διακρίσεις: Πήρε βραβείο για το ποίημα του « Οι τέσσερις εποχές ».

Είπαν για αυτόν: « Θαυμάζουμε την ποιήσή του. Τα ποιήματά του προκαλούν χαρούμενα συναισθήματα ».

Έργα του : Οι τέσσερις εποχές, Το μαγικό παιδί, Η περιπέτεια του καλλιτέχνη.

Η 1^η ομάδα δε δυσκολεύτηκε να διακρίνει την απουσία ομοιοκαταληξίας – ούτε και οι υπόλοιπες ομάδες βέβαια όπως φαίνεται παρακάτω - και έφτιαξε ένα χαριτωμένο τετράστιχο με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία (παιδί-μουσική/μαγεύει-Εύη). Ο ετερόνυμος ποιητής που δημιούργησαν έχει ιδιαίτερη σημασία μιας και πρόκειται για τον φανταστικό γιο του Φερνάντο Πεσσόα ο οποίος στην πραγματικότητα δεν παντρεύτηκε ποτέ ούτε απέκτησε παιδιά. Οι μαθητές δεν το γνώριζαν αυτό όπως και το ότι μετά τον επαναπατρισμό του από την Αφρική ο Πεσσόα δεν έφυγε ποτέ ξανά από τη Λισαβόνα. Μοιάζουν λοιπόν να του χαρίζουν μια διαφορετική ζωή, σύζυγο και τρία μάλιστα παιδιά που έγιναν ποιητές, ταξίδια και εμπειρίες που όσο ζούσε ο Πορτογάλος σίγουρα δεν απέκτησε.

2η ΟΜΑΔΑ

Δεν υπάρχει ομοιοκαταληξία στο ποίημα.

*Η κυρία αυτή έχει ένα βιολί
αυτό το βιολί το ακούει μόνο ένα πουλί
και πετάει στο μπαλκονάκι
για να ακούσει το βιολάκι.*

Βιογραφικό σημείωμα

Όνομα: Απίκος Καλαμίτσης

Χρονολογία γέννησης: 15/5/2008

Εθνικότητα: Τζαμάικα

Επάγγελμα: Ποιητής- Σεναριογράφος

Σύζυγος: Καρολίν Νευροκοπίου

Παιδιά: Πεπίτο, Αντώνης, Ιωάννης και
Φλάβιο Καλαμίτσης

Η ζωή του: Σπούδασε στο Μίσιγκαν,
πήγαινε για Ιατρική αλλά τελικά τα
παράτησε και έγινε ποιητής. Επίσης
σκηνοθέτησε το « Έλα στη θέση μου » και τα
« Φιλαράκια ».

Το τετράστιχο της 2^{ης} ομάδας ομοιοκαταληκτεί ζευγαρωτά, ο δεύτερος στίχος είναι αρκετά φορτωμένος ωστόσο το τελικό αποτέλεσμα είναι ικανοποιητικό. Ο ετερόνυμος του ποιητή εδώ έχει ένα εντελώς φανταστικό όνομα και αν κρίνουμε από την ημερομηνία γέννησής του είναι και αρκετά νέος, για την ακρίβεια παιδί. Το παράδοξο έγκειται στο ότι είναι παντρεμένος με τρία κιόλας παιδιά, πρόλαβε να σπουδάσει ιατρική και να τα παρατήσει αλλά και να διαπρέψει σκηνοθετώντας γνωστές τηλεοπτικές σειρές. Είναι εμφανής εδώ η παιχνιδιάρικη διάθεση, η απουσία της ορθής χρονικής ροής αλλά και η σαφής επιρροή της τηλεόρασης και των μέσων στην παιδική φαντασία.

3η ΟΜΑΔΑ

Το ποίημα δεν ομοιοκαταληκτεί.

*Η κυρία αυτή έχει έναν κιθαρίστα
που τραγουδάει πάνω στην πίστα
με ένα σκεϊτμπορντ τρελό
μετά πετάει στον ουρανό. Γιο!*

Βιογραφικό σημείωμα

Όνομα: Κογλίτος Κιθάρας

Χρονολογία γέννησης: 1985

Τόπος γέννησης: Σαρωνίδα

Η ζωή του: Το κανονικό του όνομα είναι Νίκος. Επειδή το θεωρούσε συνηθισμένο το άλλαξε σε Κογλίτο. Η μητέρα του ήταν ηθοποιός και ο πατέρας του οδηγός ταξί. Στα δεκαεννιά του σπούδασε στη Φιλοσοφική Αθηνών. Ο

πατέρας του πέθανε όταν ο Κογλίτο ήταν εικοσιενός ετών (2006) και έγραψε τα πρώτα του ποιήματα για να τον τιμήσει. Η μητέρα του πέθανε το 2009. Ο Κογλίτο τώρα είναι τριαντατεσσάρων ετών. Έγραψε επίσης πολλά θεατρικά.

Έργα του:

- Θεατρικά: *Η μουτρωμένη αγελάδα* , *Οι τρεις φίλοι* , *Ταξίδι στην Κίνα*, *Παρέα στα λημέρια του Μρεκ*, *Μαζί στον ουρανό*, *Χριστουγεννιάτικες χαρές*, *Το άγαλμα του προπάππου*, *Ανέβηκες ψηλά*, *Έφυγες*, *Η μέρα του χάους*, *Μαζί τα προηγούμενα χρόνια*.

- Ποιήματα: *Ο κιθαρίστας*, *Τα νύχια του θανάτου*, *Το γιατί*, *Η μελωδία της φύσης*, *Ο χάρτης του μέλλοντος*, *Η δυστυχία*, *Σε πήρε ο χάρος*, *Τάφος*, *Μακάρι να ήσουν εδώ*, *Μακρινά χρόνια αγάπης*.

Αν και το τετράστιχο της 3^{ης} ομάδας ομοιοκαταληκτεί κι αυτό ζευγαρωτά και διαπνέεται από ζωντάνια και παραδοξότητα, το βιογραφικό του ετερόνυμου του ποιητή και το φανταστικό ποιητικό έργο που του πιστώνουν τα παιδιά διακρίνεται από πεσιμισμό και θλίψη.

4^η ΟΜΑΔΑ

Δεν υπάρχει ομοιοκαταληξία.

Η κυρία αυτή έχει ένα βιογραφικό
που το πετάει στον γκρεμό
το πιάνει από έναν πελαργό
και το δίνει σ'έναν συγγραφέα πολύ καλό.

Βιογραφικό σημείωμα

Ονοματεπώνυμο: Γιάννης Μπέτσος

Ηλικία: 47 ετών

Επάγγελμα: Ποιητής

Τόπος γέννησης: Πάτρα

Η ζωή του: Έζησε μέχρι τα είκοσι του στην Πάτρα και μετά μετακόμισε στην Αθήνα για το καλό της καριέρας του.

Έργα: Το βιογραφικό, Ένα φτερωτό μαντήλι, Το πλοίο της αγάπης.

Η 4^η ομάδα μας προτίμησε να φτιάξει πιο ελεύθερο στίχο τηρώντας βέβαια την προϋπόθεση της ομοιοκαταληξίας. Είναι κι εδώ αισθητή η παιχνιδιάρικη διάθεση ενώ το βιογραφικό του φανταστικού ποιητή είναι λιτό, σύντομο και πιο ρεαλιστικό.

5^η ΟΜΑΔΑ

Δεν υπάρχει ομοιοκαταληξία.

Η κυρία αυτή έχει ένα καναρίνι
που το έλεγαν Τοσκάνι
της έφυγε μια μέρα
με πολύ αέρα.

Βιογραφικό σημείωμα

Όνομα: Τζέιν Τζόχαρσον

Χρονολογία γέννησης: 1975

Τόπος γέννησης: Λονδίνο

Η ζωή της: Οι γονείς της ήταν πολύ πλούσιοι και ήθελαν η κόρη τους να γίνει γιατρός. Όμως εκείνη από μικρή ηλικία έγραφε ποιήματα και ήθελε να γίνει ποιήτρια.

Είπαν για αυτήν: « Τζέιν Τζόχαρσον, η αγαπημένη μας ποιήτρια »

Έργα της: Η κυρία αυτιά, Το μεγάλο Λονδίνο

Στην περίπτωση της 5^{ης} ομάδας έχουμε ένα σύντομο τετράστιχο όπου ομοιοκαταληκτούν μόνο οι δύο τελευταίοι στίχοι. Το βιογραφικό της ετερόνυμης αυτή τη φορά ποιήτριας είναι κ αυτό λιτό και αρκετά ρεαλιστικό.

6^η ΟΜΑΔΑ

Δεν υπάρχει ομοιοκαταληξία.

*Η κυρία αυτή έχει ένα σκυλί
που του παίζει μουσική μ'ένα βιολί
κάθε βράδυ ξενυχτούν
μέσα στην τρέλα λαλούν.*

Βιογραφικό σημείωμα

Όνομα: Άντερσεν Λόχη

Χρονολογία γέννησης: 1984

Τόπος γέννησης: Νέα Υόρκη

Η ζωή του : Γεννήθηκε στη Νέα Υόρκη και
στα δεκαοκτώ του μετακόμισε στην Αθήνα.

Σπούδασε στην Ποιητική Σχολή

*των Αθηνών με το όνομα « Η ποίηση είναι η
καρδιά μας ». Είναι πολύ γνωστός ποιητής
και έχει γράψει πολλά ποιήματα.*

Τιμητικές διακρίσεις: Τέσσερα Nobel
ποίησης και λογοτεχνίας.

Είπαν για αυτόν: «Είναι φιλομαθής και
μέσα από τα ποιήματά του ανοίγει τις
καρδιές των άλλων και εμπνέει τους
ανθρώπους να ακολουθήσουν τα βήματά του
».

Έργα του : Η κυρία αυτή, Η αργόσχολη
μαθήτρια, Αντίο ζωή, Καλημέρα ζωή,
Δύσκολες αποφάσεις.

Το ποιηματάκι της τελευταίας ομάδας μας ομοιοκαταληκτεί μεν ζευγαρωτά μοιάζει όμως να προσπαθεί να στριμώξει πολλές συλλαβές σε κάθε στίχο. Ο ετερόνυμος ποιητής φαίνεται να έχει μια ήσυχη ζωή ενώ η ποίησή του είναι πολλαπλά βραβευμένη.

7.3 ΑΛΒΑΡΟ ΝΤΕ ΚΑΜΠΟΣ – ΘΑΛΑΣΣΙΝΗ ΩΔΗ

Στα πλαίσια πάντα του γλωσσικού μαθήματος, δόθηκε στους μαθητές προκειμένου να το επεξεργαστούν ατομικά το παρακάτω φύλλο εργασίας που αποτελεί την έναρξη του ποιήματος του Φερνάντο Πεσσόα « Θαλασσινή Ωδή » γραμμένο από τον ετερόνυμο Άλβαρο ντε Κάμπος.

*Μόνος, στη έρημη αποβάθρα, τούτο το καλοκαιρινό πρωινό,
κοιτάζω την είσοδο του λιμανιού, κοιτάζω το Ακαθόριστο,
κοιτάζω και χαίρομαι να βλέπω,
μικρό, μαύρο και καθαρό, ένα υπερωκεάνιο να μπαίνει στο λιμάνι.
Είναι ακόμη πολύ μακριά, ολοκάθαρο, κλασικό στο είδος του.
Αφήνει πίσω του στο μακρινό αέρα τη μάταιη γιρλάντα του καπνού του.
Μπαίνει, και το πρωί μπαίνει μαζί του, και στο ποτάμι,
ξυπνάει παντού η ζωή της θάλασσας,
υψώνονται πανιά, ρυμουλκά προχωρούν,
μικρά πλεούμενα προβάλλουν πίσω από τα πλοία που σταθμεύουν
στο λιμάνι.
Φυσάει μια ακαθόριστη αύρα.*

Θαλασσινή ωδή του Άλβαρο ντε Κάμπος (Αθήνα: Νεφέλη,2012 , σελ. 9)

- Γιατί είναι μόνος; Γράφω την εκδοχή μου...
- Δοκιμάζω ν'αλλάξω σειρά σε όποιες λέξεις και όποιους στίχους θέλω ξαναγράφοντας το ποίημα.
- Ζωγραφίζω μια εικόνα που μου έρχεται στο μυαλό διαβάζοντας το ποίημα.

Οι απαντήσεις ποικίλουν. Παρακάτω, ακολουθεί ένα δείγμα των όσων έγραψαν και ζωγράρισαν οι μαθητές.

Όσον αφορά την πρώτη ερώτηση και το γιατί είναι μόνος ο ποιητής υπάρχουν αρκετές εκδοχές με κοινή συνισταμένη την μοναξιά και η μελαγχολία που προκαλεί η απώλεια κάποιου αγαπημένου προσώπου ή η ανάγκη απομόνωσης και περισυλλογής. Ωστόσο, υπάρχουν και διαφορετικές ερμηνείες όπως η αναμονή κάποιου πλοίου. Ενδεικτικά λοιπόν παρατίθενται οι εξής απαντήσεις:

- *Είναι μόνος γιατί είναι στενοχωρημένος για κάτι και αποζητά τη μοναξιά.*
- *Είναι μόνος του γιατί περνάνε πολλά καράβια και αμάξια αλλά δεν τον βλέπουν γιατί είναι πολύ σκοτεινά.*
- *Είναι μόνος του γιατί είναι ναυτικός και ταξιδεύει χωρίς παρέα.*
- *Ο κύριος ήταν μόνος γιατί η γυναίκα του είχε πάει ένα ταξίδι και περίμενε στην αποβάθρα τη γυναίκα του.*
- *Εγώ πιστεύω πως είναι μόνος γιατί δεν έχει οικογένεια και είναι φτωχός.*
- *Εγώ πιστεύω ότι είναι μόνος γιατί είναι ακόμα πρωί και δεν έχει έρθει κανείς.*
- *Είναι μόνος επειδή δεν έχει φίλους ή οικογένεια κοντά του. Αλλά χαίρεται που είναι μόνος του γιατί απολαμβάνει τον ωκεανό και όλη τη θέα στην έρημη αποβάθρα. Ή μπορεί να έχει πεθάνει η οικογένειά του και οι φίλοι του και τώρα για να το ξεπεράσει κοιτάζει τη θέα του ωκεανού στην έρημη αποβάθρα.*
- *Θέλει να χαλαρώσει ήσυχα. Μπορεί να περιμένει κάποιο πλοίο για να ταξιδέψει κάπου. Μπορεί να χαιρετάει κάποιον που φεύγει για ταξίδι.*
- *Δεν έχει άλλους ανθρώπους συγγενείς που να ζουν.*
- *Ίσως να είναι μόνος για να τον περιβάλλει γαλήνη, ησυχία και ηρεμία. Ακόμα μπορεί να θέλει να θέλει να μείνει μόνος και να στέκεται στην αποβάθρα χωρίς να έχει κάποιον να τον αποσπά.*

- *Μπορεί να πηγαίνει ένα ταξίδι. Επειδή περίμενε πολλή ώρα του ήρθε η ιδέα να γράψει ένα ποίημα. Έγραφε ό,τι έβλεπε, ό,τι φανταζόταν και ό,τι ένιωθε.*
- *Επειδή όλοι του οι φίλοι και η γυναίκα του τον παράτησαν κι έμεινε μόνος.*
- *Εγώ θεωρώ ότι είναι μόνος γιατί είναι λυπημένος και αποφάσισε να πάει κάπου μόνος του για να σκεφτεί. Εγώ πιστεύω πως δεν είναι μόνος του, πιστεύω πως είναι μαζί με την ήρεμη και χαλαρωτική φύση. Κάθισε με τη φύση γιατί ήθελε να τον ηρεμήσει.*

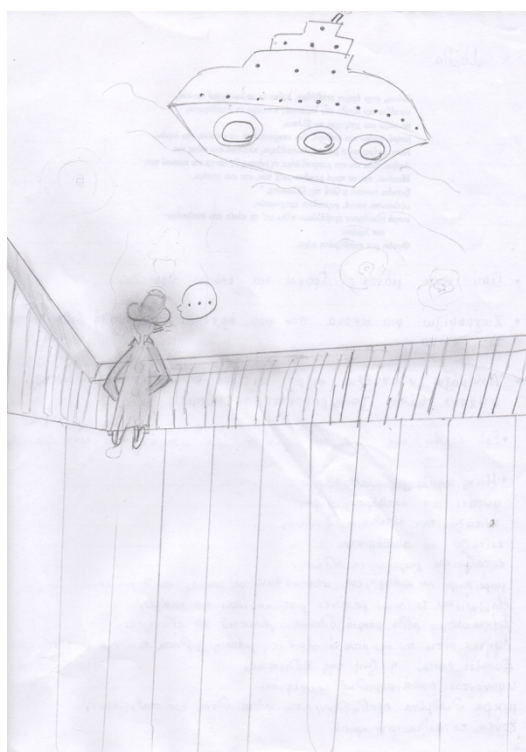
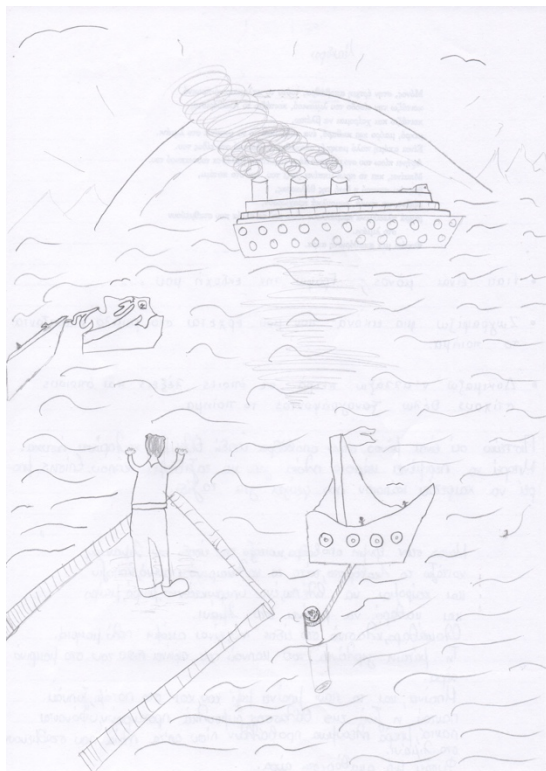
Η δεύτερη άσκηση δυσκόλεψε αρκετά τους μαθητές. Η πλειοψηφία έκανε πολύ μικρές αλλαγές αλλάζοντας τη σειρά των λέξεων μέσα στον ίδιο στίχο ή αφήνοντας το ποίημα εντελώς ανολοκλήρωτο. Υπήρξαν βέβαια και κάποιες πιο ολοκληρωμένες απόπειρες που τις αναφέρουμε εδώ.

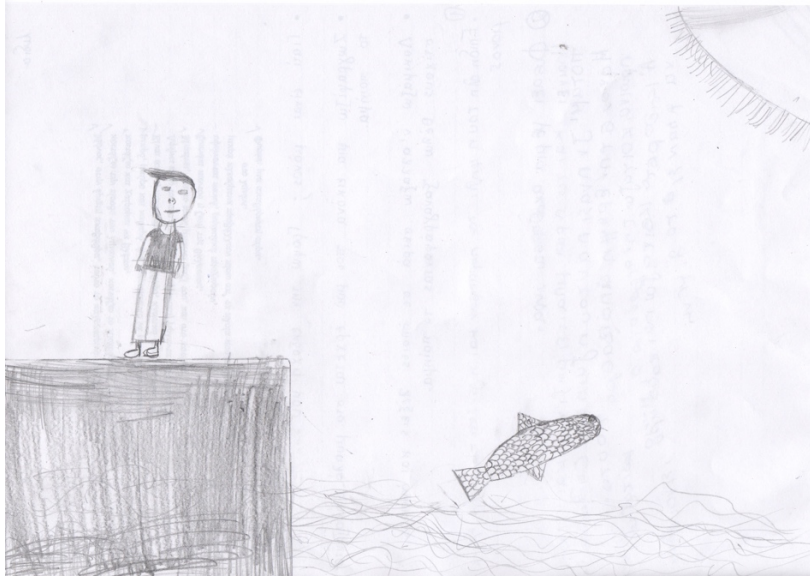
- *Μόνος στην είσοδο του λιμανιού , τούτο το καλοκαιρινό πρωινό,
κοιτάζω την έρημη αποβάθρα, κοιτάζω το λιμάνι,
κοιτάζω και χαίρομαι να βλέπω,
μικρό, μαύρο και καθαρό, ένα υπερωκεάνιο να μπαίνει στο Ακαθόριστο.
Μπαίνει και το πρωί μπαίνει μαζί του, και αφήνει πίσω του στον μακρινό αέρα
τη μάταιη γιρλάντα του καπνού του.
Είναι ακόμη πολύ μακριά, ολοκάθαρο, κλασικό στο είδος του.
Φυσάει μια ακαθόριστη αύρα, ξυπνάει παντού η ζωή της θάλασσας,
υψώνονται πανιά, ρυμουλκά προχωρούν, μικρά πλεούμενα προβάλλουν πίσω απ'τα
πλοία που σταθμεύουν στο λιμάνι.*
- *Τούτο το καλοκαιρινό πρωινό, στην έρημη αποβάθρα,
μόνος κοιτάζω και να βλέπω χαίρομαι,
του λιμανιού την είσοδο κοιτάζω, κοιτάζω το Ακαθόριστο,
καθαρό, μαύρο και μικρό να μπαίνει στο λιμάνι ένα υπερωκεάνιο.
Είναι ακόμη πολύ μακριά, κλασικό στο είδος του, ολοκάθαρο.
Αφήνει πίσω του στο μακρινό αέρα του καπνού του τη μάταιη γιρλάντα.
Μπαίνει και το πρωί μπαίνει μαζί του, και στο ποτάμι,
ξυπνάει παντού η ζωή της θάλασσας,*

*ρυμουλκά προχωρούν, υψώνονται πανιά ,
πίσω απ'τα πλοία που σταθμεύουν στο λιμάνι προβάλλουν μικρά πλεούμενα.
Μια ακαθόριστη αύρα φυσάει.*

- *Μόνος στην έρημη αποβάθρα, κοιτάζω την είσοδο του λιμανιού,
κοιτάζω το Ακαθόριστο, τούτο το καλοκαιρινό πρωινό, κοιτάζω
και χαίρομαι να βλέπω, ένα υπερωκεάνιο, μικρό, μαύρο και καθαρό
να μπαίνει στο λιμάνι.
Ολοκάθαρο, κλασικό στο είδος του, είναι ακόμη πολύ μακριά.
Τη μάταιη γιρλάντα του καπνού του αφήνει πίσω του στο μακρινό αέρα.
Μπαίνει και το πρωί μπαίνει μαζί του, και στο ποτάμι.
Ξυπνάει παντού η ζωή της θάλασσας, ρυμουλκά προχωρούν,
υψώνονται πανιά, μικρά πλεούμενα προβάλλουν πίσω απ'τα πλοία που σταθμεύουν στο
λιμάνι.
Φυσάει μια ακαθόριστη αύρα.*
- *Μόνος στην έρημη αποβάθρα, φυσάει μια ακαθόριστη αύρα,
κοιτάζω την είσοδο του λιμανιού, κοιτάζω το ακαθόριστο,
κοιτάζω και χαίρομαι να βλέπω,
μικρό, μαύρο και καθαρό, ένα υπερωκεάνιο να μπαίνει στο λιμάνι.
μπαίνει και το πρωί μπαίνει μαζί του, και στο ποτάμι.
Είναι ακόμη πολύ μακριά, ολοκάθαρο, κλασικό στο είδος του.
Αφήνει πίσω του στο μακρινό αέρα τη μάταιη γιρλάντα του καπνού του.
Ξυπνάει παντού η ζωή της θάλασσας,
υψώνονται πανιά, ρυμουλκά προχωρούν,
μικρά πλεούμενα προβάλλουν πίσω από τα πλοία που σταθμεύουν,
τούτο το καλοκαιρινό πρωινό.*

Τέλος, ακολουθούν κάποιες από τις ζωγραφιές της τελευταίας άσκησης.

7.4 ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ – Ο ΟΔΟΙΠΟΡΟΣ

Έχοντας ως στόχο την επαφή των μαθητών με τον πεζό λόγο του Φερνάντο Πεσσόα τους δόθηκε στο παρακάτω φύλλο εργασίας ένα απόσπασμα από το διήγημα « Ο οδοιπόρος » :

...Ένα σούρουπο, όπως συνήθως, παρατηρούσα την αδιάκοπη παρέλαση των αμαξιών και των πεζών. Ήταν το τέλος μιας καλοκαιρινής μέρας, μεγάλα και ελαφριά σύννεφα συσσωρεύονταν στον ορίζοντα, κι ένα ανάλαφρο αεράκι, ένα δροσερό αεράκι, έκανε τα πεύκα να σαλεύουν πίσω μου, μέσα σ'ένα υπνωτικό μουρμουρητό. Ένα υπνωτικό άρωμα, φυτικό και γλυκό, με τύλιγε, συμμετέχοντας στη γλυκύτητα που εκείνη τη στιγμή απλωνόταν πάνω από τη ζωή.

Καθώς εδώ και λίγη ώρα δεν είχε περάσει καμία άμαξα, είχα αρχίσει να αφαιρούμαι ακόμη κι από την αφηρημένη ενασχόλησή μου. Κοίταζα τον δρόμο χωρίς να το βλέπω, σκεφτόμενος κάτι άλλο, που αν με ρωτούσαν τι ήταν δεν θα ήξερα να απαντήσω. Ξαφνικά, σαν να πετάχτηκα από τον ύπνο μου, είδα έναν άντρα ντυμένο στα κατάμαυρα, να προβάλλει στη στροφή του δρόμου από τη μεριά της πόλης. Δεν ξέρω γιατί, αλλά μόλις τα μάτια μου έπεσαν πάνω του βάλθηκαν να τον εξετάζουν. Δεν ξέρω να πω κάτι περισσότερο πέρα από το ότι ήταν ένας άντρας ντυμένος στα κατάμαυρα , με πρόσωπο σοβαρό και λυπημένο , μάτια ήρεμα και παράξενα, που με αργό και ελαφρύ βήμα ακολουθούσε το δρόμο.

Όταν έφτασε μπροστά από το σημείο όπου βρισκόμουν, σήκωσε τα μάτια του και με ρώτησε δεν ξέρω τι, γιατί τόσο ήμουν όλος μάτια ώστε δεν τον άκουγα -στο οποίο απάντησα κάτι που επίσης δεν θυμάμαι...

Φερνάντο Πεσσόα, Ο οδοιπόρος (Αθήνα: Νεφέλη, 2010)

- Τι πιστεύετε πως είπε ο άντρας με τα μαύρα στον ήρωα;
- Δοκιμάστε να γράψετε μια άλλη εκδοχή της ιστορίας με αφηγητή αυτή τη φορά τον άντρα με τα μαύρα.

Στην πρώτη ερώτηση, οι πιο πολλοί μαθητές έδωσαν αρκετά σύντομες απαντήσεις με κοινή θεματική όπως μια απλή ερώτηση από την πλευρά του άντρα με τα μαύρα για το τι μπορεί να σκεφτόταν το αφηρημένο αγόρι, για το πού μπορεί να βρει ταξί, πώς μπορεί να πάει κάπου, για το όνομα του αγοριού ή για το πού βρίσκεται η εκκλησία μιας και πρέπει να πάει σε κηδεία. Το τελευταίο στοιχείο της κηδείας επαναλήφθηκε από πολλούς ή εντοπίστηκε σε απαντήσεις μαθητών στη δεύτερη ερώτηση. Προφανώς αρκετά παιδιά θεώρησαν ότι τα μαύρα ρούχα του άγνωστου άντρα υποδηλώνουν πένθος, κάτι το οποίο δικαιολογεί ενδεχομένως το σοβαρό και λυπημένο πρόσωπό του. Η ερώτηση αυτή φάνηκε να δυσκολεύει τους μαθητές ως προς την αλλαγή του αφηγητή. Δεν ήταν λίγοι εκείνοι που αν και προσπάθησαν δουλεύοντας με όρεξη, δεν κατάφεραν εν τέλει να αφηγηθούν την ιστορία από άλλη σκοπιά δίνοντας εύγλωττα μεν γραπτά από τα οποία όμως δεν έβγαινε νόημα. Ακολουθούν κάποια δείγματα απαντήσεων στη συγκεκριμένη ερώτηση:

- *Κόντευε να βραδιάσει ενώ εγώ ήμουν στο νεκροταφείο για την κηδεία της γυναίκας μου. Είχα κάτσει πολλή ώρα εκεί και σκεφτόμουνα. Μετά από λίγο πήρα την απόφαση να γυρίσω σπίτι. Καθώς γυρνούσα, ήταν το τέλος μιας καλοκαιρινής μέρας, δεν είχα καμιά όρεξη να πάρω μέρος στο καρναβάλι όπως κάθε χρόνο. Κάποια στιγμή βλέπω ένα αγοράκι να κάθεται στην αυλή του σπιτιού του και να με κοιτάζει οπότε εγώ πάω και του μιλάω.*
 - *Γεια σου μικρέ, τι κάνεις εδώ έξω μόνος;*
 - *Τίποτα. Βλέπω την παρέλαση.*
 - *Πώς νιώθεις που αρχίζουν τα σχολεία;*
 - *Ε, εντάξει, δε με νοιάζει και πολύ. Εσείς γιατί είστε λυπημένος;*
 - *Γιατί τώρα ήμουν στην κηδεία της γυναίκας μου.*
 - *Συλλυπητήρια.*
 - *Ευχαριστώ. Γεια σου μικρέ.*
 - *Γεια σας.*
- *Ένα ανοιξιάτικο απόγευμα γύριζα από το καφεενείο στο σπίτι μου μετά τον απογευματινό μου καφέ. Σήμερα ο καιρός ήταν ωραίος, ένα δροσερό και γλυκό αεράκι έκανε τα φύλλα των δέντρων να σαλεύουν. Είχε αρχίσει να σκοτεινιάζει όταν είδα ένα μικρό σκεφτικό αγόρι να κάθεται στο πεζοδρόμιο. Εγώ τον ρώτησα πώς τον λένε και τι σκεφτόταν αλλά εκείνος δεν μου απάντησε. Μπορεί να μην ήθελε να μου απαντήσει αλλά ίσως να μην άκουσε. Αφού δεν μου απάντησε εγώ συνέχισα τον δρόμο μου και έφτασα στο σπίτι.*

- Ένα δειλινό, μαγευτικό, που πρώτη φορά είδα. Ήμουν καινούριος στην πόλη όμως με το που την είδα απλά την ερωτεύτηκα. Το δειλινό άρχισε να σκεπάζεται με σκοτάδι. Όμως επειδή είχα έρθει εδώ για έναν πολύ τραγικό λόγο έπρεπε να φύγω βιαστικά. Έτσι όταν είδα ένα πανέμορφο, καταπράσινο και μεγάλο σπίτι με ανοιχτή την πόρτα μπήκα μέσα και ρώτησα:
 - Γεια σας, ξέρετε που θα βρω ταξί;
 Ο άνδρας που ήταν μέσα μου απάντησε:
 - Καλά είμαι, εσύ;
 Δεν του είπα γιατί θέλω ταξί όμως δεν μπορώ να το κρύβω άλλο. Ο αδελφός μου ο Πατσίνιο πέθανε και η κηδεία του είναι σε λίγο.
- Ένα σούρουπο παρατηρούσα ένα σπίτι στο οποίο καθότανε ένα παιδί στο μπαλκόνι και κοίταζε την παρέλαση των αμαζιών και των πεζών. Δεν μπορούσα να καταλάβω τι έκανε και γι' αυτό εμφανίστηκα μπροστά του για να τον ρωτήσω με ένα βλέμμα σοβαρό, λυπητερό. Εκείνο σαν να με φοβόταν αλλά εγώ πλησίασα. Το αγόρι με κοίταζε και προσπαθούσε να αναγνωρίσει ποιος είμαι, έτσι ώστε όταν τον ρώτησα τι έκανε μου απάντησε αφηρημένα λες και δε μου έδινε σημασία και μετά...
- Ένα δειλινό περπατούσα σε ένα στενό κι έψαχνα πως να πάω στην εκκλησία. Καθώς βάδιζα στην καλοστρωμένη πίσσα, χάζενα τα πουλιά που τραγουδούσαν πάνω στα κλαδιά των δέντρων και τα λουλούδια που χόρευαν στο απαλό αεράκι της άνοιξης. Πέρασα από αρκετά καταστήματα, μαγαζάκια και πλατείες αλλά πουθενά η εκκλησία. Μετά έστριψα στη διασταύρωση και βρέθηκα να βαδίζω στον κεντρικό δρόμο. Λίγο παρακάτω βρήκα ένα σπιτάκι κι έναν άντρα να κάθεται στον κήπο. Τον πλησίασα και ρώτησα πώς να πάω για την εκκλησία αλλά εκείνος δεν μου απάντησε...

ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το θέμα της παρούσας εργασίας ήταν η διερεύνηση της πρόσληψης του ποιητικού και συγγραφικού έργου του Φερνάντο Πεσσόα από το ελληνικό αναγνωστικό κοινό αλλά και τον έντυπο - ηλεκτρονικό τύπο. Εκτός από τα βιογραφικά στοιχεία του ποιητή και τη θέση του στη σύγχρονη Πορτογαλία, μας απασχόλησε η φήμη του Φερνάντο Πεσσόα στην Ελλάδα, το πλήθος των μεταφρασμένων έργων του στη χώρα μας, η εικόνα που έχουν οι συστηματικοί και μη μεταφραστές του για εκείνον καθώς και ο αντίκτυπος του έργου του σε Έλληνες καλλιτέχνες όπως εκφράστηκε μέσω της ενασχόλησής τους με αυτό ή μέσα από τις δημιουργίες τους. Επιχειρήθηκε επίσης να εξεταστεί η συχνή σύγκριση του Πορτογάλου με τον αλεξανδρινό ποιητή Κ.Π. Καβάφη αλλά και το εκδοτικό ρεκόρ που παρουσιάζει στη χώρα μας το βιβλίο «Ο Αναρχικός τραπεζίτης». Τέλος, προτείνεται μια δουλεμένη ήδη στην πράξη προσέγγιση επιλεγμένων αποσπασμάτων ποιημάτων και πεζών του Φερνάντο Πεσσόα ως αφορμή ασκήσεων δημιουργικής γραφής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση που απευθύνεται σε μαθητές της πέμπτης και έκτης τάξης του δημοτικού σχολείου.

Συνοπτικά, μεταφρασμένα στα ελληνικά κυκλοφορούν τα βιβλία: Τα ποιήματα του Αλμπέρτο Καέιρο, Το βιβλίο της ανησυχίας, Ο Αναρχικός τραπεζίτης, Χωρίς μάσκες, Ο ναυτικός, Η ώρα του διαβόλου, Γράμματα στην Οφέλια, Ηρόστρατος: Η αναζήτηση της αθανασίας, Εγώ και οι άλλοι, Θαλασσινή ωδή του Άλβαρο ντε Κάμπος, Marginalia: Αφορισμοί και Αποφθέγματα, Η αγωγή του στωικού, Λογοτεχνικά δοκίμια, Αντίνοος, ΠεσσόΑ-Ω, Fernando Pessoa / Ultimatum: Η ηθική της δύναμης και άλλα σημαντικά κείμενα, Ο οδοιπόρος, Λισαβόνα:Τι πρέπει να δει ο επισκέπτης, Σημειώσεις στη μνήμη του δασκάλου μου Καέιρο, Ποιήματα, Υπόθεση Βάρκας, Κλεμμένη περγαμηνή, Αστυνομικές Ιστορίες από το βιβλίο Κουαρέσμα ο Αποκρυπτογραφητής, Ο ερημίτης του Μαύρου Βουνού :Συμβουλές, αξιώματα και τρόποι του καλώς ονειρεύεσθαι, Ο δρόμος του φιδιού, Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο, Τα ποιήματα του Άλβαρο ντε Κάμπος, , Η ουσία του εμπορίου, Το μπερδεμένο κουβάρι, Ω Λισαβόνα σπίτι μου. Ποιήματα και πεζά του Φερνάντο Πεσσόα συμπεριλαμβάνονται επίσης σε αρκετές ανθολογήσεις οι οποίες αναφέρονται αναλυτικά στο σχετικό κεφάλαιο που προηγήθηκε. Τα περισσότερα από τα παραπάνω έργα γνώρισαν στη χώρα μας περισσότερες από μία εκδόσεις και μεταφράσεις από τον ίδιο ή διαφορετικό εκδοτικό οίκο έχοντας τον ίδιο ή παρεμφερή - με τον αρχικό - τίτλο. Κορυφαίο ωστόσο βιβλίο σε αριθμό επανεκδόσεων είναι αδιαμφισβήτητα ο Αναρχικός τραπεζίτης (οκτώ έντυπες / μία σε μορφή e-book) καθώς και το εμβληματικό Βιβλίο της ανησυχίας (τέσσερις εκδόσεις) .

Πολυάριθμοι είναι και οι μεταφραστές του έργου του Φερνάντο Πεσσόα στα ελληνικά. Κάποιοι μετέφρασαν απευθείας από την πορτογαλική γλώσσα τα έργα του ενώ άλλοι από τα αγγλικά, τα γαλλικά, τα ισπανικά και τα γερμανικά. Φίλιππος Δ.Δρακονταειδής, Σόνια Κουμαντάρου, Αντώνης Γκίκας, Γιάννης Κοιλής, Άννυ Σπυράκου, Αλέξανδρος Βέλιος, Μανώλης Βιρβιδάκης – Άντζη Σιγούρου, Ανδρέας Παγουλάτος, Μαρία Παπαδήμα, Χάρης Βλαβιανός, Βασίλης Πουλάκος, Μαρία Ζ.Παπαδοπούλου, Κώστας Λάνταβος, Γιάννης Σουλιώτης, Αθανάσιος Τσακνάκης, Κων/νος Αρμάος, Έντσο Ρέις Μειρά, Θάνος Καραγιαννόπουλος. Ανάμεσά τους ο Β.Πουλάκος, ο Γ.Σουλιώτης, ο Χ.Βλαβιανός και η Μ.Παπαδήμα αποδεικνύονται οι πιο συστηματικοί μεταφραστές του Πορτογάλου με την τελευταία να κατέχει τα πρωτεία.

Μελετώντας το κεφάλαιο όπου καταγράφονται όλες οι εκδηλώσεις με στόχο να αποδώσουν το έργο του Πεσσόα ή που εμπνεύστηκαν από αυτό, αξίζει να σταθούμε στο γεγονός ότι καλύπτουν όλο το φάσμα των τεχνών. Δημιουργοί καταξιωμένοι ή και εκκολαπτόμενοι από τον χώρο του θεάτρου, του κινηματογράφου, των εικαστικών, της μουσικής, του χορού, της performance, ακόμα και της stand-up κωμωδίας, εκφράζονται, εμπνέονται, βρίσκουν σημεία ταύτισης ή προσπαθούν να μας φέρουν με τον δικό τους μοναδικό τρόπο πιο κοντά στο έργο και την κοσμοθεωρία του Φερνάντο Πεσσόα. Να τονίσουμε σε αυτό το σημείο πως χώρος διεξαγωγής των παραπάνω δεν είναι μόνο η Αθήνα. Αρκετές από τις παραστάσεις και εκδηλώσεις διοργανώθηκαν στη Θεσσαλονίκη αλλά και στο Ηράκλειο της Κρήτης, στην Ερμιόνη κ.α. Αποδεικνύεται πως το ελληνικό κοινό παρακολουθεί με αμείωτο ενδιαφέρον οτιδήποτε αφορά τον Πορτογάλο ποιητή, οι παραστάσεις που τον αφορούν συνεχίζονται για περισσότερες από μία σεζόν (όπως συνέβη με το έργο « Η ώρα του διαβόλου » του Γρ.Αποστολόπουλου στη Θεσσαλονίκη ή με το πρόσφατο « Pessoa » του Θ.Ακοκαλίδη στην Αθήνα) ενώ τα βιβλιοπωλεία και οι χώροι όπου παρουσιάζονται τα βιβλία του ή διοργανώνονται συζητήσεις γύρω από το έργο του γεμίζουν ασφυκτικά.

Τέλος, στο δημιουργικό μέρος της εργασίας παρατίθενται ως πρόταση διδασκαλίας τέσσερα φύλλα εργασίας τα οποία δουλεύτηκαν από μαθητές της πέμπτης τάξης δημοτικού σχολείου της Ανατολικής Αττικής, απευθύνονται όμως και σε μαθητές της έκτης. Εκτός από την εισαγωγική ερώτηση-άσκηση « Τι είναι Πεσσόα; », για τα υπόλοιπα φύλλα εργασίας επιλέχθηκαν ποιήματα από τη συλλογή ποιημάτων « Τα ποιήματα του Αλμπέρτο Καίριο », τη « Θαλασσινή ωδή του Άλβαρο ντε Κάμπος » και ένα απόσπασμα από το διήγημα « Ο οδοιπόρος ». Στόχος, να διερευνηθεί αν και κατά πόσο οι μαθητές των μεγάλων τάξεων του δημοτικού σχολείου είναι έτοιμοι να έρθουν σε επαφή με το έργο του Φερνάντο Πεσσόα. Η κατανόηση βέβαια του ποιητικού του σύμπαντος από μαθητές αυτών των ηλικιών είναι πιο

σύνθετη και παρουσιάζει δυσκολία σίγουρα όμως δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την πιθανή τέρψη από την ελάχιστη τριβή των παιδιών με το έργο του ποιητή. Εξάλλου οι στοχευμένες ασκήσεις δημιουργικής γραφής που προτείνονται συντελούν προς αυτή την κατεύθυνση ενώ οι μαθητές φάνηκαν να γοητεύονται αρκετά και να κινητοποιούν τη φαντασία τους όταν κατόπιν συζήτησης σχετικά με το ποιος είναι τελικά ο Φερνάντο Πεσσόα και το πλήθος ετερώνυμων του ποιητών, κλήθηκαν να δημιουργήσουν οι ίδιοι τον δικό τους ετερώνυμο ποιητή στα πλαίσια συγκεκριμένης άσκησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αθανασοπούλου, Μ. (2015). Συνομιλώντας με τους Αλμπέρτο Καέιρο και Φερνάντο Πεσσόα. Αθήνα: Γκοβόστη.

Ακρίβος, Κ. (2013). Αλλάζει πουκάμισο το φίδι. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Αντωνιάδης, Γ. (2015). Ο αναρχικός τραπεζίτης-Φερνάντο Πεσσόα: Κριτική βιβλίου. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.culturenow.gr/o-anarxikos-trapeziths-fernanto-pessoa-kritikh-vivlioy/> (7/3/2018).

Αρκουδέας, Κ. (2000). Όλες οι μέρες Κυριακή. Αθήνα: Κέδρος.

Βαγενάς, Ν. (2008). Ο Καβάφης , ο Μπόρχες και ο Πεσσόα. « Το Βήμα » .

Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/o-kabafis-o-mporxes-kai-o-pessoa/> (20/3/2019).

Βέης, Γ. (2014). Φερνάντο Πεσσόα.Με πόσους άραγε εαυτούς γραφόμαστε; « Η Αυγή ». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.avgi.gr/article/5130518/fernanto-pessoa-me-posous-cautous-arage-grafomaste-> (9/3/2018).

Βελέντζα,Κ., Χειμωνάς,Θ., Γλυκοφρύδης,Γ., Γεωργαντή,Σ.&Γάκος, Σ. (2014). Διαβάσαμε και σας προτείνουμε βιβλία για το καλοκαίρι. Literature. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.literature.gr/diavasame-ke-sas-protinoume-vivlia-gia-to-kalokeri-by-literature-gr-2014/> (8/3/2018).

Βιστωνίτης, Α. (2014). Ο Πεσσόα και το σύμπαν των ετερωνύμων. « Το Βήμα »/ « Βιβλία ». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.tovima.gr/2014/10/25/books-ideas/o-pesoa-kai-to-sympan-twn-eterwnymwn/> (7/3/2018).

Βιστωνίτης, Α. (2008). Ζώντας σαν ένας άλλος. « Το Βήμα »/ « Βιβλία ».

Γιαννακόπουλος, Χ. (2014). Με το κορμί ξαπλωμένο στην πραγματικότητα. « Η Εφημερίδα των συντακτών ».

Γκίκα, Ε. (2014). Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΕ ΤΙΣ ΜΑΣΚΕΣ ή ο άνθρωπος που επινόησε τον εαυτό του. Fractal. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.fractalart.gr/fernando-pessoa/> (7/3/2018).

Δανιήλ, Α. (2014). Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο. Diastixo. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://diastixo.gr/kritikes/meletesdokimia/2975-ena-poli-prototipo-dipno>

Δανιήλ, Α. (2014). Τα ποιήματα του Άλβαρο ντε Κάμπος. Diastixo. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://diastixo.gr/kritikes/poihsh/3254-alvaro-de-kampos> (8/3/2018).

Δανιήλ, Α. (2014). Τα ποιήματα του Αλμπέρτο Καέιρο. Diastixo. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://diastixo.gr/kritikes/poihsh/3203-pessoa-gutenb> (7/3/2018).

Δανιήλ, Α. (2016). Ο αναρχικός τραπεζίτης. Diastixo. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://diastixo.gr/kritikes/xenipezograpia/5675-o-anarxikos-trapezitis-fernand-pessoa> (28/2/2018)

Δανιήλ, Α. (2014). Ηρόστρατος. Diastixo. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://diastixo.gr/kritikes/meletesdokimia/2907-irostratos-pessoa>

Ζιόβας, Γ. (2018). Το τραγούδι της συμφιλίωσης και του πολέμου. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.

Ζουμπουλάκης, Ι. (2009). Ο Καβάφης, ο Πεσσόα και το κινηματογραφικό ψέμα που γοητεύει. « Το Βήμα » . Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.tovima.gr/2009/04/10/culture/o-kabafis-o-pesoa-kai-to-kinimatografiko-psema-poy-goiteyei/> (8/2/2019).

Καλαμαράς, Β. (2010). Μαφίες, σε ανθρώπινα μεγαλεία τόπων. «Ελευθεροτυπία»/ «Βιβλιοθήκη». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=18/12/2010&id=233644> (8/3/2018).

Κάσσοι, Β. (2007). Ατελεύτητο Τέλος. Κείμενα για την Ποίηση. Αθήνα: Ίνδικτος.

Κουζέλη, Λ (2011). Η « Ιθάκη » του Πεσσόα. « Το Βήμα »/ « Βιβλία ».

Κουμαριανού, Μ (2014). Τόνος στη γαλήνη. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://diastixo.gr/logotexnikakeimena/poihsh/2059-poihsi-koumarianoy> (12/6/2019).

Κουμούτση, Π. (2017). Η τυραννία της εξουσίας του χρήματος. Fractal. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.fractalart.gr/o-anarxikos-trapezitis/> (28/2/2018).

Λασκαράτος, Α. (2011). Ο οδοιπόρος. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.protagon.gr/epikairota/politismos/o-odoiporos-fernanto-pessoa-nefeli-7959000000> (8/3/2018).

Λυδάκη, Α. (2016). Αναρχικός στη θεωρία και στην πράξη. « Το Βήμα » / « Βιβλία». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.tovima.gr/2016/12/02/books-ideas/anarxikos-kai-sti-thewria-kai-stin-praksi/> (28/2/2018)

Μανδηλαρά, Τ. (2014). Εγώ, ένας άλλος. LiFO. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.lifo.gr/mag/features/4276> (8/3/2018).

Μαντζάνας, Θ. (2017). Μιχάλης και Παντελής Καλογεράκης: « Είμαστε λάτρεις της ποιητικής εξομολόγησης...». « Η Αυγή ». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.avgi.gr/article/10973/7849696/-eimaste-latreis-tes-poietikes-exomologeses-> (15/2/2018).

Μαρίνος, Δ. (2015). Ο ποιητής γυμνός, ερωτευμένος, τσακισμένος. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: https://www.diavasame.gr/page.aspx?itemID=PPG1396_2268 (8/3/2018).

Μοδινός, Μ. (2014). Νέοι και κλασικοί στις προθήκες. «Τα Νέα »/ «Βιβλιοδρόμιο». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.tanea.gr/2014/12/11/lifearts/neoi-kai-klasikoi-stis-prothikes/> (9/3/2018).

Μοδινόζ, Μ. (2014). Κλασικά, ημικλασικά και εκπλήξεις. «Τα Νέα »/ «Βιβλιοδρόμιο». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.tanea.gr/2014/06/27/lifearts/klasika-imiklasika-kai-ekplikseis/>

Μπαμπασάκης, Γ.Ι. (2014). Συμβάντα και αναφορές με τη μορφή της αλφαβήτας. LiFO. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.lifo.gr/mag/columns/6706>

Μπασιτιά, Μ. (2011). Είπες Rilke ή Rilken . Αθήνα: Γαβριηλίδης.

Μπασκόζος, Γ. (2014). Μαρία Παπαδήμα: Ο Πεσσόα στην εποχή της υποψίας. « Ο αναγνώστης »». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.oanagnostis.gr/%CE%BC%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%80%CE%B1%CF%80%CE%B1%CE%B4%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CE%BF-%CF%80%CE%B5%CF%83%CF%8C%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%80%CE%BF%CF%87%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82/> (8/3/2018).

Νικολαΐδου, Σ. (2011). Εμείς και οι « Άλλοι ». «Τα Νέα »/ «Βιβλιοδρόμιο».

Ξένιος, Ν. (2014). Πεσσόα: Ο ποιητής με τα πολλά προσωπεία. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.bookpress.gr/kritikes/xeni-pezografia/fernando-pessoa-grammata-stin-ofelia-irostratos-ena-polu-prosopiko-deipno> (8/3/2014).

Ξένιος, Ν. (2015). Ίδιος με τον Θεό. Ποιητική, 16, 297-302.

Ξένιος, Ν. (2014). Τοπία μιας νυχτερινής ψυχής. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.bookpress.gr/kritikes/poiisi/pessoa-fernando-gutenberg-ta-poiimata-tou-almperto-kaeiro-ta-poiimata-tou-albaro-nte-kampos> (7/3/2018).

Ξένος, Στ. (2012). Ο οδοιπόρος. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: www.diavasame.gr (19/4/2018).

Παλάζης, Δ. (2010). Φερνάντο Πεσσόα. Το Βιβλίο της Ανησυχίας. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο:

<https://dimitrispalazis.wordpress.com/2010/04/07/%CF%86%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%BF-%CF%80%CE%B5%CF%83%CF%83%CF%8C%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%AF%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B7%CF%83%CF%85%CF%87/> (19/4/2018).

Παπαδήμα, Μ. (2003). « Κ.Π.Καβάφης-Φ.Πεσσόα: συμπίπτουσιν γαρ αλλήλοις οι ποιηταί ». Νέα Εστία, 1761, 666-682.
<http://www.ekebi.gr/magazines/showimage.asp?file=183160&code=1627&zoom=800>

Παπαδήμα, Μ. (2009). Ένας ακόμη « αναρχικός τραπεζίτης » του Πεσσόα. « Η Καθημερινή »/ « Τέχνες και Γράμματα ».

Παπαδήμα, Μ. (2011). Κ.Π.Καβάφης- Φ.Πεσσόα: το χρονικό ενός μύθου. The Athens Review of books, 16, 21-22

Παπασπύρου, Σπ. & Σπίνου, Π. (2011). « Οδοιπορικό αυτογνωσίας από τον Φερνάντο Πεσσόα. « Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία »/ Ένθετο «Επτά» . Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=06/03/2011&id=256793> (8/3/2018)

Περαντωνάκης, Γ. (2015). Επιστροφή στους κλασικούς. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.bookpress.gr/kritikes/xeni-pezografia/2014-klasika-erga-epanekdidontai> (8/3/2018).

Πεσσόα, Φ. (1997). Το βιβλίο της ανησυχίας Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Πεσσόα, Φ.(2006α). Ο αναρχικός τραπεζίτης. Αθήνα: Εξάντας.

Πεσσόα, Φ. (2006β). Εγώ και οι « άλλοι ». Αθήνα: Printa.

Πεσσόα, Φ. (2006γ). Αντίνοος. Αθήνα: Αρμός.

Πεσσόα, Φ. (2007). Πίσω από τις μάσκες, σημειώσεις ενός λαθρεπιβάτη της ζωής. Αθήνα: Ροές.

Πεσσόα, Φ. (2009). Ο αναρχικός τραπεζίτης. Και πέντε διάλογοι για την τυραννία. Αθήνα: Παρουσία.

Πεσσόα, Φ. (2010). Ο οδοιπόρος. Αθήνα: Νεφέλη.

Πεσσόα, Φ. (2011α). Η ώρα του διαβόλου. Αθήνα: Νεφέλη.

Πεσσόα, Φ. (2011β). Ποιήματα. Θεσσαλονίκη: Βιβλιοβάρδια.

Πεσσόα, Φ. (2012). Θαλασσινή ωδή του Άλβαρο ντε Κάμπος. Αθήνα: Νεφέλη.

Πεσσόα, Φ. (2014α). Ηρόστρατος: Η αναζήτηση της αθανασίας . Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.

Πεσσόα, Φ. (2014β). Ένα πολύ πρωτότυπο δείπνο. Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.

Πεσσόα, Φ. (2014γ). Γράμματα στην Οφέλια. Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.

Πεσσόα, Φ. (2014δ). Τα ποιήματα του Αλμπέρτο Καέιρο. Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.

Πεσσόα, Φ. (2014ε). Τα ποιήματα του Άλβαρο ντε Κάμπος. Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.

Πεσσόα, Φ. (2015α). Ο αναρχικός τραπεζίτης [e-book]. Αθήνα: Μίνωας.

Πεσσόα, Φ. (2015β). Ο αναρχικός τραπεζίτης. Αθήνα: Μίνωας.

Πεσσόα, Φ. (2015γ). Marginalia : Αφορισμοί και Αποφθέγματα. Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.

Πεσσόα, Φ. (2015δ). Η ουσία του εμπορίου. Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.

Πεσσόα, Φ.(2016α). Ο αναρχικός τραπεζίτης. Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.

Πεσσόα, Φ. (2016β). Ω Λισαβόνα, σπίτι μου! Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.

Πεσσόα, Φ. (2017). Ο Αναρχικός τραπεζίτης. Θεσσαλονίκη: Βιβλιοβάρδια.

Πεσσόα, Φ. (2018). Ο Αναρχικός τραπεζίτης. Αθήνα: Οξύ.

Πιμπλής, Μ. (2015). Και αναρχικός και τραπεζίτης; «Τα Νέα »/ «Βιβλιοδρόμιο». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.tanea.gr/2015/01/22/lifearts/kai-anarxikos-kai-trapezitis/> (9/3/2018).

Σαϊνης, Α. (2014). Ο « κανένας » με τα χίλια πρόσωπα. « Η Εφημερίδα των συντακτών».

Σαμαράς, Θ. (Stand-up κωμικός). Cain για Φερνάντο Πεσσόα (βίντεο). Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.youtube.com/watch?v=xEQUsk4pjdI> (11/6/2019).

Σουλιώτης, Γ. (2009). Κ.Π.Καβάφης-Φερνάντο Πεσσόα. Τα εξαίσια όργανα του μυστικού θιάσου. Αθήνα: Μεταίχμιο (Αντικριστοί Καθρέφτες).

Σπίνου, Π. (2011). Μια εποχή, μια ιστορία. « Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία »/Ένθετο «Επτά». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=18/12/2011&id=332644> (11/3/2018).

Σταμάτης, Α. (2015). Όλα στο δείπνο έμοιαζαν κανονικά. «Τα Νέα »/ «Βιβλιοδρόμιο». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://www.tanea.gr/2015/07/16/lifearts/ola-sto-deipno-emoiazan-kanonika/>(8/3/2018).

Στάμος, Γ. (2014). Τα τρία πρόσωπα του Φερνάντο Πεσσόα. « Ελευθεροτυπία ». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=24/05/2014&id=431986> (8/3/2018).

Στεργιόπουλος, Α. (2015). Πριν τη λευκή σελίδα « Ο αναρχικός τραπεζίτης » του Φερνάντο Πεσσόα. Το Περιοδικό για τη διατάραξη της κοινής ησυχίας. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.toperiodiko.gr/%CF%80%CF%81%CE%B9%CE%BD-%CF%84%CE%B7-%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1-%CE%BF-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%80/#.XNa12JMzYW0> (7/3/2018).

Σχινά, Κ. (2011). Φυγή χωρίς τέλος από έναν κόσμο σ'έναν άλλο. « Η Καθημερινή »/ « Τέχνες και Γράμματα ».

Τοπάλη, Μ. (2011). Η Μαρία, ο Ποιητής και ο Διάβολος. « Η Καθημερινή »/ « Τέχνες και Γράμματα ».

Τοπάλη, Μ. (2012). Ύμνος στο αρχέτυπο του ταξιδιού. « Η Καθημερινή »/ « Τέχνες και Γράμματα ».

Φύσσας, Δ. (2015). Η Λισαβόνα του Πεσσόα, ο Πεσσόα της Λισαβόνας. The Athens Voice. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: https://www.athensvoice.gr/life/travel/abroad/93207_h-lisavona-toy-pesoa-o-pesoa-tis-lisavonas (25/2/2019).

Φύσσας, Δ. (2008). Οι αστικοί χώροι είναι ποίηση από μόνοι τους, Ποιήματα 1972-2007 . Αθήνα : Γιαου Κε..

Φύσσας, Δ. (2016α) . Ο σωστός αναρχικός τραπεζίτης ξαναχτυπά. The books' journal, 70, 89.

Φύσσας, Δ. (2016β). Το ποιητικό σύμπαν του Άλβαρο ντε Κάμπος, κατά κόσμον Πεσσόα. « Η Καθημερινή » / « Τέχνες και Γράμματα ». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.kathimerini.gr/844785/article/politismos/vivlio/to-poihtiko-sympan-toy-alvaro-n-te-kampos-kata-kosmon-pesoa> (7/3/2018).

Χρίστη, Β. (2015). Ο αναρχικός τραπεζίτης. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: https://www.diavasame.gr/page.aspx?itemID=PPG1386_2034 (7/3/2018).

Χρυσοστομίδης, Α. (2014). Βιβλία για το φετινό καλοκαίρι. « Η Αυγή ». Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.avgi.gr/article/3466389/biblia-gia-to-fetino-kalokairi-3-> (10/3/2018).

Ivanovic, V. (2011). Τα μπαούλα των ποιητών και τα αφηγηματικά ετερόνυμα του Πεσσόα. The Athens Review of Books, 16, 18-20.

Tabucchi, A. (1999). Οι τρεις τελευταίες μέρες του Φερνάντο Πεσσόα. Ένα παραλήρημα. Αθήνα: Άγρα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Arquivo Pessoa <http://arquivopessoa.net/>

Casa Fernando Pessoa <https://www.casafernandopessoa.pt/pt/cfp/casa>

Papadima, M. (2013). Pessoa chez les Grecs: une histoire de famille. Synergies Pologne n° 10, 133-141. <https://gerflint.fr/Base/Pologne10/papadima.pdf>

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Φερνάντο Πεσσόα θεωρείται ένας από τους κορυφαίους ποιητές της Πορτογαλίας. Το πλούσιο έργο του ανακαλύφθηκε και αναγνωρίστηκε μετά το θάνατό του ενώ μέχρι σήμερα έχει μεταφραστεί σε περισσότερες από τριάντα γλώσσες μεταξύ των οποίων και η ελληνική. Η παρούσα εργασία προσπαθεί να διερευνήσει την υποδοχή που επεφύλαξε το ελληνικό αναγνωστικό κοινό στο έργο του από το 1980 και μετά όπου άρχισαν να κυκλοφορούν τα βιβλία του μεταφρασμένα στα ελληνικά. Ποια έργα του μεταφράστηκαν πρώτα και ποια συνεχίζουν ακόμα να αναμεταφράζονται και να κυκλοφορούν στα βιβλιοπωλεία ; Το ελληνικό κοινό εκφράζει συγκεκριμένες προτιμήσεις για τα βιβλία του; Αναλύεται η υποδοχή του από τον ελληνικό τύπο, έντυπο και ηλεκτρονικό αλλά και οι επιδράσεις του σε Έλληνες δημιουργούς όλου του καλλιτεχνικού φάσματος μέσω καταγραφής εκδηλώσεων και συνεντεύξεις. Ποιοι είναι οι Έλληνες μεταφραστές του και ποια η γνώμη τους για τον Πορτογάλο; Γιατί τον συγκρίνουν διαρκώς με τον Κωνσταντίνο Καβάφη; Τέλος, εξετάζεται το κατά πόσο οι μαθητές των δύο τελευταίων τάξεων του δημοτικού σχολείου είναι έτοιμοι να έρθουν σε επαφή με το έργο του Φερνάντο Πεσσόα μέσα από ασκήσεις δημιουργικής γραφής βασισμένες σε αποσπάσματα ποιημάτων και πεζών του.

Λέξεις – κλειδιά : Φερνάντο Πεσσόα, ποιήματα, δημιουργική γραφή, ασκήσεις, θαλασσινή ωδή, οδοιπόρος, συνέντευξη, άρθρα, συγγραφέας, αναρχικός τραπεζίτης

ABSTRACT

Fernando Pessoa is considered one of the most significant Portuguese poets. Big part of his work was discovered and acknowledged after his death. Until nowadays he has been translated to more than 30 languages, amongst them, also in Greek. This thesis attempts to explore how the Greek reading community interpreted his work, since 1980, when its translation in Greece began. Which of his works were firstly translated and which ones are still translated and are available on bookstores? Is the Greek reading community showing certain preferences for some of his works? In this thesis is analyzed not only how the Greek media welcomed his work, but also how his work influenced Greek poets and writers, as this is recorded via variant events and interviews. Which are his translators in Greece and which is their opinion about Fernando Pessoa? Why is he constantly compared to Konstantinos Kavafis? At the end, is inquired how much the older students of the two last classes in primary schools are ready to get in touch with the work of Fernando Pessoa, using creative writing exercises based in different extracts of his poems and his writings.

Keywords: Fernando Pessoa, poems, creative writing, exercises, the maritime ode, the wayfarer, interview, articles, writer, the anarchist banker